

**ІНСТИТУТ ПРАВА ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА СТАШИСА
КЛАСИЧНОГО ПРИВАТНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ЗАПОРІЗЬКИЙ ТА ЧЕРНІГІВСЬКИЙ МІСЦЕВІ ОСЕРЕДКИ ГО «ВСЕУКРАЇНСЬКА
АСОЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА»
АСОЦІАЦІЯ СУДДІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ ТЕРИТОРІАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ ЮСТИЦІЇ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ
РЕГІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР З НАДАВАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ
У ДОНЕЦЬКІЙ ТА ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ
ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ОБ'ЄДНАННЯ
ПСИХОЛОГІВ ТА ПСИХОАНАЛІТИКІВ «ВЗАЄМОДІЯ»
ЗАПОРІЗЬКИЙ МІСЬКИЙ ЦЕНТР СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ДЛЯ СІМ'Ї, ДІТЕЙ
ТА МОЛОДІ**

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Матеріали круглого столу

Запоріжжя
Класичний приватний університет
2019

УДК 343
ББК 67.408
О-64

Члени редакційної колегії:

Покатаєва О. В., д.ю.н., професор; **Абакумова Ю. В.**, д.ю.н., доцент;
Денисова Т. А., д.ю.н., професор; **Рябчинська О. П.**, д.ю.н., професор,
Воронова О. В., к.ю.н., доцент, **Гороховська О. В.**, к.ю.н., доцент

О-64 Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / за ред. О.П. Рябчинської. Запоріжжя: КПУ, 2019. 174 с.

У збірнику опубліковано матеріали науково-практичного круглого столу “Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи”, який відбувся 31 травня 2019 року.

Наукові тези присвячені актуальним теоретичним та практичним проблемам реалізації заходів запобігання домашньому насильству в Україні, аналізу тенденцій запобігання домашньому насильству в інших країнах.

Для науковців, працівників правоохоронних органів, правників, аспірантів, ад’юнктів, здобувачів вищих навчальних закладів України, а також усіх, хто цікавиться даною проблемою.

Публікації наведено в авторській редакції. За достовірність наукового матеріалу відповідають автори публікацій та їх наукові керівники. Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Класичного приватного університету.

УДК 343
ББК 67.408

ВСТУП

У Класичному приватному університеті 31 травня 2019 р. відбувся круглий стіл з питань запровадження та реалізації організаційно-правових заходів щодо запобігання домашньому насильству. У межах круглого столу було обговорено низку актуальних проблем за такими напрямками, як: міжнародно-правовий досвід запобігання домашньому насильству; організаційно-правові засади діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; теоретичні й практичні аспекти юридичної відповідальності за домашнє насильство; кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти кримінальних проваджень, порушених за ст. 126-1 КК України.

У рамках обговорення міжнародно-правового досвіду із запобігання домашньому насильству присутні ознайомились з організацією міжвідомчої взаємодії в питаннях запобігання домашньому насильству в США та ряді європейських країн.

У ході розгляду організаційно-правових засад діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, особливий інтерес викликало ознайомлення з практикою регіонального та місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги як суб'єктів надання правових послуг особам, які постраждали від домашнього насильства, приділено увагу проблемам визначення організаційно-правових засад діяльності громадських організацій у сфері протидії домашньому насильству.

Під час обговорення теоретичних і практичних аспектів юридичної відповідальності за домашнє насильство було порушено проблеми застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, зокрема акцентовано на питаннях застосування термінового заборонного припису, визначення предметної юрисдикції справ про видачу обмежувального припису. Акцентовано на проблемі встановлення ознаки системності насильства під час кваліфікації домашнього насильства та виборі заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до осіб, визнаних вчинними у вчиненні домашнього насильства.

Фахівці приділили увагу новелам кримінального процесуального законодавства щодо протидії домашньому насильству, особливостям використання спеціальних знань у розслідуванні фактів домашнього насильства, діяльності захисника в представництві інтересів потерпілих від домашнього насильства, проблемі медичного обстеження постраждалих від домашнього насильства та іншим кримінально-процесуальним і криміналістичним аспектам кримінальних проваджень, порушених за ст. 126-1 КК України.

У круглому столі взяли участь представники вищих юридичних закладів освіти та наукових установ (Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності Академії правових наук України; Національний юри-

дичний університет імені Ярослава Мудрого; Національний університет “Львівська політехніка”; Львівський національний університет імені Івана Франка; Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького; Національний університет “Запорізька політехніка”; Національний технічний університет “Дніпровська політехніка”; Академія Державної пенітенціарної служби України; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ; Одеський державний університет внутрішніх справ; Навчально-науковий гуманітарний інститут Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського; Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана; Запорізький державний медичний університет), а також працівники Національної поліції України, прокуратури, судді, адвокати, правозахисники, громадські активісти, психологи, які працюють із жертвами домашнього насильства, та працівники соціальних служб.

За наслідками проведення круглого столу було прийнято Рекомендації, у яких окреслено перспективні напрями вдосконалення організаційно-правових заходів протидії домашньому насильству.

Організаційний комітет

ЗМІСТ

<i>Г. К. Авдєєва</i> ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У РОЗСЛІДУВАННІ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ ЗМАГАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ.....	10
<i>Т. С. Аніщенко</i> ЗАЛУЧЕННЯ ЧОЛОВІКІВ ДО ПИТАНЬ БОРОТЬБИ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ.....	14
<i>А. В. Андрушко</i> НЕЗАКОННЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЯК ВИД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА (КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ).....	18
<i>М. В. Арабаджин</i> МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ (НА ПРИКЛАДІ ОРГАНІЗАЦІЇ МІЖВІДОМЧОЇ ВЗАЄМОДІЇ У США)	22
<i>А. М. Бабенко, К. С. Босак</i> ПРОФІЛАКТИКА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	24
<i>О. Л. Беспаль</i> ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ.....	27
<i>О. В. Воронова</i> СПЕЦІАЛЬНІ ЗАХОДИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	30
<i>Л. С. Гамбург</i> ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ МЕДИЧНОГО ОБСТЕЖЕННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ....	33
<i>І. А. Гамбург, Л. М. Вакулинська</i> ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ (НА ПРИКЛАДІ ПРОЕКТУ КЕШЕР).....	37
<i>В. В. Голіна</i> ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ В УКРАЇНІ	40
<i>О. В. Гороховська</i> ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД У БОРОТЬБИ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ	43

<i>І. М. Грозовський</i> СВІТОВИЙ ДОСВІД ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ (ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ).....	46
<i>О. М. Гумін, Р. О. Колб</i> ПРО ЗМІСТ ОBOB'ЯЗКІВ ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ СІМЕЙНИМ НАСИЛЬСТВОМ.....	51
<i>О. В. Дащенко</i> ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЮ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: СЬОГОДЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	54
<i>С. Ф. Денисов</i> ПОЗИТИВНІ СІМЕЙНІ ВІДНОСИНИ ЯК ФАКТОР ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	55
<i>Т. А. Денисова, О. С. Шеремет</i> РОЛЬ УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ МІСЬКОЇ РАДИ У ЗАПОБІГАННІ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ.....	59
<i>М. В. Деєв</i> НОВЕЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В КОНТЕКСТІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	63
<i>С. В. Дьоменко</i> КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: ДЕСТРУКТИВНІ НОРМАТИВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СЬОГОДЕННЯ.....	65
<i>А. Ю. Ігрушко</i> РОЛЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УЧАСТІ ОСВІТНІХ УСТАНОВ У ЗАПОБІГАННІ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ.....	70
<i>А. В. Калініна</i> ПАРАДОКСИ ЖИТТЯ, АБО КІЛЬКА СЛІВ ПРО ЛАТЕНТНІСТЬ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	73
<i>К. В. Калюга</i> ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФАЙЛІНГУ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ	75
<i>К. В. Катеринчук</i> ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО	79
<i>В. Я. Киян</i> ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРИМУС ДО ШЛЮБУ	80

<i>Д. І. Клепка</i> ДЕЯКІ КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	83
<i>І. О. Колб</i> ПРО ДЕЯКІ ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛІСНІЙ НЕПОКОРІ ЯК ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ ДО ЗАСУДЖЕНИХ, В ТОМУ ЧИСЛІ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ...	86
<i>О. Г. Колб, К. Г. Махніцька</i> ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ	91
<i>С. О. Колб</i> ПРО ЗМІСТ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....	93
<i>М. Г. Колодяжний</i> СТРАТЕГІЇ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ	96
<i>К. І. Кучерук</i> НАСИЛЬСТВО У СІМ'Ї – ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ	101
<i>Т. Є. Леоненко</i> ЗНАЧЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ КУЛЬТУРИ В ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИНАМ, ВЧИНЕНИМ У СФЕРІ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН	103
<i>Ю. С. Лимаренко</i> ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА	107
<i>Т. В. Лисенко</i> МІЖНАРОДНИЙ ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	110
<i>В. В. Максименко</i> ЩОДО ЗАХИСНИКА В ПРЕДСТАВНИЦТВІ ІНТЕРЕСІВ ПОТЕРПІЛИХ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....	113
<i>О. В. Макух</i> ЩОДО ПИТАНЬ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕРМІНОВОГО ЗАБОРОННОГО ПРИПISУ.....	115
<i>Д. М. Моїсеєнко</i> ПИТАННЯ ПРЕДМЕТНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ СПРАВ ПРО ВИДАЧУ ОБМЕЖУВАЛЬНОГО ПРИПISУ.....	118

<i>П. І. Наливайко</i> ПРАКТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО ТА МІСЦЕВИХ ЦЕНТРІВ З НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ВТОРИННОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ЯК СУБ'ЄКТІВ НАДАННЯ ПРАВОВИХ ПОСЛУГ ОСОБАМ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	120
<i>К. О. Павлишин</i> ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО НАД ДІТЬМИ ТА ЗАХОДИ ЙОГО ЗАПОБІГАННЯ	126
<i>В. М. Пальченкова</i> ЛЕДІ МАКБЕТ МЦЕНСЬКОГО ПОВІТУ (ЖІНОЧЕ ПОДРУЖНЄ НАСИЛЬСТВО).....	131
<i>Р. Ю. Половинкіна</i> ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В ПОЛЬЩІ	133
<i>О. О. Прасов</i> ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ТА ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ	135
<i>В. Ф. Примаченко</i> ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ	138
<i>О. П. Рябчинська, Є. Г. Стоматов</i> ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ОЗНАКИ СИСТЕМНОСТІ НАСИЛЬСТВА ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗА СТ. 126-1 КК УКРАЇНИ	142
<i>М. О. Сергатий</i> АНАЛІЗ ДЕЯКИХ МІЖНАРОДНИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ЩОДО БОРотьБИ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ	144
<i>С. М. Слабко</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД	147
<i>С. О. Філіппов</i> ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: РИЗИКОЛОГІЧНИЙ ТА ВІКТИМОЛОГІЧНИЙ НАПРЯМИ	149

<i>В. І. Халавка</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО В УМОВАХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ....	154
<i>О. В. Харитонова</i> ГЕНДЕРНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ТА УКРАЇНСЬКА МОДЕЛЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ НА НЬОГО	157
<i>П. В. Хряпінський</i> ДЕЯКІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ СЕКСУАЛЬНОМУ НАСИЛЬСТВУ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ НЕ ДОСЯГЛИ ШІСТНАДЦЯТИРІЧНОГО ВІКУ	160
<i>В. В. Шаблистий</i> ПРО ДІЄВІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	165
<i>І. О. Шмарін</i> ЗАПРОВАДЖЕННЯ НАСКРІЗНОСТІ ПОНЯТТЯ “ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО” ЯК ЗАПОБІЖНИК ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ’Я ОСОБИ	167
<i>С. С. Шрамко</i> ЩОДО ОБ’ЄКТІВ ЗАПОБІЖНОГО ВПЛИВУ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	171

Г. К. Авдєєва

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності
ім. академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У РОЗСЛІДУВАННІ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ ЗМАГАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

На початку поточного року в Україні вступив в силу Закон [1], який вносить зміни в законодавство щодо запобігання домашньому насильству. Кримінальний кодекс України доповнений ст. 126-1 “Домашнє насильство” та ст. 151-2 “Примушування до шлюбу”. Викладено у нових редакціях такі статті Кримінального кодексу України: ст. 134 “Незаконне проведення абортів або стерилізації”, ст. 152 “Згвалтування” та ст. 153 “Сексуальне насильство”. Закон “Про запобігання та протидію домашньому насильству” деталізує види насильства та виокремлює фізичне, сексуальне, психологічне та економічне насильство [2]. Такі новації призвели до збільшення переліку способів і знарядь вчинення злочинів даного виду та розширення кола злочинців і потерпілих. Це викликало низку проблем не лише у кваліфікації даного виду злочину, а й у розслідуванні домашнього насильства та проведенні судових експертиз. Окремої уваги заслуговують проблеми процесуальної регламентації судових експертиз, за допомогою яких формується доказова база.

Наприкінці 2017 р. в Україні в межах судової реформи набув чинності закон № 2147-19 [3], в якому законодавець намагався запровадити низку змін, спрямованих на забезпечення змагальності сторін та механізму захисту прав особи, яка звертається до суду [4]. Однак, цим законом, навпаки, було закріплено монополію державних спеціалізованих експертних установ на проведення всіх видів судових експертиз у кримінальному провадженні та скасовано право не лише адвокатів, а й слідчих і прокурорів на безпосереднє залучення експерта, що є суттєвим обмеженням прав сторін на самостійне збирання доказів. Виключне право на залучення експерта за клопотанням сторін, визначення наявності підстав для проведення експертизи та обрання експерта на сьогодні має лише суд та слідчий суддя [5]. Це викликало справедливую критику не лише вчених-криміналістів, а й практичних працівників, які зазначають, що такі норми “паралізують” роботу правоохоронних органів [6]. Представники Асоціації правників України стверджують, що надання слідчим суддям монопольного права “залучати чи відмовляти в залученні експерта, і тим більше, обирати експерта для сторін, суперечить їх функції судового контролю за дотриманням прав учасників кримінального процесу на стадії розслідування” [7].

Депутати Верховної Ради (ВР) України, намагаючись виправити цю ситуацію, подали до ВР України низку законопроектів (№ 7547, 8151, 8249 та ін.), однак на сьогодні монопольне право на обрання експертної устано-

ви та залучення експерта залишилось у слідчого судді і суду [8]. Більше того, на практиці зазвичай слідчий суддя або суд подають доручення на проведення експертизи не конкретному експерту, а в спеціалізовану експертну установу. Керівник даної установи та/або керівник її структурного підрозділу особисто обирає судового експерта. Про неприпустимість обрання експерта керівником експертної установи без узгодження з судом та сторонами кримінального провадження було вказано ще в 2011 р. у Постанові пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ України та зауваженнях, наданих Генеральною прокуратурою України. Зокрема, в цих матеріалах наголошено на тому, що призначення експертизи експертній установі має відбуватися з дотриманням права обвинуваченого (підсудного) на захист, який при призначенні та проведенні експертизи повинен мати право заявити відвід експерту і просити про обрання експерта з числа вказаних ними осіб [9]. В Постанові також зазначено, що фактично керівник експертної установи перевищує свої повноваження під час обрання експерта і виконує функції суду з призначення експерта у справі, чим позбавляє можливості суд встановити факти, які свідчать про відсутність залежності експерта від обвинуваченого, потерпілого та про відсутність підстав для його відводу відповідно до КПК України та ст. 11 Закону України “Про судову експертизу”. Як неприпустимий у Постанові зазначений і той факт, що відомості про судового експерта доводяться до відома учасників судочинства не заздалегідь, а вже після завершення експертизи, а саме – при ознайомленні з Висновком експерта.

Згідно зі ст. 7 закону України “Про судову експертизу” “Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов’язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз”. Не дивлячись на те, що вченими-криміналістами доведено, що термін “криміналістична експертиза” на сьогодні втратив своє початкове значення [10, с. 175] і не може використовуватися в нормативно-правових актах [11], в кожній наступній редакції “Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень” [12] значно збільшується перелік “криміналістичних” видів експертиз, монопольне право на проведення яких мають державні експертні установи. До цього переліку на сьогодні входять окрім традиційних видів судових експертиз (почеркознавча, авторознавча, портретна, трасологічна й ін.) так звані “нетрадиційні” криміналістичні експертизи (металів і сплавів, скла і кераміки, харчових продуктів, ґрунтів, наявності шкідливих речовин в навколишньому середовищі, експертиза речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин, сильнодійних і отруйних речовин, біологічна та ін.), а також нові види судових експертиз (експертиза голограм, відео- та звукозапису), при проведенні яких ідентифікаційні і діагностичні експертні завдання вирішуються методами природних і технічних наук. На жаль, в деяких державних установах взагалі не проводяться окремі види криміналі-

стичних експертиз, що в окремих випадках унеможливило залучення експерта в кримінальному провадженні завдяки тому, що залучення недержавного судового експерта протирічить закону “Про судову експертизу”. Такі проблеми не виникають у країнах-членах Європейського Союзу завдяки тому, що відомча підпорядкованість судових експертів у цих країнах не має вирішального значення при їх обранні для проведення судової експертизи. Зокрема, відповідно до Рекомендацій Федерального суду ФРН, суд самостійно вирішує питання про те, чи достатньо у експерта спеціальних знань [13, с. 120].

Законом № 2147-19 також запроваджено зміни до ч. 1 ст. 7 Закону України “Про судову експертизу”, відповідно до яких “судово-експертну діяльність у кримінальному провадженні здійснюють державні спеціалізовані установи”. Це призвело до безпідставного обмеження прав сторін на вільний вибір найбільш кваліфікованого судового експерта (в т.ч. – приватного) та збільшення і без того тривалих термінів (до 1 року і більше) проведення окремих видів судових експертиз. Завдяки цим змінам завантаженість судових експертів державних установ різко збільшилася та дорівнює в окремих випадках 50-100 експертних проваджень на особу при тому, що судовий експерт в середньому виконує 5 експертиз на місяць. З урахуванням змін до ст. 219 КПК України, якими початок строку досудового розслідування обчислюється з дня внесення відомостей в Єдиний реєстр досудових розслідувань, такі зміни до ч. 1 ст. 7 Закону можуть призвести до прийняття невинуватених рішень про закриття кримінальних проваджень через неможливість у визначені законом терміни отримати висновки експерта.

Невирішеним також залишається питання щодо заборони проведення судово-медичних експертиз недержавними експертними установами тому, що на сьогодні всі Бюро судово-медичних експертиз в Україні є об'єктами комунальної власності [14]. Завдяки цьому в судовій практиці спостерігаються випадки, коли суди не визнають висновки судово-медичної експертизи як доказ у кримінальних справах, посилаючись на те, що експертні дослідження всупереч ст. 7 Закону України “Про судову експертизу” були проведені не в державних експертних установах, а в установах, які є об'єктами комунальної власності [9].

Вирішення частини зазначених проблем регулювання судово-експертної діяльності в Україні, які не відповідають змагальним засадам судочинства, є можливим у разі ухвалення ВР України проекту закону № 8249 від 06.04.2018 [15], яким пропонується надати право сторонам по справі самостійно залучати експерта та повернути право недержавним експертам та іншим фахівцям на проведення судових експертиз у кримінальному провадженні.

З огляду на зазначене вважаємо за необхідне законодавчо закріпити “рівність сторін” кримінального провадження та легалізувати в кримінальному процесі проведення альтернативних експертиз (в т.ч. криміналістичних). Ці зміни мають допомогти реалізації права на справедливе право-

суддя, насамперед, українських жінок, які постраждали від домашнього насильства [16], дозволить найбільш якісно і в стислі терміни сформувавши доказову базу при розслідуванні злочинів даного виду шляхом використання спеціальних знань в умовах змагального кримінального процесу.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 5. Ст. 34. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 05.05.2019).

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018, № 5. Ст. 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 05.05.2019).

3. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 48. Ст. 436. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 05.05.2019).

4. Пояснювальна записка до Проекту закону України № 6232. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415 (дата звернення: 05.05.2019).

5. КПК України: ст. 242, 243, 244, 332, 509. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 05.05.2019).

6. Поправки до КПК паралізували правоохоронну систему. URL: https://zik.ua/news/2018/03/29/popravky_do_kpk_paralizuvaly_pravoohoronnu_systemu_lutsenko_1295497 (дата звернення: 05.05.2019).

7. Відкрите звернення АПУ щодо недопустимості обмеження процесуальних прав сторін у кримінальному провадженні. URL: <http://uba.ua/ukr/news/5162/> (дата звернення: 05.05.2019).

8. Експерт залучається за наявності підстав для проведення експертизи за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження. *КПК України*. Ст. 243.

9. Узагальнення судової практики про застосування судами кримінально-процесуального законодавства при призначенні судових експертиз і використання їх висновків у кримінальному судочинстві. *Постанова пленуму ВССУ*. URL: <https://zakon.osmark.com.ua/узагальнення-вссу-судові-експертизи/> (дата звернення: 05.05.2019).

10. Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза: курс общей теории. Москва: Норма, 2008. 480 с.

11. Россинская Е. Р., Галяшина Е. И., Зинин А. М. Теория судебной экспертизы: учебник / под ред. Е. Р. Россинской. Москва: Норма, 2009. С. 175.

12. Авдеева Г. К. Криминалистические экспертизы сегодня – реальность или миф? *Криминалист первопечатный*. Харків: Апостіль, 2016. № 13. С. 73–79; 19.

13. Шепітько В. Ю., Журавель В. А., Авдеева Г. К. та ін. Інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції: монографія / ред. В. Ю. Шепітька, В. А. Журавля. Харків: Апостіль, 2017. С. 29–37.

14. Авдеева Г. К. Експертиза криміналістична / Велика українська енциклопедія: у 20 т. / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін. Харків: Право, 2018. – Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. С. 243–244.

15. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень у редакції: Наказ Міністерства юстиції України від 26.12.2012 р. № 1950/5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 05.05.2019).

16. Филимонов Б. А. Основы теории доказательств в германском уголовном процессе: монография. Москва: Спартак, 1994. С. 120.

17. Про розмежування державного майна України між загальнодержавною (республіканською) власністю і власністю адміністративно-територіальних одиниць (комунальною) власністю: Постанова № 311 Кабінету Міністрів України від 05.11.1991 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua> (дата звернення: 05.05.2019).

18. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури проведення експертиз. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63818 (дата звернення: 05.05.2019).

19. Жанна Безп'ятчук. Домашнє насильство в Україні – злочин, а не “любов” URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-46832511> (дата звернення: 05.05.2019).

Т. С. Аніщенко

кандидат юридичних наук, начальник Управління персоналу
Головного територіального управління юстиції у Запорізькій області

ЗАЛУЧЕННЯ ЧОЛОВІКІВ ДО ПИТАНЬ БОРОТЬБИ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

Проблема домашнього насильства для сучасного українського суспільства на теперішній час є не лише не новою, але й залишається достатньо болючою, оскільки за даними Міністерства соціальної політики України, у 2013–2018 роках 90% тих, хто звертався щодо насильства в сім'ї до органів держави, – це були жінки, 8,5–9% – чоловіки та 1–1,5% – діти [1]. У 2017 році Верховна Рада України прийняла Закон України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” [2]. Протягом 2018–2019 років додатково було прийнято пакет підзаконних актів на його виконання, наприклад затверджена Типова програма для кривдників [3], в якій передбачено комплекс заходів за результатами оцінки ризиків, спрямованих на зміну насильницької поведінки кривдника, формування у нього нової, неагресивної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до власних вчинків та їхніх наслідків, до виконання батьківських обов'язків, на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків. Окремим наказом Міністерства внутрішніх справ України затверджено Порядок взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України [4]. Ці, та інші заходи, спрямовані на активний розвиток системи надання послуг постраждалим особам, зокрема, створюються притулки та кризові центри, такі як Комунальний заклад Кризовий центр для жінок, постраждалих від насильства в сім'ї “З надією в майбутнє” (м. Кривий Ріг) [5], громадська організація “Центр “Жіночі перспективи” [6] (м. Львів), Жіночий кризовий центр “Гармонія” [7] (м. Запоріжжя). Роста мережа мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, які уже діють у 12 регіонах України, хоча починалося усе як пілотний проект у 2015 році з 5 регіонів [8]. Безпосередньо в Запорізькій області сьогодні функціонують чотири мобільні бригади соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та /або насильства за ознакою статі. За інформацією Департаменту соціального захисту населення Запорізької обласної державної

адміністрації, за рахунок коштів обласного бюджету створено комунальну установу “Запорізький обласний центр соціально-психологічної допомоги”, яка надає послуги, у тому числі постраждалим від домашнього насильства. За 2017–2018 роки такі послуги в цілодобовому стаціонарі отримали близько 100 осіб. Завдяки співпраці державного та недержавного секторів у м. Бердянськ з 2017 р. функціонує “Притулок для жінок, постраждалих від насильства” за рахунок коштів міжнародних організацій. За два роки таку допомогу отримали 118 осіб, з них 50 жінок та 68 дітей. З квітня 2019 р. рішенням Бердянської міської ради створено “Притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі”, який фінансується за кошти міського бюджету. У 2019 році планується створення кризової установи для жінок, які постраждали від домашнього насильства, у м. Мелітополь. Кризовий центр буде мати два приміщення за різними адресами: кризовий центр надання соціальних послуг для осіб, які постраждали від домашнього насильства або за ознакою статі (так зване “денне” відділення), та безпосередньо притулок для тимчасового цілодобового перебування постраждалих жінок, у разі потреби – з дітьми [9].

Таким чином, у якості проміжного висновку, можемо зазначити, що на сьогоднішній день дійсно влада разом з громадськістю прийняли виклик існуючій проблемі домашнього насильства та зайняли активну позицію щодо формування у суспільстві нульової позначки терпимості і толерантності до насильства, яке, на нашу думку, немає виправдань при будь-яких обставинах та ситуаціях.

Рухаючись далі до мети нашого дослідження, хочемо звернути увагу на досвід зарубіжних країн у питаннях протидії та запобігання домашньому насильству саме через шлях активного залучення чоловіків до профілактичних заходів, спрямованих на зменшення рівня насилля над жінками та дітьми у родинах. Так, наприклад, досвід Сполучених Штатів Америки щодо боротьби з домашнім насильством є цінним з точки зору його довготривалості і масштабності. Ще в 1960-70-х роках проблема гендерного насильства актуалізувалася завдяки активіст(к)ам так званої другої хвилі фемінізму. Тепер це величезний інституціоналізований рух проти насилля, який об’єднує велику кількість державних структур і громадських організацій. “Родзинкою” цієї активності є те, що чоловіки на рівні із жінками долучилися до діяльності з подолання насильства, зайнявши свою нішу, яку називають чоловічим рухом проти насильства (*antiviolence men’s movement*). Стратегічно важливим є використання так званого типу освіти “рівний рівному”, коли саме чоловіки пояснюють іншим чоловікам, в чому проблема. Коли чоловіки мають змогу сісти і поговорити, чому вони є агресивними, сильними і неемоційними. Що означає бути чоловіком? Що очікує їхня локальна спільнота та родина? Чи зручно почувати себе хлопці і чоловіки у суспільстві, де сила та влада проявляються шляхом пригнічення слабших, які найчастіше є жінками? [10]. На сайті організації “Звернення до чоловіків” (*A Call To Men*) розміщено список із 10 речей, які чоловіки можуть зробити, аби попередити домашнє та сексуальне насильство:

1. Визнати, що чоловіче домінування є основою домашнього і сексуального насильства.

2. Не підтримувати і не мовчати стосовно чоловіків, які чинять насильство.

3. Не виконувати ті соціально сконструйовані ролі, які передбачають насильство.

4. Мовчання – це підтримка. Коли ми мовчимо щодо фактів домашнього насильства, свідками яких стаємо, ми таким чином самі підтримуємо насильство.

5. Виховувати наших синів і молоде покоління чоловіків щодо попередження домашнього насильства.

6. “Звільнися від чоловічої клітки (man box)” – кинь виклик традиційним стереотипам про маскуліність, які базуються на прояві сили та насильства.

7. Прийми факт того, що насильство проти жінок не скінчиться, якщо чоловіки не стануть частиною розв’язання проблеми.

8. Не підтримуй хибні уявлення про те, що причиною домашнього насильства є психічні хвороби, хімічна залежність, психологічна нестабільність, стрес тощо. Коріння насильства – це чоловіче домінування та відповідна соціалізація чоловіків.

9. Візьми відповідальність створення ефективних шляхів поширення інформації про проблему домашнього і сексуального насильства.

10. Створи відповідальну чоловічу підтримку у власній спільності задля подолання насильства проти жінок [11].

Повністю підтримуючи наведені постулати, ми спробували дізнатись як же цей напрямок розвивається в Україні і чи запозичений відповідний досвід нашими співвітчизниками. Так, варто зазначити, що українські чоловіки також долучаються до захисту жінок та дітей від домашнього насильства. Зокрема, у квітні 2018 р. на Харківщині чоловіки об’єднались проти домашнього насильства – представники громадських організацій, ветеранів АТО, обласного військкомату, патрульної поліції прийняли резолюцію: “Якщо ти проти домашнього насильства – долучайся!”. За даними Головного управління Національної поліції в Харківській області, на 01.01.2018 р. на превентивному обліку поліції на Харківщині перебувало 3 514 осіб (з них чоловіків – 3 092), які вчинили насильство в сім’ї. З них, за вчинення фізичного насильства – 1 312, психологічного насильства – 2 188, економічного насильства – 14. До того ж, сотні осіб були притягнуті до кримінальної відповідальності за скоєння злочинів щодо своїх рідних та близьких [12]. На Херсонщині з 2004 р. діє Херсонський обласний громадський центр “Чоловіки проти насильства”, який є унікальною громадською організацією, що залучає чоловіків до подолання проявів насильства в усіх сферах життя та активно приймає участь у кампаніях по приверненню уваги до проблем гендерної нерівності, торгівлі людьми, пропаганди здорового способу життя та інших соціально важливих проблем [13]. Варто зазначити, що подібні центри функціонують сьогодні на

постійній основі і у таких містах як Київ, Вінниця та Ужгород [14]. У розвиток ідеї окремих регіональних центрів 4 березня 2009 р. в рамках Національної кампанії “Стоп насильству!” в Україні створено Національну мережу чоловіків-лідерів проти насильства, які об’єдналися задля привернення уваги суспільства та подолання цього ганебного явища. До її складу увійшли відомі українські політики, спортсмени, митці, громадські діячі, які беруть активну участь у суспільному житті країни [14].

Враховуючи зазначене, можна зробити висновок, що в сучасній Україні чоловіки на рівні із жінками опікуються багатьма проблемами та не залишаються осторонь у ситуаціях, які на перший погляд не є “чоловічими”. Цілком справедливо можна стверджувати, що чоловіків також як і жінок хвилюють тривожні тенденції загального занепаду інституту сім’ї в країні, деформації стосунків у сім’ї та негативні зміни у статусі жінки в родині, згубний вплив масової культури на формування нових стереотипів поведінки в сім’ї і вони готові до співпраці та участі як у державних так і громадських заходах з метою відновлення гідного статусу жінки та захисту дітей в українських сім’ях.

Список використаних джерел:

1. Домашнє насильство в Україні – злочин, а не “любов”. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-46832511> (дата звернення: 15.04.2019)
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 5. Ст. 35.
3. Типова програма для кривдників: Наказ Міністерства соціальної політики України від 01.10.2018 р. № 1434. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1222-18#n13> (дата звернення: 15.04.2019).
4. Порядок взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 25.02.2019 р. № 124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0270-19#n14> (дата звернення: 15.04.2019).
5. Комунальний заклад “Кризовий центр для жінок, постраждалих від насильства в сім’ї “З надією в майбутнє”. URL: <https://dozorro.org/profile/UA-EDR-418898-18/5/role1> (дата звернення: 15.04.2019).
6. Громадська організація “Центр “Жіночі перспективи””. URL: <http://women.lviv.ua/> (дата звернення: 15.04.2019).
7. Жіночий кризовий центр “Гармонія”. URL: <http://ngomap.in.ua/organisation/zinocij-krizovij-centr-garmonia> (дата звернення: 15.04.2019).
8. Мобільні бригади: “екстрена допомога” постраждалим від домашнього насильства. URL: <https://ukraine.unfpa.org/uk/news/%D0%BC%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96-%D0%BD%D0%> (дата звернення: 15.04.2019).
9. Жителів Запорізької області дослідили на предмет гендерних стереотипів : веб-сайт. URL: <https://www.zoda.gov.ua/news/45577/zhiteliv-zaporizkoji-oblasti-doslidili-na-predmet-gendernih-stereotipiv.html> (дата звернення: 15.04.2019).
10. Марценюк Т. О. Роль чоловіків у боротьбі із гендерним насильством (на прикладі США). *Гендерний журнал*. 2016. № 2. С. 29–31.
11. Кобзар Г. На Харківщині чоловіки об’єднуються проти домашнього насильства. URL: <http://khp.org/index.php?id=1524424758> (дата звернення: 15.04.2019).
12. Херсонський обласний громадський центр “Чоловіки проти насильства”. URL: <https://www.slideshare.net/ffct/ss-3974383> (дата звернення: 15.04.2019).

13. Міжнародна школа рівних можливостей. Стоп насильству. URL: <http://gender.ua.org/projects/stop-nasilstvu!> (дата звернення: 15.04.2019).

А. В. Андрушко

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права і процесу
Ужгородського національного університету

НЕЗАКОННЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЯК ВИД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА (КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

У судовій практиці незаконне позбавлення волі як вид домашнього насильства трапляється порівняно рідко. Із орієнтовно 120 проаналізованих нами кримінальних проваджень про незаконне позбавлення волі, розглянутих судами України за період 2010–2018 рр., лише 17 стосуються незаконного позбавлення свободи одного з подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебував у сімейних або близьких відносинах. Утім, можна з упевненістю стверджувати, що реальна кількість таких випадків є незрівнянно більшою. Рівень латентності цього злочину, вчиненого стосовно вказаних осіб, дуже високий. При цьому очевидним є те, що кількість зареєстрованих правопорушень розглядуваної категорії залежить не стільки від діяльності правоохоронних органів (хоча й вона, безумовно, має важливе значення), скільки від бажання потерпілих повідомити про вчинений щодо них злочин. Жертви здебільшого не роблять цього з різних причин (зокрема, не сприймають такі діяння як злочинні, не хочуть руйнувати сім'ю через такі “дрібниці”, не бажають визнавати, що з ними погано поводяться найближчі люди, бажають уникнути незручностей, ганьби, побоюються бути підданими ще серйознішому насильству, впевнені в тому, що правоохоронні органи не зможуть їм реально допомогти). Аналіз доступних кримінальних проваджень та повідомлень у ЗМІ дає підстави для висновку, що реєструються, як правило, найбільш резонансні злочини.

Закон України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” від 7 грудня 2017 р. виокремлює чотири форми домашнього насильства: фізичне, сексуальне, психологічне та економічне. При цьому у законі вказано, що фізичне насильство може полягати в тому числі й у незаконному позбавленні волі (ст. 1). Таким чином, законодавець розглядає незаконне позбавлення волі як різновид фізичного насильства. У той же час, як видається (і це підтверджується проаналізованими матеріалами кримінальних проваджень), незаконне позбавлення волі може містити (поєднувати) також елементи інших форм домашнього насильства.

Попри віднесення законодавцем незаконного позбавлення волі до проявів фізичного домашнього насильства, у спеціальній літературі його особливостям увага майже не приділяється. Разом з тим з'ясування кримінологічних особливостей вказаного діяння, вчинюваного у розглядуваній сфері, є необхідним, оскільки дозволить вдосконалити систему заходів, спрямованих на запобігання та протидію таким злочинам.

Виходячи із законодавчих положень, а також спираючись на здійснений аналіз емпіричної бази, всі випадки незаконного позбавлення волі як виду домашнього насильства можна поділити на дві групи:

1) незаконне позбавлення волі, вчинюване щодо теперішнього чи колишнього чоловіка або дружини чи партнера (особи, з якою потерпілий перебуває або перебував у сімейних або близьких відносинах);

2) незаконне позбавлення волі, вчинюване щодо дитини, батька чи матері або стосовно іншої вказаної у ст. 3 Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” особи.

Незаконне позбавлення свободи пересування одного з подружжя чи співмешканця іншим в об’єктивній реальності, вочевидь, не є рідкісним явищем. Однак випадки, коли чоловік, для прикладу, не випускає дружину з дому, вирішуючи, як і де їй проводити час (вчиняючи так, приміром, на ґрунті ревнощів), як правило, залишаються латентними і для значної частини суспільства видаються цілком “безневинними”. Зважаючи на те, що такі випадки не знаходять свого відображення в офіційній статистиці та матеріалах конкретних кримінальних проваджень, говорити про них детальніше складно.

На підставі вивчення матеріалів кримінальних проваджень та повідомлень у ЗМІ можемо розробити узагальнений кримінологічний портрет особи злочинця, що вчиняє незаконне позбавлення волі у сімейно-побутовій сфері: це раніше не судимий, неодружений (розглядуваний злочин частіше вчиняється щодо співмешканок, що проживають з чоловіком однією сім’єю, але не перебувають в офіційно зареєстрованому шлюбі), непрацюючий чоловік у віці від 30 до 49 років, з середньою освітою, який схильний до зловживання алкоголем, імпульсивний, схильний до жорстокості.

Мотивами таких злочинів здебільшого є ревнощі, відмова потерпілої особи продовжувати стосунки, самоствердження, сексуальні спонукання, помста на побутовому ґрунті.

Аналіз доступної емпіричної бази засвідчує, що незаконне позбавлення волі, вчинюване щодо теперішнього чи колишнього чоловіка або дружини чи партнера, нерідко відбувається в ході сімейного конфлікту. Ймовірність таких конфліктів, як відомо, зростає у зв’язку із вживанням алкоголю. Так, наприклад, Рівненський міський суд Рівненської області засудив чоловіка, який, перебуваючи у стані алкогольного сп’яніння, у ході сімейного конфлікту зачинив свою дружину всередині квартири, де незаконно утримував протягом кількох годин. Конфлікт виник у зв’язку з тим, що жінка, не бажаючи надалі спільно проживати з чоловіком, прийшла забрати свої речі. На неодноразові прохання жінки випустити її з помешкання чоловік не зважав, періодично наносив потерпілій численні удари руками по тілу, внаслідок чого заподіяв їй легкі тілесні ушкодження [1].

Другу групу розглядуваних випадків незаконного позбавлення волі становлять злочини, вчинені щодо сина чи дочки, батька чи матері або стосовно іншої вказаної у законі особи. Вивчення емпіричної бази засвідчує,

що серед перерахованих жертв розглядуваних злочинів домінують старші за віком особи. Необхідно підкреслити, що домашнє насильство щодо батьків, а також бабусь і дідусів, вчинюване, здавалося б, найближчими людьми, завдає більшої шкоди (передовсім психологічної), аніж насильство з боку сторонніх осіб, оскільки перше вчиняється людьми, від яких очікують допомоги та підтримки, які мають бути надійною опорою в житті.

Частина потерпілих від незаконного позбавлення волі – люди похилого чи старечого віку, хворі, немічні, можливості захисту яких від вказаного протиправного посягання були мінімальними. Так, Борзнянський районний суд Чернігівської області засудив раніше судимого чоловіка, який, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, вчинив сварку зі своєю бабусею, під час якої наніс останній кілька ударів руками по обличчю та тілу, внаслідок чого заподіяв їй легке тілесне ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я. З метою приховати вчинене ним діяння хлопець зачинив будинок на ключ, чим перешкодив бабусі за своєю волею вибирати місце перебування і таким чином незаконно позбавив її волі. Коли онук повертався вечорами додому, старенька просила його відчинити двері, щоб вийти з будинку і подихати свіжим повітрям, запевняючи, що нікуди не піде, але той не дозволяв бабусі вийти з дому. Так продовжувалося кілька днів допоки жінка не згадала, що в неї був ще один ключ і, знайшовши його, втекла з будинку [2].

Одразу декілька проаналізованих кримінальних проваджень стосувалися незаконного позбавлення волі осіб, що мали психічні розлади. Показовим у цьому контексті є кримінальне провадження, розглянуте Кролевецьким районним судом Сумської області. 65-річна жінка помістила свого 27-річного психічно хворого сина у спеціально облаштовану дерев'яну клітку з металевими дверима, які зачиняла на навісний замок. Клітку встановили у будинку таким чином, щоб син міг дивитися телевизор, а мати могла спостерігати за його поведінкою. Пенсіонерка прийняла рішення утримувати сина в клітці після того, як стан його психічного здоров'я погіршився, він почав проявляти агресію щодо неї, рвав на собі одяг, ламав меблі, бив скло у вікнах. Ще задовго до того матері пропонували оформити сина до спеціалізованої школи, однак вона відмовилась. Відмовилася жінка також від лікування хворого сина та його реабілітації в спеціалізованому закладі, вважаючи, що таке лікування є неефективним і що хворому в клітці, але вдома, буде краще, ніж в психлікарні. Сільський голова та дільничний інспектор міліції, завітавши до будинку, побачили клітку площею близько 5 кв. м, у якій в антисанітарних умовах перебував роздягнений психічно хворий хлопець. З'ясувалося, що в таких умовах жінка утримувала сина понад три місяці [3]. Запевнення жінки, що вона по-своєму турбувалася про хворого сина, вочевидь, не можуть слугувати її виправданням. До такого ж висновку дійшов і суд, призначивши їй покарання у виді позбавлення волі строком на два роки, звільнивши, однак, від його відбування з випробуванням. Відзначимо, що окреслена проблема є надзвичайно серйозною. Чимало людей, що страждають на психічні розлади,

проживають зі своїми рідними у домашніх умовах. Госпіталізувати їх до закладу з надання психіатричної допомоги без достатніх на те підстав родичі не можуть, хіба що на деякий час, не кажучи вже про те, що лікування у вітчизняних психіатричних закладах справді малоефективне, а самі такі заклади нерідко нагадують в'язниці. Водночас тривалий час (іноді й цілодобово) бути поруч з такими хворими (нехай і рідними людьми!), доглядати їх, рідним вкрай складно, їхнє життя іноді, без перебільшення, стає нестерпним. До того ж добре доглядати іноді недостатньо, деколи доводиться пильнувати чи не кожен крок хворого, аби він не пішов з дому, не нашкодив собі (саме так найчастіше пояснювали свій вчинок засуджені за вчинення розглядуваного діяння особи [4; 5]). У зв'язку з цим деякі особи обирають найпростіший, на їх погляд, спосіб вирішення проблеми – позбавити психічно хвору людину свободи пересування. Необхідно підкреслити, що за роки незалежності держава не зробила фактично нічого для того, аби покращити становище не тільки осіб, які страждають на психічні розлади, а й їхніх близьких.

Серед основних детермінант незаконного позбавлення волі як виду домашнього насильства, на наш погляд, варто назвати такі: неоднозначні соціально-економічні перетворення останніх десятиліть, деградація суспільства, його прогресуюча бездуховність, зниження загального рівня моральності, переоцінка фундаментальних цінностей, розрив духовних та моральних зв'язків між поколіннями, наявність вкорінених у суспільній свідомості стереотипів, котрі виправдовують застосування домашнього насильства, безкарність, зловживання алкоголем, інертність державних органів у вирішенні кризових ситуацій в сімейно-побутовій сфері тощо.

Серед перспективних заходів запобігання розглядуваним діянням: поступове забезпечення гендерної рівності і боротьба з глибоко вкоріненими гендерними стереотипами; підвищення рівня соціальної культури, зростання рівня духовності і моральності суспільства; формування негативного ставлення до фактів домашнього насильства та до осіб, які його вчиняють; ефективна боротьба з алкоголізмом і пияцтвом; постановка на профілактичний облік осіб, чия поведінка свідчить про реальну можливість вчинення розглядуваного виду домашнього насильства; своєчасне реагування на прояви домашнього насильства з боку уповноважених суб'єктів; захист та реабілітація осіб, що стали жертвами домашнього насильства, тощо.

Список використаних джерел:

1. Архів Рівненського міського суду Рівненської обл. за 2018 р. Справа № 569/20379/18.
2. Архів Борзнянського районного суду Чернігівської обл. за 2011 р. Кримінальна справа № 1/2503/132/11.
3. Архів Кролевецького районного суду Сумської обл. за 2013 р. Кримінальна справа № 579/1767/13-к.
4. Архів Краснолиманського міського суду Донецької обл. за 2011 р. Кримінальна справа № 1-348/11.

М. В. Арабаджин

старший викладач кафедри соціології та соціальної роботи
Інституту журналістики і масової комунікації
Класичного приватного університету

**МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАПОБІГАННЯ
ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ (НА ПРИКЛАДІ
ОРГАНІЗАЦІЇ МІЖВІДОМЧОЇ ВЗАЄМОДІЇ У США)**

У багатьох країнах світу профілактика та запобігання домашньому насильству постає однією з актуальних напрямів роботи правоохоронних органів, соціальних працівників, психологів, освітян, що пов'язано передусім з розповсюдженістю проблеми та масштабністю соціальних наслідків, до яких вона приводить.

Сполучені Штати Америки є однією з тих країн, де протидія домашньому насильству має більш ніж тридцятирічну історію, та долучає досвід взаємодії багатьох державних та громадських інституцій.

У 2008 році представники України, серед яких була авторка статті, отримали можливість, в рамках стажування у США (штат Каліфорнія), долучитися до міжнародної співпраці та обміну досвідом у вирішенні проблеми домашнього насильства. З того часу проблема протидії домашнього насильства стала однією з пріоритетних сфер роботи фахівців соціальної сфери як державних організацій, та і громадських об'єднань.

Вивчення досвіду запобігання домашньому насильству у Сполучених Штатах Америки показало величезні відмінності організації цього процесу на державному рівні. За 30 років створено мережу інституцій, які залучені до запобігання проблемі домашнього насильства, в тому числі, окремі судові органи. Зокрема, у м. Сакраменто – це дев'ятиповерховий будинок в центрі столиці штату, де вирок з приводу домашнього насильства виноситься у межах однієї години. При цьому передбачено, що при наявності в родині неповнолітньої дитини, агресора очікує більш важке покарання.

Крім цього, в країні існує велика кількість Центрів з надання допомоги жертвам насильства, зокрема з питань проживання та працевлаштування. Робота Центрів з надання допомоги жертвам насильства заснована на міжвідомчій взаємодії соціальних служб та громадських організацій, з залученням психологів, соціальних працівників та інших фахівців соціальної сфери, робота яких оплачується з державного бюджету.

Велике значення в організації роботи щодо запобігання домашнього насильства має діяльність поліції. Реакція на випадок домашнього насильства вражає миттєвістю та організаційною узгодженістю. У важкому випадку домашнього насильства, що передбачає загрозу життю людини, протягом семи хвилин блокується територіальна ділянка, що може

дорівнювати одному з районів м. Запоріжжя. При необхідності залучається додаткові заходи – повітряна поліція, гелікоптер.

При виявленні домашнього насильства, на епізод виїжджає екіпаж поліції, який, крім представників правоохоронних органів, долучає соціального працівника, психолога та соціального педагога, – в тому випадку, якщо в сім'ї є неповнолітня дитина. В момент епізоду жертву домашнього насильства та дитину відразу відправляють до спеціалізованого притулку, що знаходиться під грифом секретності, адже місцезнаходження таких притулків не знають навіть співробітники поліції.

Під час роботи з випадком домашнього насильства зв'язок з Центром відбувається за допомогою карти оповіщення телефоном, що сприяє миттєвій реакції фахівців та передбачає термінове прибуття волонтерів та співробітників до постраждалих. Таким чином, жертви домашнього насильства відразу попадають під соціальний супровід, з ними починають працювати психологи. Супровід жертв домашнього насильства долучає соціальну, психологічну, юридичну допомогу. Кореційна програма жертв домашнього насильства в обов'язковому порядку триває 44 тижні, при цьому передбачається робота фахівців як з жертвами насильства, так і з агресором в місцях позбавлення волі. У випадку, якщо жертва домашнього насильства по закінченню програми приймає рішення покинути штат і поміняти дос'є (прізвище, біографію), їй надається право вибору та підйомні кошти у сумі сімдесят шість тисяч доларів. Крім того, всім жертвам домашнього насильства присвоюється статус “жертва насильства” довічно та надається ряд пільг для поліпшення якості життя.

При організації супроводу береться до уваги, що часто жертвами домашнього насильства стають емігранти і люди з малозабезпечених верств населення, тому доводиться вирішувати питання про їх навчання та працевлаштування. Всі ці питання спільно вирішують державні та громадські організації, які займаються попередженням та запобіганням домашнього насильства.

Окремої уваги в організації протидії домашньому насильству заслуговує ставлення до співробітників та фахівців, що забезпечують роботу інституцій, зокрема соціальна турбота про престиж поліції, а також умови, що створюються для виконання службових обов'язків. Зручні робочі місця, кімнати для прийому їжі, кімнати для релаксу та відпочинку, спортивні та тренажерні зали – обов'язкові компоненти організації роботи фахівців, що забезпечують вирішення проблеми домашнього насильства у державі. Соціальний захист працівників поліції передбачає гідне матеріальне забезпечення, безкоштовне навчання дітей, надання житла, високий рівень іміджу професії тощо. В той же час, викликає повагу рівень утримання кімнат для затримання, їх чистота, відсутність неприємних запахів, наявність обладнання, тренажерних залів. В місцях позбавлення волі з ув'язненими працюють психологи, діють групи самопомоги.

Високий рівень професіоналізму та комунікаційних навичок також характеризує співробітників суду та правоохоронних органів, що працюють з

випадаками домашнього насильства у США. Програма обміну досвідом передбачала відвідування суду та зустріч з прокурором, що тривали понад дві години, не зважаючи на статус та зайнятість. Велику повагу викликала любов до своєї професії, етика та простота спілкування фахівців.

Програма стажування та міжнародна співпраця дозволила зробити істотні кроки до підвищення рівня інформування щодо проблеми домашнього насильства в Україні та розвинути професійну адвокацію у цій сфері. В даний час проводяться тренінгові курси, семінари, уроки, що інформують про проблему домашнього насильства, виробляють інструменти профілактики та протидії насильства, звертається увага громадськості на масштаби та соціальні наслідки цієї проблеми. Затвердження Закону про запобігання та протидію домашньому насильству в Україні – це великий крок нашої держави до розбудови громадянського суспільства, налагодження взаємодії державних та громадських інституцій у протидії насильству та дискримінації, що постає основою побудови здорової нації, збереження генофонду та покращення якості життя наступних поколінь.

А. М. Бабенко

доктор юридичних наук, доцент, завідувача кафедри теорії та історії держави і права Одеського державного університету внутрішніх справ

К. С. Босак

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

ПРОФІЛАКТИКА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Проблема домашнього насильства та запобігання їй обговорюється давно, особливо з моменту прийняття Закону України “Про попередження насильства в сім’ї” від 15.11.2001 р. № 2789-III, однак вчені та практики прийшли до висновку, що існуючі законодавчі норми не виконували належно свої функції, а з метою дотримання міжнародних стандартів, сьогодні ця тема знову активно обговорюється у суспільстві і не дарма, адже за статистикою, яку оприлюднили під час голосування за Закон України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”, понад 3 мільйони дітей в Україні щороку спостерігають за актами насильства у сім’ї або є їхніми вимушеними учасниками, а майже 70% жінок піддаються різним формам знущань і принижень. Щорічно близько 1500 жінок, і ця тенденція збільшується за останні три роки, помирають від рук власних чоловіків. Діти скривджених матерів у 6 разів схильніші до суїциду, а 50% – до зловживань наркотиками. Майже 100% матерів, які зазнали насильства, народили хворих дітей – переважно з неврозами, заїканням, енурезами, церебральним паралічем, порушенням психіки [4].

Зазначене підтверджує, що прийняття нового закону, а також криміналізація домашнього насильства є позитивним кроком на шляху протидії цьому негативному соціально-правовому явищу.

Варто зазначити, що кримінологи неодноразово наголошують про важому роль профілактики злочинності. Так, В. В. Голіна зазначає, що для протидії злочинності недостатньо тільки кримінально-правових заходів. При всій важливості останніх, очевидно, що вони носять обмежений характер, бо повністю не зачіпають причин і умов злочинності [1, с. 146]. Крім того, профілактика злочинів вирізняється серед інших видів соціального управління своєю спрямованістю на зміцнення безпеки правоохоронних цінностей – інтересів держави, суспільства, прав і свобод громадян - шляхом усунення факторів, які детермінують злочинні дії. Ще одна ознака профілактики злочинів полягає в тому, що вона є цілісною системою. Як і будь-яка система, вона має інформаційне забезпечення, головним елементом якого є правові норми, що регулюють попереджувальну діяльність [3, с. 148].

З позиції кримінології, для профілактики та зменшення рівня злочинності необхідно визначитися з основними причинами та умовами цього явища. Це стосується й домашнього насильства.

Статистика свідчить, що здебільшого постраждалими від домашнього насильства є люди похилого віку, діти та жінки. Опитування останніх, свідчить, що серед головних причин знуцання над ними стали: алкоголізм або пияцтво когось із членів родини; безкарність, невизнання законом насильства в родині злочином (опитування проводилося до прийняття нового закону); більше половини опитаних (54,3%) відзначили, що великий вплив на формування агресивної поведінки справляє виховання батьків, а також жорстокість, пережита або бачена в дитинстві [8, с. 11].

Про останню причину наголошують й психологи, зокрема, якщо взяти історію абсолютно кожної людини, хто виявляв будь-яке насильство по відношенню до інших людей, то ці люди самі опинялися колись жертвами якогось насильства по відношенню до себе, починаючи з дитинства [9].

Варто зауважити, що основні причини вчинення домашнього насильства криються в психологічній природі як “тирана”, так і жертви. Щодо поведінки останніх, то серед причин того, що постраждалі не звертаються до правоохоронних органів, є – страх помсти з боку “кривдника”, страх знечестити сім’ю, відчуття особистої вини, почуття сорому, низька самооцінка, самопожертва заради дітей, фінансова залежність тощо.

Знаючи основні причини та умови вчинення домашнього насильства варто зосередити увагу на заходах його запобігання і, особливо, профілактики. Якщо аналізувати запобіжні заходи за характером спрямування, то основну роль відведено правовим. Ними є законодавчі норми, що встановлюють відповідальність для кривдника у разі вчинення домашнього насильства, зокрема, Закон України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” від 07. 12.2017 р. № 2229-VIII, Кодекс України про адміністративні правопорушення (ст. 173-1) від 07.12.1984 р. № 8073-X, Кримінальний кодекс України (ст.126-1 “Домашнє насильство”) від

05.04.2001 р. № 2341-III. За статистичними даними Генеральної прокуратури України протягом січня-квітня 2019 р. обліковано 163 кримінальних правопорушень за статтею 126-1 КК України, з них 51 провадження направлені до суду з обвинувальним актом [2].

Варто зауважити, що зазвичай особливу увагу вчені та практики звертають на соціально-економічні заходи запобігання злочинності, адже *“соціально-економічні* причини завжди були і є одними з головних детермінант злочинності. Вони проявляються в соціальній несправедливості, на який як на клубок накручуються й інші обставини. Для утримання злочинності на більш-менш соціально допустимому рівні необхідно соціальні заходи здійснювати в економічній, політичній, організаційній, духовній, правовій та інших сферах. Всі воно щільно взаємопов’язані та не мають чітких кордонів” [3, с. 153].

Безумовно, ці заходи дуже важливі, проте, психологи Т. В. Циганчук та Д. Д. Лях зазначають, що домашнє насильство має місце незалежно від соціального статусу, релігійних переконань, сексуальної орієнтації чи етнічного походження [8]. Крім того, відомо, що в українському суспільстві поширена ідея: “Б’є значить любить”, а донедавна серед правоохоронців панувала думка, що родинні конфлікти, то справи суто сімейні і втручатися в них марна справа.

У зв’язку з чим, вважаємо, що у профілактиці (запобіганні) домашнього насильства основну увагу варто приділяти ідеологічним та організаційно-управлінським заходам. Так, сьогодні проводиться багато заходів серед правоохоронців, які спрямовані на підвищення їх рівня обізнаності щодо небезпечності вчинення домашнього насильства. Наприклад, на базі Національної академії внутрішніх справ України за сприяння представництва Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні проходять тренінги щодо отримання поліцейськими теоретичних знань, а також відпрацювання на практиці алгоритму дій під час виїздів на виклики щодо насильства у сім’ї [7]. Подібні заходи в Україні непоодинокі. Однак, вони не мають обмежуватися суто навчанням правоохоронців. Як слушно наголосила тренер КМЄС з прав людини та гендерних питань, Сарі Раутарінта, насильство в сім’ї це комплексна проблема, яка потребує об’єднання зусиль. Поліція сама її не в змозі подолати. Повинні долучатися соціальні служби, освіта, медицина тощо [6].

Якщо говорити про перспективні напрями профілактики домашнього насильства, вважаємо, головну увагу варто приділяти наступним аспектам:

1) популяризація здорового способу життя з метою зменшення рівня вживання алкогольних напоїв. Адже, за даними начальника ГУНП у Житомирській області “Значна кількість щодобових повідомлень на службу “102” тим чи іншим чином пов’язані із конфліктами у родинах, виниклими на ґрунті зловживання алкоголем або якихось побутових негараздів. Майже у всіх випадках після перевірки поліцейські оформили протоколи про адміністративне правопорушення за ознаками правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП [5].

2) популяризація нетерпимості домашнього насильства, та інформування громадян через всі можливі засоби комунікації, куди можна та треба

звертатися у разі існуючої проблеми. Крім того, має проводитися роз'яснювальна робота через ЗМІ стосовно існуючих правових заходів впливу на домашніх “тиранів”, а саме, що таке домашнє насильство з точки зору закону; які існують норми закону щодо цього питання; у якому разі вони застосовуються; які права та обов'язки поліцейських, які виїжджають на виклик щодо вчинення домашнього насильства; які необхідно чинити дії з метою притягнення кривдника до кримінальної відповідальності тощо.

3) увага державних органів має спрямовуватися на психологічну допомогу та роботу як з жертвами, так і кривдниками, адже агресивна, жорстока поведінка в родині базується, в першу чергу, на психологічних чинниках.

Список використаних джерел:

1. Голіна В. В. Кримінологічна профілактика злочинності: поняття, специфіка, структура, об'єкт запобіжного впливу. *Проблеми злочинності*. 2015. Вип. 130. С. 145–154.

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за квітень 2019 р. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&_c=fo (дата звернення: 15.05.2019).

3. Бабенко А. М., Бусол О. Ю., Костенко О. М. та ін. Кримінологія : підручник за заг. ред. Ю. В. Никітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. 2-ге вид., переробл. та доп. Харків: Право, 2018. 416 с.

4. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству. *Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 18.05.2018 р. № 1/11-5480*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18> (дата звернення: 12.05.2019).

5. На Житомирщині поліцейські з початку року передали до суду обвинувачення проти трьох домашніх тиранів. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/preventivna-robot/na-zhitomirshhini-policzejski-z-pochatku-roku-peredali-do-sudu-obvinuvachennya-proti-trokh-domashnix-tiraniv/> (дата звернення: 15.05.2019).

6. Представники Консультативної місії Європейського Союзу навчають хмельницьких поліцейських протидії та запобіганню домашньому насильству. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/mizhnarodna-spivpraczya/predstavniki-konsultativnoji-misiji-Jevropejskogo-soyuzu-navchayut-xmelniczkix-policzejskix-protidiji-ta-zapobigannyu-domashnomu-nasilstvu/> (дата звернення: 15.05.2019).

7. Столичні поліцейські удосконалюють навички реагування на виклики про домашнє насильство. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/preventivna-robot/stolichni-policzejski-udoskonalyuyut-navichki-reaguvannya-na-vikliki-pro-nasilstvo-u-sim-ji/> (дата звернення: 15.05.2019).

8. Циганчук Т. В., Лях Д. Д. Причини та наслідки насильства над жінкою в сім'ї. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3530/1/2.pdf> (дата звернення: 15.05.2019).

9. Які причини домашнього насильства? URL: <https://uuc.adventist.ua/prychyn-nasylstva/> (дата звернення: 15.05.2019).

О. Л. Беспаль

старший викладач кафедри кримінального права та процесу
ДВНЗ “Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана”

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ

Конституція України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю (ст. 3) [1].

Обравши курс на євроінтеграцію, Україна, як держава-учасник міжнародних договорів, взяла на себе зобов'язання щодо дотримання та захисту прав людини. Невід'ємною складовою таких прав є заборона будь-яких форм насильства, у тому числі такого, яке вчиняється на ґрунті сімейних відносин [2, с. 7].

Важливим кроком у цьому напрямі є прийняття 06 грудня 2017 р. Закону України “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами” [3], у зв'язку із чим до КК України внесено суттєві зміни й доповнення.

Так, у випадку вчинення умисного систематичного фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи – настає кримінальна відповідальність за ст. 126-1 “Домашнє насильство” [4]. Аналіз “Єдиного державного реєстру судових рішень” показав, що станом на 10.05.2019 р. в реєстрі вже міститься 8 вироків (з 01.03.2019 р. по 08.05.2019 р.) з даної категорії справ. Однак, в “Єдиному звіті про кримінальні правопорушення” Генеральної прокуратури України (далі – ГПУ) немає жодних показників облікованих кримінальних правопорушень, окремо передбачених ст. 126-1 КК України. Тобто фактично кримінальні провадження наявні, є вирoki, проте вони не відображені в офіційних статистичних даних.

Разом з тим, за даними “Єдиного звіту про кримінальні правопорушення” у період 2014 – січень-квітень 2019 рр. [5] кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних з насильством в сім'ї щороку збільшується в середньому на 12%.

Таблиця 1

Кількість осіб, які перебували на обліку за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з насильством в сім'ї у період 2014 – січень-квітень 2019 рр.

Показники	Роки					Січень-квітень 2019
	2014	2015	2016	2017	2018	
Обліковано кримінальних правопорушень	918	998	1292	1341	1586	152

Однак не з'ясованим залишається питання: які саме злочини охоплені рубрикою “кримінальні правопорушення, пов'язані з насильством в сім'ї”, що містяться в Єдиному звіті про кримінальні правопорушен-

ня по державі на офіційному веб-сайті ГПУ. На наші запити до Національної поліції та ГПУ про надання інформації з цього питання, ми отримали “відписку” про те, що “облік даних про кримінальні правопорушення, пов’язані з насильством у сім’ї здійснюється відповідно до п. 6 глави 4 розділу II Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затвердженого наказом ГПУ № 139 від 06 квітня 2016 р. з урахуванням норм Кримінального, Сімейного, Житлового кодексів України та законодавства з цих питань” [6].

Зауважимо, що норми Сімейного та Житлового кодексів України не передбачають злочинів, за вчинення яких винних осіб притягують до кримінальної відповідальності. Лише КК України містить вичерпний перелік злочинів (кримінальних правопорушень), з яких має формуватись рубрика “пов’язаних з насильством в сім’ї”, проте уповноважені органи не можуть дати чіткої відповіді, які саме злочини до неї входять. Вважаємо це суттєвим недоліком у роботі вказаних державних органів, оскільки неможливо вживати ефективних та дієвих заходів щодо запобігання та протидії злочинам, не знаючи конкретно, щодо яких саме їх необхідно застосовувати, та й узагалі, враховуючи цю обставину, не зрозумілими й не обґрунтованими залишаються показники “кримінальних правопорушень, пов’язаних з насильством в сім’ї”, які оприлюднені на офіційному сайті ГПУ [2, с. 191].

Отже, вітчизняне законодавство зазнало суттєвих змін, в тому числі в частині криміналізації відповідальності за вчинення домашнього насильства, однак в офіційній статистиці не всі показники відображені або зазначені без належного обґрунтування. Крім того, уповноважені органи (зокрема ГПУ та судові органи) мають синхронізувати статистичні дані, які мають відображати реальні показники.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 06.05.2019).

2. Беспаль О. Л. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти життя та здоров’я дітей, що вчиняються в сім’ї: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2019. 294 с.

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2018 р. № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення: 26.02.2019).

4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 03.05.2019).

5. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування: Статистична інформація 2014 – січень-квітень 2019 рр. / Генеральна прокуратура України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113653-&libid=100820 (дата звернення: 11.05.2019).

6. Лист від Генеральної прокуратури України від 11.05.2018 р. № 27/1-242вих-18.

О. В. Воронова

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
цивільного, адміністративного та фінансового права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

СПЕЦІАЛЬНІ ЗАХОДИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Насильство в сім'ї є однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини. У більшості випадків протиправні дії проти когось із членів родини супроводжуються актами агресії, приниження та жорстокої поведінки. Подібні дії з боку насильника приводять до негативного фізичного, психічного та соціального стану здоров'я постраждалої особи чи кількох осіб, членів цієї родини. Як правило, найбільше страждають від сімейного насильства жінки, діти та люди похилого віку.

Насильство в сім'ї – будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю.

Національна практика отримала спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству:

- терміновий заборонний припис стосовно кривдника,
- обмежувальний припис стосовно кривдника,
- взяття кривдника на профілактичний облік,
- проведення з ним профілактичної роботи та направлення кривдника на проходження програми для кривдників.

Взяття кривдника на профілактичний облік та проведення з ним профілактичної роботи.

Сьогодні розробляється спеціальний наказ, який визначатиме порядок взяття кривдника на профілактичний облік, проведення з ним профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку. Уповноважений підрозділ органу Національної поліції України (підрозділи ювенальної превенції та служба дільничних офіцерів поліції) братиме на профілактичний облік кривдника з моменту виявлення факту вчинення ним домашнього насильства на встановлений законодавством строк та проводитиме з ним профілактичну роботу. Отже, чекаємо на прийняття наказу.

Направлення кривдника на проходження програми для кривдників.

Відповідно до ст. 39 КУпАП [1], у разі вчинення домашнього насильства суд під час вирішення питання про накладання стягнення про адміністративне правопорушення має право одночасно вирішити питання про направлення особи, яка вчинила домашнє насильство, на проходження програми для кривдника. Так само в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням від кримінальної

відповідальності чи покарання з підстав, передбачених КК України, суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на засудженого може бути покладений обов'язок пройти програму для кривдника. Кривдник, який умисно ухилятиметься від проходження програми для кривдників, понесе кримінальну відповідальність за ст. 390-1 КК України [2]. Ці норми вже набули чинності. Справа залишилася за малим - розробити та впровадити відповідні програми для кривдників.

Терміновий заборонний припис стосовно кривдника

Терміновий заборонний припис виноситься кривднику уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України (підрозділи ювенальної превенції, служба дільничних офіцерів поліції та патрульна поліція) у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення строком до 10 діб. Терміновий заборонний припис може містити такі заходи (один або всі): зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи, заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи, заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою.

Оскільки оцінка ризиків ще не затверджена, поліцейські не застосовують цей спеціальний засіб на практиці, хоча спеціальні бланки вже надруковані. Форма оцінки вчинення домашнього насильства складатиметься з 27 питань, на які поліцейський має відповісти "так", "ні", "невідомо". Питання стосуються безпосередньо безпеки постраждалої особи: чи погрожував кривдник вбити, чи застосовував кривдник фізичне насильство, що мало наслідком спричинення середнього та/або тяжкого ступеня тілесних ушкоджень, чи має кривдник алкогольну або наркотичну залежність, чи має кривдник зброю та/або може її легко дістати й застосувати тощо.

У разі визначення високого рівня безпеки кривднику обов'язково виноситься терміновий заборонний припис. Якщо визначено середній рівень безпеки, рекомендовано винесення термінового заборонного припису, а у разі його винесення – застосування не всіх заходів, які в ньому містяться. Якщо визначено низький рівень небезпеки, то припис виноситься на розсуд працівника поліції.

Високий рівень небезпеки свідчить про те, що якщо не вжити термінових заходів, то наступний виклик поліції може закінчитися тяжкими наслідками для постраждалої особи. Безперечно, в такій ситуації кривдник і постраждала особа не можуть перебувати разом на одній житловій площі, хтось має піти. Зараз йде жінка, йде зі зламаним носом, переломами ребер, вночі, з дітьми, йде до мами, подруги або у спеціалізований центр, а має йти кривдник. Це світова практика. Питання про порушення права власності на житло взагалі не стоїть, тому що на першому місці стоїть захист права на життя та здоров'я.

Впродовж 10 днів постраждала особа може зібратися з думками, звернутися за допомогою, ініціювати та отримати обмежувальний припис. Відповідно до закону, кривдник має повідомити працівника поліції, який виніс терміновий заборонний припис, про місце свого тимчасового перебування, оскільки за неповідомлення свого тимчасового місця перебування або за порушення термінового обмежувального припису настає адміністративна відповідальність за ст. 173-2 КУпАП.

Обмежувальний припис стосовно кривдника.

З одного боку, тут простіше, адже цей спеціальний засіб вже діє. Цивільний процесуальний кодекс був доповнений гл. 13 “Розгляд судом справ про видачу і продовження обмежувальних приписів”. Обмежувальним приписом визначаються один чи декілька таких заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов’язків: заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою; усунення перешкод у користуванні майном, що є об’єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи; обмеження спілкування з постраждалою дитиною; заборона наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою; заборона особисто та через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває в місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб з нею спілкуватися; заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв’язку особисто та через третіх осіб.

Відповідні обмежувальні приписи можуть бути винесені судом строком до 6-ти місяців. Однак, як говорять судді, існують формальні ризики у процесі розгляду заяви про видачу обмежувального припису. Насамперед, це термін розгляду заяви – 72 години. За цей час адреси сторін мають бути перевірені, сторони – належним чином повідомлені, необхідні докази – витребувані, всім доказам – надана оцінка, а також по суті винесене рішення.

Наводимо кілька лайфхаків, якими поділилися судді на семінарах-тренінгах “Домашнє насильство: особливості представництва постраждалих осіб”, які проводилися за підтримки Програми “Адвокат Майбутнього” у Черкасах та Кривому Розі в лютому 2019 р. [3]

Отже, судді зазначили, що вони оцінюватимуть у нарадчій кімнаті, чи відбувалося порушення права в межах ЄСПЛ; за якими ознаками можна говорити, що особа є постраждалою від домашнього насильства; яка була форма домашнього насильства; який причинно-наслідковий зв’язок між діянням та наслідком; які наслідки настали для постраждалої особи або можуть настати в майбутньому; чи зверталася постраждала особа до різних служб (поліції, соціальних служб, служб підтримки, громадських організацій тощо) та яка була їхня реакція; чи вмовляла поліція забрати заяву про вчинення домашнього насильства; яка вірогідність того, що домашнє насильство може повторюватися; співмірність заходів, про які просить постраждала особа; якщо в родині є дитина, то обов’язково потрібно з’ясувати її думку.

Таким чином, ще потрібно багато над чим працювати. Однак маємо чітке розуміння, що проблема домашнього насильства більше не є проблемою окремої родини, це проблема усієї країни. Ідентифікація кожного випадку, орієнтація на потреби постраждалої особи, невідворотність покарання для кривдника та запобігання новим інцидентам домашнього насильства – наш фокус уваги.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон Української РСР від 07.12.1984 р. № 8074-10. *Відомості Верховної Ради Української РСР* 1984, додаток до № 51. Ст. 1122.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001, № 25–26. Ст. 131.

3. Бугаєць Т. Домашнє-насильство-фокус-на-hard-skills. URL: <http://tomorrow-lawyer.org/домашнє-насильство-фокус-на-hard-skills/> (дата звернення: 19.05.2019).

Л. С. Гамбург

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри управління і економіки фармації,
медичного та фармацевтичного права
Запорізького державного медичного університету

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ МЕДИЧНОГО ОБСТЕЖЕННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Домашнє насильство як наслідок численних соціальних протиріч утворює суттєві проблеми для стану психічного, фізіологічного, морально-етичного та культурно-духовного здоров'я суспільства. Новітнє законодавство України про протидію та запобігання домашньому насильству визначило перелік суб'єктів, уповноважених здійснювати відповідні заходи. Серед них окремо визначені органи, установи і заклади охорони здоров'я [1].

Ректорам вищих медичних навчальних закладів і закладів післядипломної медичної освіти доручено передбачити в навчальних планах і освітніх програмах безперервного професійного розвитку фахівців у сфері охорони здоров'я модулі (години) на тему запобігання та протидії домашньому насильству [2].

Стаття 12 Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” від 07.12.2017 р. № 2229-VIII (набрав чинності 07.01.2018 р.) визначає та регламентує повноваження органів, установ і закладів охорони здоров'я у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Міністерство охорони здоров'я наказом “Про затвердження Порядку проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги” від 01.02.2019 № 278 (набрав чинності 12.04.2019 р.) визначило порядок проведення медобстеження осіб, постраждалих від домашнього насильства.

Порядок визначає механізм проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, насильства за ознакою статі, та надання їм медичної допомоги задля забезпечення міжсекторального підходу до протидії такому насильству та його подолання і сприяння реалізації прав осіб, які від нього постраждали [3].

Відповідаючи Законам України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”, “Про охорону дитинства”, “Про соціальні послуги”, “Про Національну поліцію”, “Основи законодавства України про охорону здоров’я” його приписи поширюються на усіх суб’єктів надання медичної допомоги – державних, комунальних, приватних.

Медичні обстеження та допомога постраждалим не зумовлені обов’язковістю попереднього звернення останніх до правоохоронних і судових органів, інших органів і установ, які здійснюють заходи щодо запобігання та протидії домашньому насильству, від їх участі у кримінальному або цивільному провадженні. При цьому заборонена будь-яка дискримінація, а обґрунтування насильницьких дій звичаями, традиціями, релігійними догматами є ницим.

Нормативно-правовими джерелами, що регулюють обстеження та надання медичної допомоги постраждалим, є Конституція України; міжнародні договори України, ратифіковані Верховною Радою України; Основи законодавства України про охорону здоров’я, Закони України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”, “Про охорону дитинства”, “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”, постанови Кабінету Міністрів України від 03 жовтня 2018 р. № 800 “Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров’ю” та ін.

Обробка персональних даних про постраждалу особу здійснюється працівниками закладу охорони здоров’я відповідно до Закону України “Про захист персональних даних”. Але невиконання постраждалими особами медичних приписів або порушення ними режиму лікування, встановленого медичними працівниками, виключає юридичну відповідальність останніх. Керівник закладу охорони здоров’я або визначена ним особа з числа його заступників організовує професійну тематичну підготовку медичних працівників з питань проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб та надання їм медичної допомоги, а також відповідають за їх безпосереднє здійснення.

Медичні працівники в разі звернення за медичною допомогою постраждалих осіб зобов’язані зафіксувати їх скарги (звернення), зібрати анамнез, провести медичний огляд з оцінкою стану постраждалої особи та при необхідності провести додаткове інструментально-лабораторне обстеження і заходи щодо запобігання наслідкам сексуального насильства [2].

Далі вони інформують постраждалу особу та/або її законного представника (якщо такий представник не є кривдником) про права, заходи та

соціальні послуги, якими може скористатися постраждала особа; про права постраждалої особи відповідно до ст. 21 Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”, у тому числі про відшкодування кривдниками завданих матеріальних збитків і шкоди, заподіяної фізичному та психічному здоров’ю, у порядку, визначеному законодавством.

Заклад охорони здоров’я не пізніше однієї доби засобами телефонного зв’язку, електронною поштою, з подальшим письмовим підтвердженням інформує уповноважені підрозділи органів Національної поліції України та уповноважених осіб (структурний підрозділ) районних, районних у містах Києві і Севастополі держадміністрацій, відповідальних працівників виконавчого комітету (структурний підрозділ) виконавчих органів рад об’єднаних територіальних громад, міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад, які (який) проводять (проводить) роботу з прийому та реєстрації заяв і повідомлень про вчинення насильства, координації заходів реагування на факти вчинення насильства, надання допомоги і захисту постраждалим особам, а також роботу з кривдниками відповідно до зазначених законів та Порядку взаємодії суб’єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658.

Якщо постраждалою особою є дитина, заклад охорони здоров’я не пізніше однієї доби засобами телефонного зв’язку, електронною поштою з подальшим письмовим підтвердженням, інформує службу у справах дітей про виявлення фактів насильства шляхом оформлення Повідомлення про дитину, яка постраждала від жорстокого поводження або стосовно якої існує загроза його вчинення, форма якого наведена у додатку 2 із обов’язковим зазначенням у полях позиції “Зміст повідомлення:” “Постраждала або ймовірно постраждала від домашнього насильства”, та заповнення Журналу обліку звернень та повідомлень про жорстоке поводження з дітьми або загрозу його вчинення, форма якого наведена у додатку 3 до згаданого Порядку із обов’язковим зазначенням у колонці 8 “Примітка” “Постраждала або ймовірно постраждала від домашнього насильства”.

Заклад охорони здоров’я щоквартально до 25 числа останнього місяця кварталу надає інформацію до Міністерства охорони здоров’я Автономної Республіки Крим, структурних підрозділів з питань охорони здоров’я, обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій про звернення постраждалих осіб та/або їх законних представників, надання медичної допомоги постраждалим особам, направлення до інших закладів охорони здоров’я постраждалих осіб.

Міністерство охорони здоров’я Автономної Республіки Крим, структурні підрозділи з питань охорони здоров’я обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій узагальнюють надану закладами охорони здоров’я інформацію та перенаправляють її електронною поштою з подальшим письмовим підтвердженням щоквартально до 30 числа останнього місяця кварталу до Медичного департаменту МОЗ України для звітування Мі-

ністерству соціальної політики України про результати здійснення повноважень у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

У разі звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру відомості про них записуються в “Журналі обліку фактів звернення та доставлення до закладу охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів та підрозділів поліції” згідно з формою, затвердженою наказом Міністерства внутрішніх справ України та МОЗ України “Про порядок обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції” від 06 липня 2016 р. № 612/679, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 28 липня 2016 р. за № 1051/29181.

Медичний працівник закладу охорони здоров'я, який виявив у особи ушкодження, що могли виникнути внаслідок домашнього насильства та насильства за ознакою статі, документує результати їх виявлення, обстеження, надання медичної допомоги та передає їх відповідальній особі для подальшого інформування протягом доби (з часу звернення постраждалої особи) підрозділів органів і підрозділів Національної поліції та уповноважену особу, визначену відповідно до абзацу першого п. 20 або п. 23 Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658.

Залежно від надання необхідної медичної допомоги дані загального медичного обстеження і результати досліджень уносяться до відповідних форм первинної облікової документації.

Якщо постраждала особа потребує листка непрацездатності, то інформація про неї вноситься в форму первинної облікової документації № 036/о “Журнал реєстрації листків непрацездатності”, затверджений наказом МОЗ України № 110, а сам листок надає заклад охорони здоров'я, з якого було виписано цю особу.

Спеціалізовані установи, які проводять судово-медичну або судово-психіатричну експертизи, забезпечують своєчасне обстеження постраждалих осіб у порядку та строки, визначені законодавством.

При проведенні судово-медичної або судово-психіатричної експертизи постраждалих осіб обов'язково враховується інформація, що міститься в медичній документації, складеній за зверненням таких осіб до закладів охорони здоров'я [3].

Наведена правова регламентація медичного обстеження постраждалих від домашнього насильства доповнюються не менш докладно визначеним порядком надання таким особам медичної допомоги. Але залишаються проблеми щодо реалізації цього порядку в умовах здійснюваного сьогодні масштабного реформування сфери охорони здоров'я в Україні, в ході якого допускається багато помилок фінансового, організаційного та кадро-

вого характеру, наслідками чого стають плутанина, безладдя, невизначеність, безвідповідальність, поширення правопорушень у практичних питаннях медичної діяльності, що знижує її ефективність при забезпеченні прав людини та громадянина на медичну допомогу, в тому числі у випадках домашнього насильства. Подолання зазначених негативних явищ можливе лише при суттєвому корегуванні соціально-економічної та культурно-освітньої політики держави.

Список використаних джерел:

1. Лебідь Н. Як бити дружин: парламент радить. URL: https://24tv.ua/yak_bititi_druzhin_parlament_radit_n900951 (дата звернення: 17.05.2019).

2. Возняк Р. Визначено порядок проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих від домашнього насильства. URL: <http://just-mykolaiv.gov.ua/yurydychni-konsultatsii/884-viznachenno-poryadok-provedennya-ta-dokumentuvannya-rezultativ-medichnogo-obstezhennya-postrazhdalikh-vid-domashnogo-nasilstva> (дата звернення: 18.05.2019).

3. Вахненко С. В. Розроблено порядок надання медичної допомоги постраждалим від домашнього насильства. URL: <https://www.umj.com.ua/article/136655/rozrobleno-poryadok-nadannya-medichnoyi-dopomogi-postrazhdalim-vid-domashnogo-nasilstva> (дата звернення: 19.05.2019).

І. А. Гамбург

кандидат юридичних наук доцент кафедри цивільного, адміністративного та фінансового права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету,

Л. М. Вакулинська

керівник жіночої групи
проекту КЕШЕР м. Запоріжжя

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ (НА ПРИКЛАДІ ПРОЕКТУ КЕШЕР)

Одним з основних напрямів розбудови України як демократичної, соціальної, правової держави (наголошено ст. 1 Конституції України [1]) є формування розвинутого громадянського суспільства – неполітичної, недержавної частини суспільства, системи самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів, які покликані забезпечити умови для самореалізації окремих індивідів і колективів [2, с. 81]. Громадянське суспільство – це сфера життєдіяльності людей, вільна від безпосереднього впливу з боку держави та її посадових осіб, але разом з тим вона організована, внутрішньо впорядкована і взаємодіє з державою, та сфера, де люди реалізують свої приватні інтереси, об'єднуються в групи й організації. Ці інститути громадянського суспільства “беруть на себе” вирішення актуальних проблем, тим самим полегшуючи виконання державою її функцій.

Надзвичайно важливою проблемою сьогодення у світі взагалі та в Україні зокрема є домашнє насильство. За інформацією Програми розвит-

ку ООН, від фізичного домашнього насильства в Україні страждає ориєнтовно 1,8 мільйона жінок. З кожним роком шокуюча статистика щодо насильства вдома невпинно зростає. У 90% випадків – це насильство чоловіків щодо жінок. Лише 10% повідомлень про насильство в сім'ї доходять до правоохоронних органів [3].

Причин домашнього насильства багато. Серед них: гендерні стереотипи, пережитки патріархальної свідомості в суспільстві, необізнаність більшої частини громадян щодо своїх прав, способів їх захисту, невиконання або недобросовісне виконання державними структурами та правоохоронними органами своїх обов'язків тощо. Саме тому боротьбу з домашнім насильством треба вести усім суспільством, різними способами та у різних формах.

В Україні діє низка нормативно-правових актів як загального, так і спеціального характеру, що визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства (преамбула Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” [4]) До цього масиву можна віднести також: Цивільний кодекс України, Сімейний кодекс України, Кримінальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закони України: “Про охорону дитинства”, “Про державну допомогу сім'ям з дітьми”, “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”, “Про протидію торгівлі людьми” та ін. Але вказані причини та статистичні дані щодо домашнього насильства свідчать про неефективність законодавства та державних засобів запобігання та протидії домашньому насильству. Тому зростає роль інститутів громадянського суспільства, зокрема, громадських організацій, організаційно-правові засади діяльності яких визначені в Україні законами: “Про громадські об'єднання”, “Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських утворень” та іншими нормативно-правовими актами.

Однією з таких громадських організацій є Міжнародна організація єврейських жінок “ПРОЕКТ КЕШЕР”¹, що створена у 1989 р. у США як Міжнародна єврейська організація, а з 1994 р. розширилася і на країни Співробітництва Незалежних Держав (СНД), у тому числі на Україну. Базуючись на загальнолюдських духовних цінностях, ПРОЕКТ КЕШЕР (далі - ПРОЕКТ) працює для розвитку єврейських общин, для покращення соціального та економічного стану жінок, для створення миру без насильства. Організація пов'язує жінок США, Австралії, Ізраїля, Німеччини, Росії, України, Білорусі, Молдови та інших країн для взаємодопомоги та підтримки один одного на шляху до єврейського відродження, економічної та духовної незалежності. ПРОЕКТ в Україні сьогодні – це 60 жіночих груп у 47 містах (у Запорізькій області – 2 групи в м. Запоріжжя, 1 – в м. Мелі-

¹ “кешер” з іврити “зв'язок”

тополь, 1 – в м. Бердянськ), що об'єднує більше 1100 жінок і проводить сотні соціально активних заходів на р. [5].

Серед програм його діяльності значне місце посідає програма протистояння побутовому насильству. Починаючи з 1999 р., такі жіночі групи приймають участь у Міжнародній акції “16 днів проти насильства”, що проводиться під егідою ООН у всьому світі з 25 листопада по 10 грудня: 25 листопада – Міжнародний день боротьби з насильством по відношенню до жінок (згідно з Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 1991 р.); 10 грудня – Міжнародний день захисту прав людини (дата прийняття у 1948 р. Всесвітньої декларації прав людини). Щорічно в акції беруть участь більше сотні жіночих і молодіжних груп ПРОЕКТУ з Росії, України, Білорусі, Молдови, Грузії, Ізраїлю та інших країн.

З 2005 р., коли ПРОЕКТ отримав акредитацію в комісії по правам жінок при ООН, ця акція стала не окремо взятою подією, а однією з ключових ступенів двомісячного осіннього марафону “Жінки змінюють світ”. У 2010 р. стартував проект “Україна без насильства: жінки вирішують проблеми разом”. Проект реалізується по програмі малих грантів Фонду підтримки демократії (Посольство США в Україні) і включає наступні етапи та заходи: проведення моніторингу проблеми в містах-учасниках; підготовка активістів і волонтерів для роботи з громадськістю; проведення тренінгів і міні-семінарів для учнів середніх шкіл, професійно-технічних училищ, коледжів, інститутів і університетів з розповсюдженням інформаційних брошур, буклетів; зустрічей з викладачами та вихователями навчальних закладів; тематичні зустрічі в общинах; проведення круглих столів і конференцій для висвітлення та обговорення проблеми; залучення місцевої влади та поліції; організація широкої інформаційної компанії із залученням засобів масової інформації.

В межах цього проекту активісти взаємодіють з державними структурами, місцевою владою, правоохоронними органами, медичними та освітніми установами/закладами, пресою з метою консолідації зусиль для вирішення ключових питань у боротьбі з домашнім насильством та зміни відношення суспільства до проблеми. Використовуються наступні заходи: зустрічі, круглі столи, конференції, семінари, пікети, проведення бесід, лекцій, тренінгів і т.п.

Досвід діяльності цього проекту може бути прийнятий іншими громадськими організаціями для запобігання та протидії домашньому насильству. Отже, рішення проблеми запобігання та протидії домашньому насильству можливо тільки шляхом об'єднання зусиль громадських і державних структур, засобів масової інформації, освітніх та медичних установ, національних общин тощо. У зв'язку з тим, що п. 9 ст. 4 Закон України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” серед основних засад запобігання та протидії домашньому насильству визначено ефективну взаємодію суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, з громадськими об'єднаннями, неурядовими організаціями, засобами масової інформації та іншими заінтересованими

особами пропонується доповнити закон відповідним розділом із регламентацією форм, заходів, порядком взаємодії тощо.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята на 5 сесії Верховної Ради від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр> (дата звернення: 18.05.2019).

2. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. М-во освіти і науки України. вид. 4-те. Київ: Правова єдність, 2016. 528 с.

3. Щороку 1.8 мільйона українок потерпають через домашнє насильство. *УКРІНФОРМ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2588861-soroku-ponad-18-milijona-ukrainok-poterpaut-cerez-domasne-nasilstvo.html> (дата звернення: 18.05.2019).

4. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2229-19> (дата звернення: 18.05.2019).

5. О ПРОЕКТЕ КЕШЕР. URL: <https://www.projectkeshher.org.ua/ru/o-proekte-keshher/> (дата звернення: 18.05.2019).

В. В. Голіна

доктор юридичних наук, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, член-кореспондент НАПрН України

ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ В УКРАЇНІ

1. З моменту прийняття і вступу в дію Кримінальний кодекс України (далі – КК) 2001 р. все частіше поповнюється (іноді у виді нової редакції статті) не лише окремими різновидами злочинних проявів, а й криміналізованими актуальними для країни суспільно небезпечними явищами, такими, наприклад, як торгівля людьми (ст. 149), зайняття гральним бізнесом (ст. 203¹), створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258¹), найманство (ст. 447) та ін., що свідчить про творчій і законодавчий зв'язок кримінології і кримінального права. Так і має бути.

Відповідно до Закону України “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами” (Стамбульська конвенція) від 6 грудня 2017 р. № 2227-VIII до КК була внесена, зокрема, ст. 126¹ “Домашнє насильство”, під яким розуміється умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводять до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. Криміналізація домашнього насильства підтверджує курс кримінального права на реалізацію завдання правового забезпечення запобігання злочинам у сфері насильства в сім'ї (ст. 1 КК).

2. Вимоги Стамбульської конвенції щодо впровадження комплексного підходу до боротьби з насильством відносно жінок і домашнього насильства знайшли відображення у Законі України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII, у ст. 5 якого зазначено, що державна політика у сфері запобігання та протидії домашньому насильству спрямована на забезпечення комплексного інтегрованого підходу до подолання домашнього насильства, надання всебічної допомоги постраждалим особам та утвердження ненасильницького характеру приватних стосунків. Основними напрямками реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є:

- 1) запобігання домашньому насильству;
- 2) ефективне реагування на факти домашнього насильства шляхом запровадження механізму взаємодії суб’єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 3) надання допомоги та захисту постраждалим особам, забезпечення відшкодування шкоди, завданої домашнім насильством;
- 4) належне розслідування фактів домашнього насильства, притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності та зміна їхньої поведінки.

3. Отже, необхідність ратифікації Україною Стамбульської конвенції та імплементація її положень в національне законодавство обумовлені гостротою стану домашнього насильства і насильства стосовно жінок. За даними статистичної звітності Державної судової адміністрації кількісно-якісна характеристика домашнього насильства представлена таблицями 1–2.

Таблиця 1

Рік	Кількість звернень з приводу фактів домашнього насильства	
2015		103 101
2016		127 478
2017		110 900
2018	за 11 міс.	107 200
2019	за 3 міс.	29 400

Таблиця 2

Рік	Кількість осіб щодо яких розглянуто справи	Кількість осіб щодо яких застосовано адміністративні стягнення
2014	81 426	71 915
2015	67 971	51 459
2016	68 512	43 597
2017	73 529	38 823
2018	78 932	46 705

Однак це не повні дані. Розрахунки, проведені інститутом демографії і соціальних досліджень на замовлення Фонду ООН у галузі народонаселення, свідчать про те, що щорічно 1,1 млн українок стикаються з фізичною та сексуальною агресією в сім’ї; 600 представниць слабкої статі гинуть в Україні від домашнього насильства, але лише 10% з понад мільйона

жінок, які піддаються насильству, заявляють про це. Кожен день поліція фіксує 348 фактів домашнього насильства, і в 70–80% випадків його жертвами стають жінки [1]. Як відмічається в літературі, в деяких верствах українського суспільства, у тому числі (до 40%) працівників в системі кримінальної юстиції (поліція, прокуратура, суди), вважають домашнє насильство приватною справою, а близько 60% впевнені, що жертви самі винні у сімейному конфлікті [2, с. 21]. За даними Українського інституту соціальних досліджень, жертви схильні виправдовувати своїх мучителів з багатьох причин: через фінансову залежність, відсутність власного житла, нерозуміння того, як уникнути агресії, і невіру в те, що хтось може допомогти. І така невіра, як бачимо, небезпідставна [1]. Зрозуміло, що це ускладнює уявлення про дійсний стан домашнього насильства в сім'ї.

4. Виникає питання щодо перспектив боротьби з домашнім насильством. Цілями Стамбульської конвенції (ст. 1, п.а) є захист жінок від усіх форм насильства й недопущення, кримінальне переслідування та ліквідація (підкреслено нами В.Г.) насильства стосовно жінок і домашнього насильства шляхом здійснення загальнодержавної ефективної, усеосяжної та скоординованої політики, яка охоплює всі відповідні заходи для запобігання всім формам насильства та для боротьби з усіма формами насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції, і пропонують цілісну відповідь насильству щодо жінок. Перспектива – ліквідація домашнього насильства. Дещо інакша ціль ставиться у ст. 5 Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII, а саме: “державна політика у цій сфері спрямована на забезпечення комплексного інтегрованого підходу до подолання домашнього насильства...”. Перспектива – пошук підходу до подолання домашнього насильства.

5. Суб'єкти, що здійснюють завдання і заходи у сфері запобігання домашньому насильству, забезпечують, зокрема: 1) вивчення ситуації та збір за статтею статистичних даних про факти домашнього насильства; 2) організацію і проведення галузевих та міжгалузевих досліджень стану, причин і передумов поширення домашнього насильства, ефективності законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та практики його застосування; 3) організація і проведення серед населення, у тому числі серед дітей та молоді, інформаційних кампаній щодо запобігання та протидії домашньому насильству, роз'яснення його форм, проявів і наслідків; 4) розроблення і впровадження у навчальних закладах навчальних і виховних програм з питань запобігання та протидії домашньому насильству, у тому числі стосовно дітей; 5) залучення ЗМІ до проведення просвітницьких кампаній; 6) проведення тренінгів та семінарів для фахівців, які працюють у зазначеній сфері. Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству спрямовані на його відвернення та припинення (заборонний і обмежувальний приписи, взяття на профілактичний облік криміналіста та ін.). Вочевидь, за допомогою цих заходів подолати домашнє насильство – це закореніле, вікове явище неможливо. Лише один аргумент: за даними дослідження, проведеного А. Б. Благою, залежно від стану мате-

ріального становища ті сім'ї, в яких було вчинене насильство, розподілилися так: низьке або дуже низьке – 70%; з середнім достатком – 27%; заможні – 3%. Отже, суттєве зменшення домашнього насильства пов'язано з подоланням бідності, яка в Україні поширюється [3, с. 160–161].

Список використаних джерел:

1. Економічні наслідки насильства щодо жінок в Україні / UNFPA, Фонд ООН у галузі народонаселення. Київ, 2017. 104 с.

2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі: науково-практичний коментар новел Кримінального Кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2019. 288 с.

3. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання): монографія. Харків: ФО-П Макаренко, 2014. 360 с.

О. В. Гороховська

кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії, історії держави і права та міжнародного права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД У БОРОТЬБІ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

Еволюція терміну “домашнє насильство” наочно свідчить про зміну ставлення суспільства до цього явища.

Якщо спочатку насильством вважалися тільки фізичні діяння проти жінок, то згодом до них додалися дії сексуального, психологічного та навіть економічного насильства. В наш час експерти наголошують на виділення нових форм насильства, таких як політичне насильство, соціальне насильство, мобінг. Це є додатковим доказом актуальності проблеми. Отже суспільству дійсно потрібно робити багато кроків щодо її вирішення.

Окрім безпосередньої шкоди для здоров'я та добробуту постраждалих, домашнє насильство має вагомі суспільні наслідки, які вимірюються грошовими, трудовими та нематеріальними втратами, виявляються у формі поточних, довготривалих або відкладених ефектів. Економічні втрати внаслідок домашнього насильства, зокрема насильства щодо жінок, розподіляються між різними представниками суспільства, починаючи з потерпілих та членів їхніх сімей, кривдників, роботодавців, які несуть збитки внаслідок непрацездатності працівників, державні та громадські організації, які надають послуги жертвам, страхові фонди та бюджети різного рівня, платників податків та економіку країни загалом.

Термін “домашнє насильство”, під яким спочатку мали на увазі лише застосування фізичної сили, згодом включив до себе також сексуальне, економічне, психологічне та емоціональне насильство. І в Європі кожен з цих видів (а вони зазвичай мають комплексний характер) передбачає різні типи покарання – від адміністративного до кримінального.

Суворість покарання залежить як від кривдника, так і від країни вчинення злочину.

Найсуровіші закони застосовують у Північній Європі. У Швеції (як і у Норвегії та Фінляндії) криміналізовані всі форми домашнього насильства [3, с. 46]. Навіть дуже емоційна сварка з вживанням образ та погроз може стати приводом для подання позову. А суд, у відповідь на цей позов, може присудити ув'язнення на строк до 2 років або штраф та припис про заборону спілкування.

Швеція в 1979 р. стала першою країною, яка на законодавчому рівні заборонила фізичне покарання дітей. До дітей не можна застосовувати не лише фізичну силу, але і підвищувати голос до рівня, який має негативний емоційний вплив на дитину. В школах з дітьми працюють досвідчені спеціалісти – психологи, яким дитина може поскаржитися на насильство в сім'ї. Також забороняється залишати дитину вдома одну (навіть до 12-річного віку), якщо сусіди поскаржаться в поліцію, дітей заберуть до притулку.

У Великобританії і Франції нетяжкі випадки домашнього насильства попадають під дію цивільного права. Строк подання заяви про факт насильства складає 2 роки з дати злочину. Також діє можливість отримати по спрощеній схемі заборонний припис. В Великобританії заборонені тілесні покарання дітей, які призвели б до травм або ран. З дітьми в навчальних закладах працюють психологи, з батьками проводять профілактичні бесіди.

У Франції суддя може видати припис для забезпечення безпеки жертв насильства, де йдеться про направлення жертви до спеціального центру, зміну місця проживання жертви, виселення чоловіка зі спільного помешкання [4, с. 28]. Незначні епізоди регулюються цивільним кодексом, але сума штрафу може сягнути 15 000 євро. Якщо позов було віднесено до розряду кримінальних – настає відповідальність на строк до 3 років (легкі травми) та до 20 років (каліцтва або вбивство) позбавлення волі.

У грудні 2016 р. у Франції набули чинності зміни до закону, які забороняють застосування усіх видів насильства проти дітей. У випадку насильства проти дітей його тяжкість визначається віком дитини. Якщо дитина має вік до 15 років, ув'язнення може складати до 20 років.

У Німеччині до 1990х р. згвалтування у шлюбі не було кримінальним злочином. Правозахисники стверджували, що в Німеччині краще захищені права власності, ніж права на сексуальне самовизначення. Лише в липні 2016 р. був прийнятий новий закон, який повинен посилити відповідальність за сексуальні злочини. Закон під загальновідомою назвою “Ні – значить ні” передбачив, що сексуальна дія прирівнюється до згвалтування – навіть тоді, коли жертва не чинить активного опору. Покарання застосовується і тоді, коли жертва словами або жестами продемонструє, що не дає згоду на статевий акт.

В законодавство також введена відповідальність за сексуальне домагання – вона розповсюджується на всіх осіб, які чіпляються до жінок [6, с. 33].

Крім того можна виділити такі цікаві та досить ефективні заходи боротьби з домашнім насильством у різних країнах:

1. У Великобританії перед початком стосунків або укладання шлюбу для забезпечення безпеки спільного життя можна звернутися до поліції та

перевірити партнера на випадки домашнього насильства (звісно якщо було подано позов та випадок було внесено в реєстр правопорушень)

2. Для запобігання домашньому насильству в країнах Північної Європи застосовують правило “відкритих вікон” – вікна не прикривають фіранками або ролетами. Так сусіди та перехожі можуть бачити, що відбувається в сімейному колі, а при нагоді запобігти домашньому насильству.

3. У Великобританії та Німеччині започаткували акцію “Назвіть пароль та вам прийдуть на допомогу”. Суть полягає в тому, що жінка в барі або ресторані (на першому побаченні або вечерці) може потрапити в неприємну ситуацію та підвергнутися домаганням. Для того, щоб отримати допомогу від співробітників бару або клубу, достатньо просто спитати: “Луїза тут?”. Співробітник допоможе жінці непомітно покинути помешкання, викличе таксі, принесе з гардеробу речі або зв’яжеться по телефону з довіреною особою жінки, яка може допомогти [7].

Розглядаючи зусилля європейських законотворців, політиків, соціологів, громадських організацій, можна помітити неспинний прогрес у визначенні видів та критеріїв насильства, розширенню тлумачення поняття насильства, впровадженню нових мір та дій профілактики злочинів та покарання кривдників [1; 2].

Програми подолання насильства стають не тільки внутрішньо-державною справою. Ця проблема вирішується на міжнародному рівні за допомогою практично всіх країн світу.

У 169 країнах світу прийняті закони щодо насильства в родині.

Всі співробітники Європейських організацій, які за родом діяльності стикаються з проблемою насильства, зобов’язані пройти спеціальну підготовку (поліцейські, лікарі, судді, прокурори, вчителі, спеціалісти соціальної сфери тощо).

Жертвам домашнього насильства гарантується захист та безоплатна допомога у всіх країнах Європи. Для постраждалих від насильства відкриваються спеціальні притулки з розрахунку 1 місце на 10 000 населення. Створені міжвідомчі організації по боротьбі з насильством в родині. Розроблені спеціальні програми по роботі з чоловіками, які порушили закон.

Але, виходячи зі статистики домашнього насильства, можна зробити висновок, що практично усі програми, дії та заходи націлені здебільшого на допомогу жертвам насильства та допомагають жінкам побудувати своє життя наново та незалежно від чоловіка. Притягнути самого кривдника до відповідальності залишається досить важко.

Список використаних джерел

1. Активізація зусиль з метою запобігання та викоренення всіх форм насильства по відношенню до жінок і дівчаток : побутове насильство: Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 07.02.2017 р. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/71/170> (дата звернення: 15.05.2019).

2. Боротьба з насильством проти жінок : на шляху до конвенції Ради Європи / Дебати в Асамблеї 03.10.2008 р. URL: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/846_res_1635_\(2008\).htm](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/846_res_1635_(2008).htm) (дата звернення: 15.05.2019).

3. Галай А. О., Галай В. О. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству. Київ: КНТ, 2014. 160 с.

4. Квашис В. Е., Вавилова Л. В. Зарубежное законодательство и практика защиты жертв преступлений. Москва: ВНИИ МВД России, 1996. 56 с.
5. Кімел Майкл С. Гендероване суспільство / пер з англ. С. Альошкіна. Київ: Сфера, 2003. 490 с.
6. Назаров С. В. Опыт Германии в преодолении домашнего насилия в отношении женщин. *Научные исследования: теория, методика и практика*: матер. III Междунар. науч.-практ. конф. Чебоксары, 2017. С. 32–36.
7. Naomi Konrad “NEIN heisst NEIN!” *Deutsche welle*. 08.07.2016.

І. М. Грозовський

кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії, історії держави і права та міжнародного права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

СВІТОВИЙ ДОСВІД ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ (ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Прагнення до побудови в Україні громадянського суспільства і правової держави створило принципово нову ситуацію щодо забезпечення захисту від насильства в сім'ї. Відповідно, необхідно створити принципово нову систему інститутів із запобігання насильства в сім'ї, і докорінно змінити ставлення правоохоронних органів до протидії цьому соціальному злу.

Проблема насильства в сім'ї є загальносвітовою і різні держави протягом тривалого часу відпрацьовують різноманітні шляхи її подолання. Вивчення ситуації рівня сімейного насильства в різних країнах свідчать, що його наслідками можуть бути: загроза життю і здоров'ю особи чи завдання психологічної травми, яка в подальшому може негативно вплинути на сімейне життя жертви. Особливо тяжкі наслідки насильство завдає особистості дитини, яка стала його свідком або жертвою.

За даними, наведеними Всесвітньою організацією охорони здоров'я, кожна шоста жінка зазнала насильства в сім'ї. Відповідно до цих же даних, ця проблема є більш гострою для економічно слабо розвинених країн, при цьому жінки в цих країнах із більшою вірогідністю визнають таке насильство над собою виправданим. Так, відсоток жінок, які повідомили про те, що вони хоч раз у житті зазнавали насильства з боку членів своєї сім'ї, варіюється від 15% у Японії до 71% в Ефіопії. За іншими даними, рівень насильства над жінками в сім'ї становить близько 23% у Швеції, 4% у Японії та Сербії, 30–54% у Бангладеші, Ефіопії, Перу і Танзанії. У США жінка страждає від фізичного насилля кожні 18 хвилин. За статистикою 62% убивств жінок було вчинено їхніми чоловіками. У Перу 70% усіх зареєстрованих злочинів становить фізичне насильство в сім'ї. Значного поширення набуло сексуальне насильство – у Канаді, Новій Зеландії, США та Великобританії кожна шоста жінка була зґвалтована [5, 202].

Домашнє насильство має глибокі корені застарілого гніту, що засноване на міжстатевому, економічному або фізичному домінуванні в сімейних стосунках. Таке насильство вчинюється з протиправним наміром завдати прямого чи непрямого впливу на поведінку залежного члена сім'ї та

пов'язане із завданням матеріальної чи моральної шкоди. У міжнародних правових актах можна знайти основні терміни щодо домашнього насильства. Наприклад, у ст. 1 Декларації ООН про викоренення насильства проти жінок (від 20.12.1993 р.) [2] вказано: “насильство щодо жінок – це довільний акт насильства, скоєний на підставі статевої ознаки, який спричиняє або може спричинити фізичний, статевий чи психологічний збиток або страждання жінкам, а також загроза скоєння таких актів, примусове чи довільне позбавлення свободи або особистого життя”. Ст. 2 зазначеної Декларації визначає види та випадки насильства проти жінок:

1) фізичне, статеве та психологічне насильство, що має місце в сім'ї, включно нанесення побоїв, статевий примус дівчаток у сім'ї, насильство пов'язане з приданим, згвалтування дружини чоловіком, пошкодження жіночих статевих органів та інші традиційні види практики, що спричиняють збитки жінкам, лікарське насильство та насильство пов'язане з експлуатацією;

2) фізичне, статеве та психологічне насильство, що має місце в суспільстві в цілому, включно згвалтування, статевий примус, статеве домагання та залякування на роботі, у навчальних закладах та в інших місцях, торгівлю жінками і примус до проституції;

3) фізичне, статеве та психологічне насильство з боку чи при потуранні держави.

Більш розширене тлумачення поняття домашнього насильства та його видів можна прослідкувати у Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (від 11.05.2011 р.) [7]. Зокрема, у преамбулі цієї Конвенції зазначено: “визнаючи із серйозним занепокоєнням те, що жінки й дівчата часто піддаються тяжким формам насильства: домашньому насильству, сексуальним домаганням, згвалтуванню, примусовому шлюбу, злочинам, учиненим в ім'я так званої “честі” та каліцтву органів, що становить тяжке порушення прав людини стосовно жінок і дівчат і є головною перешкодою для досягнення рівності між жінками та чоловіками”. Відповідно до норм Конвенції, “домашнє насильство” – це всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в сім'ї чи в межах місця проживання, або між колишнім чи теперішнім подружжям або партнерами незалежно від того чи проживає правопорушник у тому самому місці що й жертва чи ні, або незалежно від того чи проживав правопорушник у тому самому місці що й жертва чи ні. Поряд з категорією “домашнє насильство”, є доречними і такі тотожні правової категорії як “насильство в сім'ї”, “гендерне насильство” (у значній частині випадків насильство в сім'ї стосується стосунків між статями), “сімейне насильство” тощо [1, 20].

Із середини 1990-х років заходи протидії насильству в сім'ї активно запроваджувались в усьому світі. Зокрема, на пострадянському просторі проблемою сімейно-побутового насильства зацікавилися з кінця 1990-х. Спеціальне законодавство щодо протидії йому було прийняте у Киргизстані, Грузії, Молдові, Україні. Цьому сприяв комплекс причин, які стимулювали суспільство до протидії насильству:

1) криза перебудови суспільних відносин у 90-ті роки та зростання злочинності на ґрунті сімейних відносин;

2) ратифікація ключових міжнародних стандартів (Конвенція ООН про права дитини та Декларація про викорінення насильства проти жінок);

3) розширення інформаційних зв'язків у глобалізованому світі (між вченими, працівниками правоохоронних органів, соціальними працівниками);

4) робота правозахисних недержавних організацій, передусім гендерного спрямування [8, 10–11].

Сьогодні уряди багатьох країн світу приймають закони, розробляють державні програми, вживають спеціальних заходів, спрямованих на протидію тим формам насильства, які донедавна вважалися приватною справою сім'ї або окремої людини. Серед загальносвітових акцій цього напрямку є систематичне проведення з 1999 р. Всесвітньої акції “16 днів протидії гендерному насильству”. Проте, статистика свідчить, що у 79 країнах світу закони щодо протидії насильству в сім'ї або відсутні, або про них нічого невідомо [4, 82–83]. Зміст європейської доктрини протидії насильству в сім'ї ретельно відпрацьований у Кампанії Ради Європи боротьби з насильством щодо жінок включно з насильством у сім'ї [3], але лише у 35 країнах світу прийняті спеціальні норми законодавства або окремі закони про протидію сімейному насильству і більшість із них діє в Європі.

Більшість міжнародних актів спрямовані на утвердження гендерної рівності та попередження насильства щодо дітей та жінок: Конвенція ООН про права дитини [6] та Декларація про викорінення насильства проти жінок [2]. Важливість цих документів важко переоцінити, адже саме насильницькі прояви щодо жінок та дітей складають сьогодні абсолютну більшість проявів насильства в сім'ї. Дотепер фактично відсутні комплексні міжнародні правові акти, які б системно закріпили міжнародні стандарти здійснення попередження насильства в сім'ї. У даному контексті, слід відмітити наявність окремих міжнародних документів, які торкаються певних сфер існування сім'ї [1, 40–41]: Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.); Рекомендація № R (85) 4 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам “Про насильство в сім'ї” (1985 р.); Рекомендація № R (90) 2 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам “Щодо соціальних заходів стосовно насильства в сім'ї” (1990 р.); Рекомендація № R (91) 9 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам “Про невідкладні заходи у справах сім'ї” (1991 р.); Декларація Організації Об'єднаних Націй про викорінення насильств щодо жінок (1993 р.); Пекінська декларація і Платформа дій, прийнята під час IV Всесвітньої конференції з питань жінок (1995 р.); Резолюція № S-23/3 “Подальші заходи та ініціативи щодо втілення в життя Пекінської декларації і Платформи дій”, прийнята на 23 спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН (2000 р.); Рекомендація № Rec (2002) 5 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам “Про захист жінок від насильства” (2002 р.); Рекомендація № 1582 (2002) Парламентської Асамблеї Ради Європи “Домашнє насильство проти

жінок” (2002 р.); План дій ОБСЄ щодо підтримки гендерної рівності (2004 р.); Рішення Ради міністрів ОБСЄ 15/05 щодо запобігання та протидії насильству щодо жінок (2005 р.); Резолюція № 1512 (2006) Парламентської Асамблеї Ради Європи “Парламентарі об’єдналися для протидії домашньому насильству стосовно жінок” (2006 р.); Резолюція № 1635 (2008) Парламентської Асамблеї Ради Європи “Протидія насильству щодо жінок: на шляху до Конвенції Ради Європи” (2008 р.) та ін.

За останні роки здійснено певні кроки щодо вдосконалення світової політики з попередження і протидії домашньому насильству, у тому числі, це стосується реалізації цих кроків і в Україні. Так, у 2011 році була підписана Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами [7], що мало для України позитивні наслідки для реалізації державної політики з протидії домашньому насильству. Проте, таке підписання потребувало значного доопрацювання національного законодавства на предмет його відповідності положенням даної Конвенції. У червні 2012 р. було ратифіковано Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства [9].

Серед найважливіших питань попередження та протидії домашньому насильству необхідно згадати і застосування юридичної відповідальності за вчинення проступків та злочинів у цій сфері. Так, законодавство деяких країн взагалі не передбачає відповідальності за вчинення насильства в сім’ї, що гальмує процес вирішення цієї проблеми. У деяких країнах відповідальність настає за вчинення лише окремих форм насильства [4, 82–83]. За статистичними даними – згвалтування у шлюбі визнається злочином лише у 51 країні світу; лише у 16 країнах чинне законодавство окремо класифікує злочини пов’язані із сексуальною агресією, і лише у трьох (Бангладеш, Швеція і США) насильство по відношенню до жінок виділяється в окрему категорію злочинів; у Болівії, Камеруні, Коста-Ріці, Ефіопії, Лівані, Перу, Румунії, Уругваї та Венесуелі насильник може уникнути покарання якщо запропонує жертві одружитися та отримає її згоду. Зарубіжний досвід у світлі розвитку ідей відновного правосуддя передбачає широкі можливості для застосування альтернативних заходів кримінального переслідування, у тому числі, західні моделі впливу на осіб, які вчинили нетяжкі насильницькі злочини. Серед них можна назвати інститути: пробації (Англія, Австрія, Німеччина), медіації (Англія, Німеччина), трансакції (Бельгія, Нідерланди, Франція), застосування спеціальних консультативних програм (США, Ірландія, Ісландія, Норвегія, Данія), “прощення винного потерпілим” (Іспанія) тощо [8, 15–16].

Протидія насильству в сім’ї є сьогодні одним із важливих напрямів суспільного розвитку. Вона розглядається не лише як соціальна проблема, а, насамперед, як проблема захисту прав людини і, перш за все, прав жінок, що вимагає вироблення належних правових засобів її вирішення. При здійсненні насильства в сім’ї відбувається порушення прав і свобод конкретної людини, що, через різні можливості агресора і жертви,

ускладнює можливості самозахисту і вимагає втручання з боку держави і суспільства [1, 5].

Прийняття спеціального законодавства та впровадження його у практику діяльності уповноважених державних органів дозволяє поступово викорінювати ці негативні суспільні традиції. Інформаційний міжнародний обмін між вченими, працівниками правоохоронних органів, соціальними працівниками сприяє поширенню міжнародного досвіду на українську правову систему. Крім того, Україна, у ході формування національного законодавства, досліджує й адаптує положення міжнародних стандартів з прав людини, у тому числі щодо протидії домашньому насильству.

Для запозичення досвіду зарубіжних країн у нормотворчій діяльності має обов'язково враховуватися специфіка нашої країни, реальні потреби її нормотворчої та правозастосовної діяльності. Повинен аналізуватися досвід багатьох держав, визначатися недоліки та переваги досвіду тих чи інших держав, на підставі їх порівняльного аналізу обиратися найбільш прийнятні для України варіанти й формулюватися пропозиції щодо вдосконалення наукового підґрунтя для формування вітчизняного адміністративно-деліктного законодавства [10, 296].

Список використаних джерел

1. Галай А. О., Гречанюк С. К., Шамрук Н. Б. Взаємодія суб'єктів протидії насильству в сім'ї: монографія. Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2013. 174 с.
2. Декларація ООН про викорінення насильства проти жінок: офіційний переклад. URL: http://wu.cn.ua/law/vykor_nasylla.pdf (дата звернення: 12.05.2019).
3. Кампанія Ради Європи боротьби з насильством щодо жінок включно з насильством у сім'ї: неофіційний переклад. *Програма сприяння парламенту*. Київ: Верховна рада України, 2006. 89 с.
4. Ковальова О. В. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків Харківський національний університет внутрішніх справ, 2008. 238 с.
5. Коломоєць О. Д. Світовий досвід протидії насильству в сім'ї. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Серія "Юридические науки". № 1. 2011. Т. 24 (63). С. 202–208.
6. Конвенція ООН про права дитини. *Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій* / упор. Т. Яблонської. Київ: Сфера, 1999. С. 44–55.
7. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: офіційний переклад. URL: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/convention/Convention-%20210%20Ukrainian.pdf> (дата звернення: 12.05.2019).
8. Галай А. О. та ін. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству: монографія. Київ: КНТ, 2014. 160 с.
9. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Закон України від 20.06.2012 р. № 4988-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 19–20. Ст. 180.
10. Сквірський І. О. Виправні роботи як вид адміністративного стягнення. *Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки*. 2007. Вип. 35. С. 295–297.

О. М. Гумін

завідувач кафедри кримінального
права та процесу НУ “Львівська політехніка”
доктор юридичних наук, професор

Р. О. Колб

магістр права та банківської справи,
консультант АТ КБ “Приватбанк”

ПРО ЗМІСТ ОBOB'ЯЗКІВ ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ СІМЕЙНИМ НАСИЛЬСТВОМ

Аналіз нормативно-правових актів, що стосуються правового статусу засуджених за злочини, вчинені по відношенню до членів сім'ї, показав, що зазначені особи у повсякденній діяльності виконують наступні обов'язки:

1. Конституційного характеру (так звані загальноправові) [1, с. 462].
Зокрема, в Конституції України мова ведеться про такі обов'язки як:

а) неухильно додержуватися Конституції та законів України (ст. 68);
б) не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст. 68);

в) сплачувати податки і збори у порядку і розмірах, встановлених законом (ст. 67);

г) не заподіювати шкоди природі, культурній спадщині та відшкодувати завдані збитки (ст. 66);

г) захищати Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України, а також шанувати її державні символи (ст. 65);

д) відбувати військову службу відповідно до закону (ст. ст. 64, 65);

е) інші обов'язки (ст. ст. 4, 23, 34, 37; ін.) [2].

При цьому, як зазначено в ст. 23 Основного закону, кожен із обов'язків координуються відповідним правом особи, у чому проявляється нерозривний органічний зв'язок та єдність прав і обов'язків людини і громадянина. Більш того, як це виплаває із змісту п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України від 01 листопада 1996 р. № 9 “Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя”, конституційні права та свободи людини і громадянина є безпосередньо діючими. Вони визначають цілі і зміст законів та інших нормативно-правових актів, змісту і спрямованості діяльності органів законодавчої та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування і забезпечуються захистом правосуддя [3, с. 136].

І, знову ж таки, при умові, що, маючи право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості (ст. 23 Конституції України).

2. Загальні обов'язки засудженого, що визначені у кримінально-виконавчому законодавстві України. Так, у ст. 9 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України визначено наступні обов'язки засуджених:

а) виконувати встановлені законодавством обов'язки громадян України, неухильно дотримуватися правил поведінки, які передбачені для засуджених, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших осіб;

б) виконувати встановлені законодавством вимоги адміністрації органів і установ виконання покарань, уповноваженого органу з питань пробації;

в) ввічливо ставитися до персоналу (у даному випадку – персоналу органів пробації), інших осіб, які відвідують установи виконання покарань (у зазначених ситуаціях – уповноважені органи з питань пробації), а також до інших засуджених;

г) з'являтися за викликом адміністрації, органів і установ виконання покарань, уповноваженого органу з питань пробації [4].

При цьому, в ч. 3 ст. 9 КВК встановлено, що обов'язки засуджених, до яких застосовано пробацію, визначаються даним Кодексом та Законом України “Про пробацію”.

3. Спеціальні (специфічні) обов'язки, що визначні у Законі України “Про пробацію” [5]. Зокрема, в ст. 17 даного Закону встановлені наступні обов'язки для засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, а саме:

а) виконувати встановлені законом та покладені на них рішенням суду обов'язки;

б) не вчиняти правопорушень;

в) виконувати законні вимоги персоналу органів пробації;

в) надавати достовірну інформацію органу пробації.

4. Безпосередні (конкретно визначені) обов'язки засудженого за злочини, вчинені за сімейне насильство.

У науковій літературі можна зустріти й іншу класифікацію обов'язків засудженого [6, с. 210–212]. Поряд з цим, загальноновизнаним серед учених є висновок про те, що юридичними обов'язками в теорії кримінально-виконавчого права визначаються не тільки зобов'язуючі (позитивно зобов'язуючі) норми, але й забороняючі (негативно зобов'язуючі) норми. При цьому заборони для засуджених розглядаються як різновид обов'язків, тобто як обов'язок утримуватися від вказаних у законі дій [7, с. 45].

Як різновид забороняючих норм, що виникають у реалізації засудженим загальноновизнаних прав і свобод людини і громадянина відповідно до положень ч. 3 ст. 63 Конституції України, можна визнати й ті обов'язки, які повинен виконувати у зв'язку з набуттям відповідного статусу особи (у ході одруження; набуття права власності; отримання громадянства; т. ін.).

Важливим у цьому контексті є й те, що у чинному законодавстві України однією з правових гарантій забезпечення виконання засудженими своїх обов'язків є встановлення юридичної відповідальності за їх неналежне виконання та невиконання в цілому (ч. 2 ст. 9, ст. 35 КВК України). При цьому, варто зазначити, що законодавець не відніс до таких форм неналежне виконання обов'язків засудженими до даного виду покарання, позаяк законом не визначена дисциплінарна відповідальність для зазначеної кате-

горії осіб, що з огляду практики не можна такий підхід визнати правильним. Так, у 2018 році на виконання органів пробації надійшло 198 рішень суду, якими на засуджених було покладено обов'язок взяти участь у заходах, передбачених пробаційною програмою. Із них: а) перебували у стані реалізації 82; б) реалізовано – 19; в) не розпочато – 97 [8, с. 191].

Як у зв'язку з цим слушно зауважив А. Х. Степанюк, не накази замість законів мають регулювати діяльність органів і установ виконання покарань, а виключно законами України має визначатись така діяльність, як це зазначено у п. 14 ст. 92 Конституції України [9, с. 158]. При цьому, відсутність єдиних підходів щодо застосування положень кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства під час виконання судових рішень зумовлюють пасивну поведінку посадових осіб, які повинні своєчасно реагувати на порушення законодавства [10, с. 187].

Отже, реальна реалізація засудженими за злочини, вчинені за сімейне насильство тісно пов'язана із нормативно-правовим забезпеченням даного елемента правового статусу особи, а, також із змістом тих прав, якими наділені орган або установа виконання покарань з цих питань. Більш того, вирішення зазначених завдань є ключовим засобом як ефективного виконання як покарань, що стосуються цих осіб, так і діяльності, пов'язаної з ухиленням засудженого від відбування визначеного судом покарання.

Список використаних джерел:

1. Кельман М. С., Катуха О. С., Коваль І. М. Загальна теорія держави і права: підручник / за заг. ред. М. С. Кельмана. Тернопіль: ТОВ Терно-граф, 2018. 804 с.
2. Конституція України : чинне законодавство станом на 16.01.2019 р.: офіц. текст. Київ: Алерта, 2019. 80 с.
3. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 р. № 9. Постанови Верховного Суду України в кримінальних справах / упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 36–141.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: чинне законодавство із змінами та допов. на 16.02.2019 р.: офіц. тексти. Київ: Алерта, 2019. 220 с.
5. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 93.
6. Джужа О. М., Богатирьов І. Г., Колб О. Г. та ін. Кримінально-виконавче право України: підручник. / за заг. ред. д. ю. н., проф. О. М. Джужи. Київ: Атіка, 2010. 752 с.
7. Голіна В. В., Степанюк А. Х., Лисодєд О. В. та ін. Кримінально-виконавче право України: підручник / за заг. ред. В. В. Голіни і А. Х. Степанюка. Харків: Право, 2015. 392 с.
8. Янчук О. Сучасний стан та перспективи реалізації наглядової та пенітенціарної пробації. *Інститут пробації в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку*: матер. Міжнар. кр. Столу, 16 квітня 2019 р. Київ: Нац. акад. прокур. України, 2019. 196 с.
9. Степанюк А. Х. Законність як принцип нормотворчості та діяльність центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань і пробації. *Інститут пробації в Україні : сучасний стан і перспективи розвитку*: матер. Міжнар. кр. Столу, 16 квітня 2019 р. Київ: Нац. акад. прокур. України, 2019. С. 156–159.

10. Яковець І. Недосконалість законодавства і практики його застосування як перепона ефективної реалізації покладених на органи пробації завдань. *Інститут пробації в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку*: матер. Міжнар. кр. столу, 16 квітня 2019 р. Київ: Нац. акад. прокур. України, 2019. С. 179–188.

О. В. Дашенко

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного, адміністративного та фінансового права
Інституту права ім. Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЮ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: СЬОГОДЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

На законодавчому рівні Законом України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” встановлено, що домашнє насильство – це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім’ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім’єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

Законодавством України передбачена відповідальність за вчинення домашнього насильства: по-перше за умови вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування настає адміністративна відповідальність за ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення

По-друге, за умови спричинення умисного систематичного вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров’я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи тілесних ушкоджень настає кримінальна відповідальність за статтю 126 -1 Кримінального Кодексу України.

Доповнення Кримінального Кодексу України статтею 126-1 “Домашнє насильство” та статтею 390-1 Кримінального Кодексу України “За невиконання обмежувальних заходів або обмежувальних приписів та непроходження програми для кривдників” було зроблено з метою посилення кримінально-правового захисту осіб, які потерпіли від домашнього насильства або насильства за ознакою статі, що беззаперечно стало революційною подією в українському кримінальному законодавстві, оскільки жертви домашнього насильства отримали більше механізмів правового захисту, у тому числі і за допомогою кримінального кодексу.

Оскільки до доповнення Кримінального Кодексу України статтею 126-1 “Домашнє насильство” до кримінальної відповідальності осіб, які скоїли домашнє насильство можливо було притягнути тільки за статтями 121 “Умисне тяжке тілесне ушкодження”, 122 “Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження”, 125 “Умисне легке тілесне ушкодження” Кримінального Кодексу України.

Відтак, на сьогоднішній день, за умови посилення державного захисту від домашнього насильства, запровадження у тому числі і кримінальної відповідальності за домашнє насильство стало можливо більш ефективно захищати від домашнього насильства і найбільш ефективно запобігати новим інцидентам домашнього насильства, враховуючи можливість застосування до винної особи адміністративного, кримінального покарання та обмежувальних заходів.

Між тим, неможливо не зауважити, що на сьогоднішній день в Україні набув чинності не тільки Закон України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”, а почали працювати мобільні групи допомоги постраждалим від домашнього насильства, працюють відповідні телефони довіри, створено та відкрито притулки для постраждалих від домашнього насильства тощо.

Тобто в Україні на сьогоднішній день домашнє насильство не є суто сімейною та приватною справою, оскільки державою запроваджено та працює ефективний механізм протидії та запобігання домашньому насильству, також проводиться робота щодо ратифікації Стамбульської конвенції яку ропочато, та сподіваємося, що у найкоротші часи зазначену конвенцію буде ратифіковано нашою державою.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/254к/96-вр> (дата звернення 23.03.2019).
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення 15.03.2019).
3. Кримінальний Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 23.03.2019).
4. Закон України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення 23.03.2019).

С. Ф. Денисов

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Академії Державної пенітенціарної служби

ПОЗИТИВНІ СІМЕЙНІ ВІДНОСИНИ ЯК ФАКТОР ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Родина – це один з найважливіших осередків суспільства. Він є його складною підсистемою і бере участь у збереженні, нагромадженні і передачі новим поколінням соціального досвіду і трудових навичок, забезпечує

наступність духовної культури. Родина служить для людей основою соціальних ідеалів і зразків поведінки. Велике її значення в організації спільного побуту людей, у формуванні способу життя. Нарешті, від родини залежить відтворення і самого населення. Родина – це одна з вищих моральних цінностей суспільства. Суспільство конче зацікавлено в міцній, духовно і морально здоровій родині. Тому цілком зрозумілий той інтерес до дослідження різних сторін життєдіяльності родини, що виявляється на всіх етапах кримінологічного аналізу стану сімейного виховання, підвищення її профілактичної ефективності.

Особливо необхідно підкреслити, що сім'я є первинною складовою, котра формує поведінку дитини. Саме через неї підлітки пізнають як позитивні так і негативні процеси, що проходять в нашому суспільстві, саме вона формує характер и подальшу поведінку.

Сучасні гуманістичні плинні, маючи у своїй підставі прагнення виховати особистість сильну духом, з високорозвиненою свідомістю, критичною мисленням, що володіє прагненням до волі, краси, розрізняються в шляхах їх реалізації. В Україні традиційним відношенням до дитини була турбота, ніжність, ласкаве ім'я, ласкава назва предметів, що оточували його. Дбайливе відношення до людини ми бачимо з такого достовірного джерела, як “Повчання” Володимира Мономаха: “..не вдавайте сильним погубити чоло століття, ні права, ні крива не убивайте, не веліть убити його,...напоїте, нагодуєте...”.

Сьогоднішні умови життя безпосередньо впливають на всі сімейні відносини. Одночасно, через специфічні родинні норми і цінності можна впливати на рівень криміналізації підростаючого покоління і на тривале за часом збереження його в сучасних умовах. Особливо це стосується так званих неблагополучних сімей, де домашнє насильство є скоріш правилом, ніж виключенням. У таких родинах сімейні відносини впливають на соціалізацію, формування, виховання, розвиток кожного нового покоління.

XXI століття – це епоха грандіозних соціальних трансформацій і політичних потрясінь, науково-технічного прогресу і глобалістики – знаменний виходом на історичну арену феномена, позначеного фахівцями як “криміногенна ситуація”, що захопила всі континенти і країни. Помилково бачити в конкретно-соціологічних і кримінологічних дослідженнях універсальний засіб для усунення всіх недоліків у профілактичній роботі з девіантної поведінки членів окремої сім'ї. Ця робота вимагає серйозної підготовки кадрів як у теоретичному плані, так і в оволодінні технікою і спеціальними прийомами емпіричних досліджень.

Як відомо, процес інтерналізації базисних цінностей родини не проходить без прийняття особистістю підлітка чого-небудь за істину на основі авторитету її носія. Тому не можна недооцінювати роль віри, як специфічної функції людської психіки, що є традиційною слов'янською ментальністю, що як і раніше впливають на сучасних тинейджерів. Показово, що, якщо ще не дуже давно молоді люди насамперед вірили в “світле

майбутнє”, комунізм, партію, комсомол, то тепер ми спостерігаємо наступну картину. З опитаних нами вірять тільки в себе – 37,4%, у Бога – 30%, у друзів – 17,2%, у рідних – 12,7%. Як бачимо, зміст елементів віри за останні кілька років піддалося з боку молодого покоління кардинальній переоцінці.

Сьогоднішні юнаки і дівчини дивляться на життя прагматично, покладаючись більше на себе, своїх рідних і близьких, ніж на уявлені фантоми ідей, а також владні структури, що не здатні створити молодим умови для гідного існування.

Проведений кримінологічний аналіз системи “соціальне середовище – девіантна поведінка молоді” переконав нас у тому, що процес трансформації осьових цінностей сучасної молоді як у містах, так і в сільській місцевості орієнтований на західний спосіб життя в умовах ринку, де заохочуються індивідуалізм, напористість, заповзятливість, матеріальний успіх. Однак, орієнтація на західні аксіологічні моделі наштовхується на ситуацію, коли дана спрямованість ще не прищепилася в нас у якості суспільно схвалюваного і підтримуваного поведінкового стандарту. Незважаючи на відзначену нами тенденцію до бажання засвоїти західні поведінкові стандарти, у масовій свідомості молоді ще мається безліч установок і стереотипів, що властиві традиційному українському мисленню та укладу життя.

Це особливо чітко виявляється на периферії, де темп змін на порядок нижче, ніж у великих індустріальних центрах.

Викликає природне занепокоєння процес, що позначився в останній час, а саме, мілітаризації свідомості молоді та схильність до насильства. Уже не викликає подиву, що переважна більшість молодих людей (у нашій вибірці – 79%) бажають мати зброю в особистому користуванні. З них на придбання вогнепального озброєння орієнтовані 39,1%; газового – 45,9%. Основними мотивами його використання можуть стати не тільки самооборона (69,1%), але і цікавість, баловство (5,5%) і навіть злочин (5%). Нaresті 12% респондентів переконані, що, не роздумуючи, будуть стріляти в людину, що напала на них. Безумовно, процес мілітаризації свідомості молоді поки лише набирає силу, не прийняв необоротного характеру, тому ще не пізно прийняти адекватні превентивні міри з боку усіх виховних інститутів. При цьому, не можна скидати з рахунка той факт, що даний синдром багато в чому виступає наслідком військових дій на Донбасі, коли жертвою насильства може стати практично кожний.

Соціальні відносини, що як домінують у розвитку будь-якого суспільного організму, впливають на взаємозв’язку “суспільство – родина”. У свою чергу в процесі функціонування і розвитку родини виявляються найбільш істотні сторони життя суспільства. Родина як соціальний інститут виконує в суспільстві наступні функції:

а) підтримка біологічної безперервності суспільства;

б) підтримка культурної безперервності суспільства шляхом передачі культурної спадщини наступним чи поколінням соціалізація молодого покоління;

в) визначення соціального статусу дітей;

г) забезпечення задоволення емоційних потреб членів родини, потреб інтимного спільного життя;

д) соціальний контроль за усіма формами поведінки дітей через реалізацію виховної і регулятивної функцій.

Людина з моменту свого народження перебуває у визначеному сімейному середовищі і знаходиться з нею в постійній взаємодії. Під впливом даного середовища люди відкривають для себе всілякі сили, що роблять вирішальне вплив на розвиток людської індивідуальності. Усяка, навіть досить чітко продумана система виховання, що спирається на перевірений досвід, традиції і знову придбані знання, будується на використанні уроджених даних і здійснюється в сімейному середовищі. Зміна цих і інших параметрів веде до зміни сімейного середовища й ефективності сімейного виховання.

Ведучою характеристикою, що визначає кримінологічний зміст і спрямованість сімейного виховання, виступають саме сімейні відносини, що виражають собою систему щодо стійких цінностей і ціннісних орієнтації членів родини, що обираються ними в якості важливих, необхідних, корисних для спілкування, а також найбільш прийнятних способів одержання матеріальних і духовних благ, що детермінують організацію сімейного виховання.

Одним з головних засобів пояснення кримінологічної ефективності сімейного виховання служить типологія сімейних відносин, що спирається на розуміння родини як системи, що пов'язано з вичленовуванням системних зв'язків, з побудовою їхніх структурних рівнів, виділенням додаткової, стрижневої орієнтації (спрямованості) формування і розвитку особистості.

Оскільки родина, що складає середовище підростаючої особистості, у залежності від типу сімейних відносин певним чином впливає на формування і поведінку, тому і для родини, і для особистості дуже важливо, щоб соціальна спрямованість сімейних відносин була наповнена моральним і правовим змістом.

У соціалізації людини постійно реалізується роль родини як первинного середовища, у якій молоде покоління вчиться пізнавати життя, здобуває соціальний досвід, культуру, традиції, життєві плани й ідеали. Різноманіття сторін і реалізація можливостей сімейного виховання визначаються саме типом сімейних відносин, що не можуть бути чимось статистично однаковим, а закономірно удосконалюються в процесі руху соціальної дійсності, тому що нерозривно й органічно зв'язані з нею, є її продуктом, моментом, потенцією і тими її факторами, зв'язків і відносин, що припускають і обумовлюють єдність у змісті і спрямованості виховного процесу у всіх соціальних інститутах.

Оптимізація сімейного виховання як фактор профілактики, є не інше, як ступінь реалізованості позитивних можливостей, що містяться в конк-

ретному типі сімейних відносин. Якщо ж у них маються негативні моменти, що суперечать об'єктивному ходу суспільного буття, то їхня реалізація нічого, крім шкоди, принести не може, а тому чи рано пізно викликає необхідність “виправлення” придбаних дітьми негативних ознак, що нерідко носить затяжний хворобливий і малоефективний характер.

Реалізацію позитивних можливостей визначеного типу сімейних відносин не можна представити поза вдумливою виховною діяльністю батьків. Виховання дітей не тільки частка справа, але і цивільний обов'язок батьків. Ніякі рецепти не допоможуть, якщо в самій особистості вихователя є схильність до насильства в сім'ї. Вимогливість до дитини повинна сполучатися з глибокою повагою до нього, любов – зі суворістю, переконання – із примусом, довіра – з контролем, заохочення – з докором і навіть покаранням. Адже пред'являючи вимоги, покладаючи на дитину нові обов'язки, домагаючись їхнього виконання, батьки піднімають його на новий, більш високий рівень розвитку.

Наостанок необхідно вказати, що кримінологічно значимі виховні цілі цілком будуть досягнуті тільки тоді, коли вимога дитиною усвідомлюється як необхідність. Батькам варто знати, який тон, який відтінок почуттів, яке поведінка впливає на їхніх дітей. Для всебічного виховання дитини необхідно, щоб вона зайняла правильне місце в родині і її життя, діяльність і відносини були чітко організовані. Любов, ласка, довіра, доброзичливість, повага до прав і обов'язків членів родини – є необхідною умовою для виховання дітей будь-якого віку. Адже право кожного члена родини – це право на повагу його особистості.

Т. А. Денисова

доктор юридичних наук, професор,
помічник ректора Академії Державної пенітенціарної служби
з наукової та науково-методичної роботи,
заслужений юрист України

О. С. Шеремет

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

РОЛЬ УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ МІСЬКОЇ РАДИ У ЗАПОБІГАННІ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

На фоні малоефективної боротьби зі злочинністю державних правоохоронних органів заходи запобігання і профілактики правопорушень на рівні органів місцевого самоврядування являються одним із напрямків, що має привести до забезпечення спокою та безпеки громад, міст, районів, селищ і сіл нашої держави. Дуже важливим чинником діяльності місцевих органів влади є їх повноваження передбачені Конституцією України, Зако-

ном України “Про місцеве самоврядування” та іншими законодавствами та нормативними актами. Одним із важливих завдань органів місцевого самоврядування є організація та забезпечення діяльності виконавчих комітетів місцевих рад, зокрема, комітетів, органів і управлінь місцевого рівня по запобіганню домашньому насильству.

Треба акцентувати увагу на тому, що більшість неблагополучних сімей складають особи саме молодого віку, від 20 до 35 років. Так, за даними служби пробації, спостережної комісії Чернігівської міської ради, у таких сім'ях батьки часто вживають спиртними напоями, на працюють, не займаються вихованням дітей, загалом, ведуть аморальний спосіб життя. Нерідко, копіюючи своїх батьків, діти задля самоутвердження вчинюють правопорушення, а іноді і злочини. Свого часу С. Ф. Денисов підкреслював, що мотивація злочинної поведінки підлітків носить “дитячий” характер: із пустування, допитливості, прагнення ствердити себе в очах групи. Приблизно 75% злочинів у цій віковій групі вчинюється у ситуаційно-імпульсивній формі, при цьому мотивація має більшу предметну визначеність (бажання отримати конкретну річ). Самоствердження через насильство – типово підліткова мотивація, вона часто сполучена з особливою жорстокістю. Витоки цієї мотивації полягають у внутрішніх конфліктах особистості, які зумовлені завищеними зазіханнями. Крім того, існує протиріччя між дорослістю (насамперед, половою) та знаходженням на утриманні батьків [1].

Погоджуючись з такою думкою, необхідно відзначити, що зараз конфліктні ситуації, що виникають не тільки між батьками і дітьми, а й між братами, сестрами, доволі часто супроводжуються домашнім насильством. Не знаходячи себе у сім'ї, залишаючись без родинного тепла, підлітки шукають іншого притулку. При цьому, за нашими спостереженнями йде активний тиск на молодь, яку все частіше втягують у міжнаціональні, національні, релігійні конфлікти, що несуть в собі заряд ненависті. ЗМІ повсякденно висвітлюють матеріали де фігурують дії молодих людей, з проявами екстремізму, ненависті, агресії, цинізму.

Необхідно пам'ятати, що від того, наскільки сильною буде реакція влади на такі вчинки, залежатиме розвиток демократії в Україні, забезпечення безпеки й правопорядку для кожного регіону. Ми також вважаємо, що у цьому напрямку необхідна тісна співпраця між органами місцевого самоврядування й поліцією. Тим більше, що Закони України “Про місцеве самоврядування в Україні” [2] та “Про Національну поліцію” [3] передбачають таку взаємодію. Однак, співпраця і взаємодія не виключають і безпосередньої участі комітетів, органів і управлінь місцевого рівня по запобіганню домашньому насильству, про що говорить зміст основних функцій органів місцевого самоврядування як суб'єкта запобігання злочинам [4]. Виконання таких функцій можна розглянути на прикладі управління освіти Чернігівської міської ради.

Так, управлінням освіти Чернігівської міської ради проводиться відповідна робота, затверджені заходи щодо запобігання правопорушенням, злочинам, домашньому насильству та контролюється їх безумовне виконання в підвідомчих загальноосвітніх навчальних закладах. Щоквартально

підводяться підсумки роботи із заявами, скаргами та зверненнями громадян, які оформлюються довідкою та аналізуються на оперативних нарадах працівників управління освіти.

Питання діяльності загальноосвітніх навчальних закладів міста щодо запобігання домашньому насильству, дитячій бездоглядності, профілактики правопорушень, злочинності, наркоманії серед підлітків та їх батьків, формування здорового способу життя у родині систематично розглядаються на засіданнях колегії, нарадах директорів та заступників директорів з виховної роботи. Наприклад, у квітні поточного року на нараді заступників директорів з виховної роботи було розглянуто питання “Про стан правового та превентивного виховання”, у вересні за планом намічено проведення наради громадських інспекторів з охорони дитинства щодо організації роботи з охорони прав дітей та учнівської молоді і протидії домашньому насильству.

Створено та систематично оновлюється банк даних на дітей, які проживають у неблагополучних сім'ях, де батьки неналежним чином виконують батьківські обов'язки. Питання профілактики домашнього насильства постійно знаходяться на контролі в управлінні освіти. Крім того, працівники управління освіти міської ради, загальноосвітніх навчальних закладів міста беруть участь у перевірці дотримання правопорядку та етичних норм стосовно дітей в ігрових залах, комп'ютерних клубах, відеотеках, інших розважальних закладах; у роботі по виявленню та вилученню з громадських місць та об'єктів транспорту дітей, які бродяжать, жебракують, залишилися бездоглядними, проживають в сім'ях, що опинилися в кризових ситуаціях в ході проведення профілактичних рейдів (“Урок”, “Підліток”, “Канікули”) спільно зі службами у справах дітей та кримінальними міліціями у справах дітей. Проводиться робота по забезпеченню їх влаштування, соціального захисту та супроводу.

З метою запобігання домашньому насильству в усіх загальноосвітніх навчальних закладах міста проводиться правовий всеобуч учнів та батьків, тижні правових знань, оформлені інформаційні куточки соціально-психологічної служби “Дитина та її права”, “Вікно соціальної реклами”, “Протидія домашньому насильству”. З метою забезпечення безумовного виконання “Інструкції з обліку дітей та підлітків шкільного віку” в кожній школі напрацьовано дієву систему оперативного контролю за станом дотримання прав дітей. За наслідками ретельного аналізу інформації щодо проявів насильства в сім'ї залучаються всі зацікавлені служби та відомства, учні та їх батьки запрошуються на засідання координаційної ради. Так, лише за 2018 р. в ході проведення огляду були відвідані 325 таких сімей та складені відповідні акти. Велику увагу адміністрація і психологічні служби загальноосвітніх навчальних закладів приділяють питанню вивчення індивідуальних психологічних особливостей учнів всіх вікових категорій, котрі постраждали від домашнього насильства.

Практичними психологами і соціальними педагогами проводилися психо-діагностичні дослідження і тематичні анкетування: “Дослідження психологічного клімату родини учнів 1-3 класів” (СЗСШ №1, ЗНЗ № 4, 6,

23), визначення рівня агресивності учнів за методикою Басса-Дарки (ЗНЗ № 3, 13, 29), “Моє життя в сім’ї та школі” (ЗНЗ № 7, 18), анкетування педагогів “Домашнє насильство як прояв дискримінації” (ліцей № 15), тестування за методикою “Колористика” з метою вивчення емоційного стану учнів у період адаптації (ліцей № 16), анкетування учнів 9–11 класів “Причини насильства у молодіжному середовищі” (ЗНЗ № 9, 20), “Проблема насилля в школі” (ПАШ № 25), “Молодь і протиправна поведінка” (ЗНЗ № 7, колегіум № 11), визначення рівня шкільної тривожності за методикою Філіпса (ЗНЗ № 5, 33, ліцей № 32), “Як уберегти підлітка від насильства?” (ЗНЗ № 19, 21), вивчення емоційного клімату в родині (СЗНЗ № 2, гімназія № 31), соціометричне дослідження учнів 5–6 класів з метою визначення статусу дитини в учнівському колективі (ЗНЗ № 10, 30, 35), “Індекс толерантності” (ЗНЗ № 14, 24) тощо. За результатами діагностичних даних надавались необхідні рекомендації, проводилися індивідуальні психологічні консультації для учнів та їх батьків, здійснювалася інформаційно-просвітницька робота в класних колективах.

Класні керівники, практичні психологи і соціальні педагоги проводили для учнів всіх вікових категорій години спілкування, присвячені питанням сімейних стосунків, ефективності протидії насильству в сім’ї, знання прав і обов’язків, профілактики насильства щодо дітей, толерантності тощо.

Щоквартально в управлінні освіти спільно зі службами у справах дітей Деснянської та Новозаводської районних рад, кримінальними міліціями у справах дітей, працівниками облнаркодиспансеру проводиться звірка стану правопорушень та злочинності серед учнівської молоді. В ході проведення чергових звірок поновлюється банк даних на учнів, які перебувають на різних обліках, і дітей, які виховуються в неблагополучних та функціонально-неспроможних сім’ях з метою проведення з ними профілактичної роботи, надання їм та їх батькам педагогічної, психологічної допомоги.

В управлінні освіти працює координаційна рада з питань профілактики правопорушень, злочинності та інших антигромадських проявів серед учнівської молоді. У школах міста створено систему правовиховної роботи, організовано роботу рад профілактики, учнівського та батьківського психолого-педагогічного та правового всеобучу. До складу шкільних рад профілактики входять працівники кримінальної міліції та служби у справах дітей. На початку навчального року в усіх загальноосвітніх навчальних закладах міста проведені зустрічі з представниками правоохоронних органів з метою активізації профілактичної роботи з учнями.

Як бачимо, з метою профілактики домашнього насильства необхідно систематично аналізувати стан правопорядку, вести облік неблагополучних сімей, виявляти дітей, жінок, а у окремих випадках і чоловіків, що зазнали домашнього насильства. На основі вказаних матеріалів необхідно розробляти та реалізувати плани направлені на запобігання, припинення та викриття домашнього насильства.

Список використаних джерел:

1. Денисов С. Ф. Сім'я як визначальний фактор у профілактиці молодіжної злочинності в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 1. С. 217–222.
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР (Редакція від 08.10.2016 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.04.2019).
3. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>. (дата звернення: 05.04.2019).
4. Шеремет О. С. Зміст основних функцій органів місцевого самоврядування як суб'єкта запобігання злочинам. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2014. № 3 (45). С. 102–106.

М. В. Дєєв

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

НОВЕЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В КОНТЕКСТІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

З прийняттям на початку грудня 2017 р. низки законодавчих актів, покликаних стати нормативно-правовою базою викорінення домашнього насильства, до чинного Кримінального процесуального кодексу України було внесено низку змін, що покликані надати можливість зреалізуватися відповідним нормам матеріального права. Розгляньмо норми-новели КПК України.

Тепер тимчасово вилученими можуть бути документи, які посвідчують користування таким спеціальним правом, як право на володіння та носіння зброї.

При вирішенні питання про обрання запобіжного заходу, крім наявності ризиків, зазначених у ст. 177 КПК України (спроби підозрюваного, обвинуваченого: 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується), слідчий суддя, суд на підставі наданих сторонами кримінального провадження матеріалів зобов'язаний оцінити в сукупності всі обставини, у тому числі, серед іншого, ризик продовження чи повторення протиправної поведінки, зокрема ризик летальності, що його створює підозрюваний, обвинувачений, у тому числі у зв'язку з його доступом до зброї.

Під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд ввідповідно до ч. 6 ст. 194 КПК України в інтересах по-

терпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, крім обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 (і якими є: 1) прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю; 2) не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду; 3) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи; 4) утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом; 5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом; 6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності; 7) докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання; 8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну; 9) носити електронний засіб контролю), суд може застосувати до особи, яка підозрюється у вчиненні такого кримінального правопорушення, один або декілька таких обмежувальних заходів:

1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;

2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;

3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку із роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження лікування від алкогольної, наркотичної або іншої залежності, від хвороб, що становлять небезпеку для оточуючих, направлення для проходження програми для кривдників.

Обов'язки, передбачені ч. ч. 5 та 6 ст. 194 КПК України, можуть бути покладені на підозрюваного, обвинуваченого на строк не більше двох місяців. У разі необхідності цей строк може бути продовжений за клопотанням прокурора в порядку, передбаченому ст. 199 КПК України. Після закінчення строку, в тому числі продовженого, на який на підозрюваного, обвинуваченого були покладені відповідні обов'язки, ухвала про застосування запобіжного заходу в цій частині припиняє свою дію і обов'язки скасовуються.

Кримінальне провадження закривається в разі, якщо потерпілий, а у випадках, передбачених КПК України, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо злочину, пов'язаного з домашнім насильством.

Угода про примирення у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, може бути укладена лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника.

Якщо дії чи інтереси законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, за рішенням прокурора, слідчого судді, суду такий законний представник замінюється іншим із числа осіб, визначених ст. 44 КПК України.

Наведені норми покликані під час кримінального провадження надати можливість органам правопорядку більш зважено підходити до захисту прав та законних інтересів осіб, які постраждали від домашнього насильства, що в свою чергу, повинно позитивно вплинути на боротьбу з цим соціально-негативним явищем.

С. В. Дьоменко

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: ДЕСТРУКТИВНІ НОРМАТИВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СЬОГОДЕННЯ

Сучасне українське кримінальне право та кримінальне законодавство характеризується поширенням гіпертрофованої юридифікації, в її крайній та негативній для соціуму формі, яка має безпосередній вираз у криміналізації, декриміналізації окремих суспільних відносин, введенні або виключенні деяких ознак із диспозицій норм кримінального закону, введені нових кримінально-правових інститутів тощо. При цьому простежується пряма залежність такої активності законодавця від побажань та рекомендацій різноманітних міжнародних організацій та органів влади деяких держав. Старанно виконуючи такі “закази” законодавець зовсім ігнорував принципи і традиції українського права, нормативно визначені правила і процедури, і таке інше, про що неодноразово робились зауваження науковцями-криміналістами. Ярким прикладом такої кримінальної політики, на нашу думку, є законодавчі акти: “Про запобігання та протидію домашньому насильству” та “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами” [1]. За браком місця обійдемо гострі дилеми процесу їх прийняття і зауваження к проектам цих актів, до яких залишився байдужим законотворець, звернемо увагу лише на наступні питання.

По-перше, як до прийняття зазначених законів, так і після їх вступу у силу, у пресі публікується череда інформаційних статей, матеріалів, звітів досліджень, особливо у інтернеті, які повинні були переконати суспільство у необхідності їх введення у законодавство та застосування. У даних пові-

домленнях “стурбовані за жінок” автори наводили різноманітні цифри, приклади “страшної жіночої долі в Україні”, щоб кожному було зрозуміло важливість негайного прийняття даних новел.

У зв’язку з цим наведемо типовий приклад розповсюдження завідомо не підтверджених даних. Так, на різноманітних інтернет-ресурсах опубліковані у 2017-2018 роках такі відомості: “Понад 1 млн українок щороку зазнають удома фізичної чи сексуальної агресії..”; “1,8 млн жінок в Україні страждають від фізичного домашнього насильства”; “Про що мовчать жінки. Лише 10% з 1 млн жінок, які зазнають насильства, наважуються говорити...”; “За рік, домашньому насильству піддаються більше 1 мільйона жінок в Україні” [2]. І цей ряд можна і далі продовжити посиланням на більш вагомій науковій видання де наведена ця інформація. Як бачимо з наведеного всі автори констатують кількість потерпілих – 1 млн, а деякі підняли ставки до 1,8 млн. Але звідки з’явилася ця цифра? Звернемо увагу на звіт Українського центру соціальних реформ щодо проведеного ним дослідження “Економічні наслідки насильства щодо жінок в Україні: 2017 р.”, на який посилаються у зв’язку з цією цифрою деякі видання. У ньому автори наводять три пояснення як вони її здобули: 1). “Після екстраполяції даних соціологічних опитувань з питань гендерно зумовленого насильства на все населення країни ймовірна кількість жінок віком 15–49 років, які пережили фізичне та сексуальне насильство протягом року, зростає до 1,1 млн осіб”; 2). “З урахуванням показників поширеності ГЗН гіпотетична чисельність жінок, які стикалися з певною формою насильства протягом року, зростає до 1,1 млн осіб”; 3). “Модельні розрахунки перевищують економічний еквівалент вартості офіційно облікованих випадків ГЗН (\$10,8 млн) майже в 20 разів, а ймовірна кількість потерпілих від фізичного та сексуального насильства жінок у всьому населенні зростає до 1,1 млн осіб” [3, с. 7, 91, 93].

При цьому на сторінці 101 наводиться кількість жінок у віці від 15-49 років, які стали респондентами – 620 осіб [3, с. 101]. Обійдемо питання достовірності наданих розрахунків, тільки зауважимо – автори звіту у всіх випадках згадування цієї цифри говорять про її ймовірність та гіпотетичність, однак, як бачимо вище гіпотетичний “мільйон жертв” став зненацька фактом. Більш того, не бачать його ймовірності і вчені, які повторюють ці данні у своїх працях, що ж тоді говорити про зайнятих депутатів.

Звертаючись до офіційної статистики можна побачити з 2014 року по 2018 р. зростання кількості потерпілих від злочинів пов’язаних з насильством у сім’ї. Так, у 2014 році всього зареєстровано потерпілими 943 особи, з них 73,48% були жінки (693 особи). Ці ж показники у 2018 році суттєво зросли – всього потерпілих від таких злочинів стало 1592 особи, з них жінки склали вже 78% (1243 особи) [4, л. 7]. Зрозуміло, що такі правопорушення мають високий рівень латентності, між тим немає ніяких підстав стверджувати про наявність мільйонна потерпілих жінок.

Наведений приклад лише невеличкий штрих до фонових явищ, що супроводжують бурхливу законотворчість в Україні.

По-друге, поняття домашнього насильства та похідний від нього склад злочину ст. 126-1 КК вже неодноразово були предметом розгляду у працях вітчизняних вчених і ми повністю приєднуємось до позицій тих з них, які вважають ці новели деструктивними складовими сучасного законодавства. Так, І.І. Чугуніков ретельно проаналізував ці нормативні приписи та виявив цілу низку неприпустимих, с точки зору системності права, недоліків. Зокрема він звернув увагу на неможливість визнання поняття “домашнє насильство” у якості кримінально-правової дефініції, потенційну нездійсненність визначення основного безпосереднього об’єкта злочину “домашнє насильство”, відсутність у цьому складі злочину самостійного кримінально-правового елементу, суперечність визнання щодо спеціального суб’єкту кримінально-карним насилля лише після набуття злочинним діянням ознак систематичності, при тому, що відносно чужої особи цього зовсім не потрібно, проблематику таких складових психологічного насильства, як образи та приниження, відсутність практичної можливості оцінити такі наслідки, як “психологічні страждання”, “емоційна залежність”, “погіршення якості життя” тощо, відсутність самостійної ролі таких наслідків домашнього насильства, як фізичні страждання, розлади здоров’я або втрата працездатності, тому, що будь-яка їх деталізація призводить до відомих наслідків застосованого насильства у вигляді фізичного болю, легких тілесних ушкоджень, пов’язаних чи не пов’язаних із короткочасним розладом здоров’я або незначною втратою працездатності тощо [5, с. 225–227].

Розглянемо частково проблематику безпосереднього об’єкту домашнього насильства. У кримінально-правовій доктрині безпосередній об’єкт злочину розуміють у якості соціальної цінності, на яку посягає конкретне злочинне діяння [5, с. 103]. З огляду на те, що співвідношення родового об’єкту та безпосереднього реалізується як частка та ціле, постає питання яким же буде останній у цьому злочині, якщо родовим об’єктом злочинів, передбачених розділом II Особливої частини є життя та здоров’я особи, при цьому здоров’я визначають у доктрині посиланням на нормальне функціонування органів і тканин людини.

Орієнтуючись на передбачені законодавцем альтернативні наслідки домашнього насильства, а це фізичне або психологічне страждання, розлади здоров’я, втрата працездатності, емоційна залежність або погіршення життя потерпілого, визначимо основний об’єкт як нормальне функціонування органів і тканин людини, що збігається з частиною родового об’єкту і це стає можливим лише тоді, коли потерпілому було спричинено різного ступеня тілесні ушкодження. Однак, за межі цього об’єкту виходять короткочасні фізичні страждання, що виникли в результаті фізичного впливу на потерпілого, які не спричинили порушення нормального функціонування органів і тканин потерпілого, психологічні страждання, які не привели к розладу психічного здоров’я потерпілої особи, емоційна залежність, погіршення життя, бо всі ці наслідки не спричиняють шкоду здоров’ю потерпілого і це вже суттєва проблема складу домашнього насильства.

Деякі автори вважають, що додатковим факультативним об'єктом злочину, передбаченого ст. 126-1 можуть бути воля, честь і гідність особи, її психічна недоторканість [6, с. 68]. Дійсно, можливі і такі варіанти, бо завдяки змішуванню законодавцем різноманітних ознак ця модель складу злочину претендує на “універсальну” конструкцію, але входячи при цьому у суперечність з іншими нормами.

Так, у випадку вчинення суб'єктом домашнього насильства умисних багаторазових штовхань потерпілого, які викликали виключно психологічні страждання у виді зниження її самооцінки і зникнення позитивних емоцій (приводимо критерії оцінки психологічних страждань, визначені авторами науково-практичного коментаря до ст. 126-1 [6, с.76]), на нашу думку, вочевидь, що тут основним безпосереднім об'єктом повинна виступати честь і гідність, як моральні блага людини, але загальна шкода від цього діяння є незначною, тому не входить в коло захисту жодної (окрім ст. 126-1) кримінально-правової норми. Разом з цим виникає протиріччя із родовим об'єктом злочинів розділу II Особливої частини КК – життям та здоров'ям, що не співвідносяться із моральними благами як частка та ціле. Потрібно констатувати відсутність у даному прикладі родового об'єкту, тобто наявна законодавча фікція.

По-третє, потрібно підтримати тих вчених, які вважають ознаку “систематичності” у складі домашнього насильства недоліком цієї норми [5, с. 227]. З одного боку, вчинення три і більше адміністративних правопорушень не можуть акумулювати суспільну небезпечність і стати злочином, це аксіома. Тому, що порушується принцип недопустимості подвійного інкримінування, особа вже зазнала юридичної відповідальності і це погасило їх правові наслідки, у зв'язку з чим складати їх для отримання ознаки “систематичність” неможливо. З іншого боку, незрозумілим є рекомендація деяких вчених вважати систематичністю “постійну повторюваність тотожних чи схожих дій (чи бездіяльності), кожна з яких сама по собі може створювати враження незначної, але в сукупності вони впливають на потерпілу особу негативно...” [6, с. 78]. Якщо діяння незначне, то воно не порушує об'єкт злочину, тобто відсутній і його склад, а також діяння не може “передавати” свою небезпечність для акумулювання іншому діянню, тим чином, що мова йде про закінчене діяння. Якщо це діяння має всі ознаки складу іншого злочину, наприклад, умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження, то його вчинення в подальшому два і більше разів створює повторність. При цьому ступінь агресивності поведінки злочинця у кожному з них може бути різним і на кваліфікацію не впливає. У цьому контексті склад злочину 126-1 створює правову колізію з іншими нормами КК, зокрема зі ст. ст. 121, 122, 125 тощо. Вірно зауважив І. І. Чугуніков: “У тому ж випадку коли вчинення домашнього насильства у виді фізичного насильства, повністю співпадає, наприклад, з ознаками ст. 125 КК, незрозумілим остається як його повторність створює новий склад злочину зовсім іншої якості та виду” [5, с. 230].

По-четверте, наведеним не вичерпується проблематика кримінально-правової відповідальності за домашнє насильство, хоча і того, що було розглянуто більш ніж достатньо для прийняття рішення про виключення ст. 126-1 із кримінального закону. Потребує також прискіпливе вивчення і положення Закону “Про запобігання та протидію домашньому насильству”, зокрема поняття “домашнє насильство” та його форми, з позиції системного бачення та проведення їх узгодження з кримінальним та адміністративним законодавством.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 5. Ст. 35.

2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 5. Ст. 34.

3. За рік, домашньому насильству піддаються більше 1 мільйона жінок в Україні. *Під прицілом*. URL: <https://p-p.com.ua/news/za-rik-domashnomu-nasylstvu-piddayutsya-bilshe-1-miliona-zhinoк-v-ukraini/> (дата звернення 23.05.2019).

4. Іванова К. Про що мовчать жінки. Лише 10% з 1 млн жінок, які зазнають насильства, наважуються говорити. *Нове время*. 2017 р. № 41. URL: <https://magazine.nv.ua/ukr/journal/2783-journal-no-41/o-chem-molchat-zhenshinu.html> (дата звернення 23.05.2019).

5. Понад 1 млн українок щороку зазнають удома фізичної чи сексуальної агресії. *Експрес*. URL: <https://expres.online/discussions/ponad-1-mln-ukrainok-shchoroku-zaznayut-udoma-fizichnoi-chi-seksualnoi-agresii> (дата звернення 23.05.2019).

6. 1,8 млн жінок в Україні страждають від фізичного домашнього насильства. *Фонд демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва*. URL: <https://dif.org.ua/article/18-mln-zhinoк-v-ukraini-strazhdayut-vid-fizichnogo-domashnogo-nasilstva> (дата звернення 23.05.2019).

7. В Україні щороку більше мільйона жінок страждають від домашнього насильства. *Інформатор*. URL: <https://informer.news/v-ukraini-shchoroku-bil-she-mil-ona-zhinoк-strazhdaiut-vid-domashn-oho-nasyl-stva/> (дата звернення 23.05.2019).

8. Економічні наслідки насильства щодо жінок в Україні: 2017 р.: звіт дослідження Українського центру соціальних реформ за кошти UNFPA, Фонду ООН в галузі народонаселення та Міністерства з міжнародного розвитку Великої Британії (DFID). 104 с.

9. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2014 р. *Генеральна прокуратура України*. 2014. 9 с.

10. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2018 р. *Генеральна прокуратура України*. 2018. 9 с.

11. Чугуніков І. І. Підстава кримінальної відповідальності та тенденції розвитку кримінального законодавства України. *Підприємництво, господарство і Право*. 2018. № 9. С. 223–233.

12. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі: наук.-практ. коментар новел Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваїте, 2019. 288 с.

А. Ю. Ігрушко

доцент кафедри соціології та соціальної роботи
Інституту журналістики і масової комунікації
Класичного приватного університету

РОЛЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УЧАСТІ ОСВІТНІХ УСТАНОВ У ЗАПОБІГАННІ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Організація ефективної системи профілактики та протидії домашньому насильству передбачає створення узгодженої та діючої мережі центрів допомоги, що долучатиме фахівців соціальної сфери, освітян, представників правоохоронних органів, співробітників медичної сфери тощо. Міждисциплінарний характер проблеми домашнього насильства зумовлюється широким спектром негативних наслідків, які несе вона для розвитку суспільства та збереження генофонду нації. Формування суспільної свідомості щодо проблеми домашнього насильства в сучасних умовах визначає направленість процесу соціалізації особистості, потенціал розвитку та закріплення сімейних цінностей, толерантності та гуманізму, що постають ціннісною та світоглядною основою формування громадянського суспільства в Україні.

Поняття соціалізації – одне з центральних у психології та педагогіці, виступає основою аналізу особливостей соціального розвитку суспільства і визначення якості життя. Соціальний розвиток особистості лежить в основі її взаємодії з соціальними інститутами, і в той же час дає можливість людині бути ініціатором змін навколишнього середовища. Основний результат соціалізації особистості – це формування системи цінностей, яка визначає можливості самореалізації людини, формування її соціальної відповідальності, особистісну і громадянську позицію, роль у вихованні майбутніх поколінь.

Соціальна відповідальність в сучасному суспільстві розглядається у всіх сферах життєдіяльності людини і виступає як проблема відродження гуманістичних цінностей. Саме тому, у поняття соціальної відповідальності сьогодні повинні бути включені: формування та усвідомлення загальнокультурних і сімейних цінностей, розуміння громадянської відповідальності, здоровий спосіб життя, активна позиція в підвищенні якості свого життя і якості життя своєї родини.

Усвідомлення і розуміння власної соціальної відповідальності молодого покоління в наш час є актуальною проблемою для всього суспільства, так як позначається на умовах життя і благополуччя кожної людини і держави в цілому. Особистість, сім'я і суспільство взаємопов'язані між собою. Існуючі в суспільстві соціальні норми і культурні зразки задають певні еталони уявлень про сім'ю і виховання підростаючого покоління. З іншого боку, сім'я впливає на відносини в суспільстві, впливає на різні соціальні процеси, тому, що кожен член сім'ї входить в різні соціальні групи і представляє в цих групах або інтереси своєї сім'ї, або свої власні погляди, які сформувалися в сім'ї. У сім'ї закладаються основи буття людини, а також

її духовні, світоглядні, моральні якості. Від благополуччя сім'ї багато в чому залежить моральний стан суспільства.

У сучасному українському суспільстві все гостріше стають проблеми безпечного існування людини, насильства в сім'ї, відсутності гармонійного сімейного виховання, розвитку форм девіантної поведінки, агресії, булінгу і різних видів адиктивної (залежної) поведінки молоді.

Саме тому актуальною проблемою і метою суспільного розвитку стає утвердження гуманістичних цінностей, світоглядної культури, підвищення духовності та відповідальності молодого покоління як основи формування громадянського суспільства.

Досягнення цієї мети можливо за умови ефективної співпраці державних організацій та громадськості у вирішенні питання профілактики та протидії домашнього насильства, як актуальні проблеми сучасного соціуму, що визначає якість життя кожної людини, та успішну соціалізацію молоді.

Ще у 2015 році громадська організація “Александра і С”, членами якої є викладачі кафедри соціології та соціальної роботи КПУ, як ініціативна група, увійшла до складу обласної міжвідомчої робочої групи з питань протидії домашньому насильству та гендерно-обумовленому насильству в Запорізькій області. На цій основі в 2015–2016 роках за підтримки департаменту освіти в рамках міжнародної акції “16 днів без насильства” ініціативною групою успішно реалізований соціальний проект, спрямований на профілактику і подолання насильства та агресії серед молоді. Проект був реалізований на базі шкіл міста Запоріжжя та припускав інтерактивні навчальні заняття (тренінг, ток-шоу, соціальний театр) й індивідуальні консультації.

З ініціативи Організації в 2016 році при Класичному приватному університеті (м.Запоріжжя) створено Навчально-практичний соціальний центр, на базі якого протягом всього року організовується надання соціально-психологічної допомоги, проводяться індивідуальні консультації, групова робота, навчально-практичні семінари, тренінги тощо. За результатами діяльності Центру створено 4 ініціативні групи, групи взаємодопомоги, які зараз активно співпрацюють з організацією.

Прикладом міжвідомчої взаємодії у вирішенні проблеми домашнього насильства та організації соціального супроводу жертв домашнього насильства є співпраця кафедри соціології та соціальної роботи Класичного приватного університету, депутатського корпусу, Запорізького обласного центру соціально-психологічної допомоги ЗОР та громадської організації “Александра і С”. Після затвердження Закону України про запобігання та протидію домашньому насильству на основі Навчально-практичного соціального центру Класичного приватного університету здійснюється соціальний супровід жертв домашнього насильства, організуються профілактичні та інформаційні заходи, направлені на підвищення суспільної свідомості, розвитку професійних навичок майбутніх фахівців соціальної сфери, соціалізації та соціальної адаптації сімей, що постраждали від домашнього насильства. У 2017 році наслідком соціального супроводу сім'ї, що пост-

раждала від домашнього насильства, що відбувався на базі Навчально-практичного соціального центру КПУ, було винесено перший в Україні протокол обмеження батькові за рішенням суду. Наразі здійснюється робота з випадком домашнього насильства, що характеризується наявністю фізичного, психологічного та економічного насильства щодо неповнолітньої дитини. В роботі експертної групи працюють психологи, соціальні працівники, соціальні педагоги.

Успішний досвід взаємодії закладів освіти, громадських організацій та державних установ підтверджує ефективність та перспективи розвитку технологій запобігання домашньому насильству в нашій країні.

Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству Міністерства освіти і науки України від 18.05.2018 р. визначають роль органів управління освітою, закладів та установ системи освіти у запобіганні проблеми домашнього насильства, зокрема звертаючи увагу на: необхідність забезпечення підготовки фахівців відповідної кваліфікації та галузі знань з метою належного виконання ними функцій із запобігання та протидії домашньому насильству; забезпечення впровадження в освітній процес на всіх освітніх рівнях, у тому числі включення до освітніх програм і планів, питань запобігання та протидії домашньому насильству; забезпечення включення до освітньо-професійних програм під час встановлення державних стандартів освіти питань запобігання та протидії домашньому насильству; участі у підготовці (перепідготовці, підвищенні кваліфікації) фахівців, які представляють суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству тощо.

Звертається увага, що заклади освіти проводять з учасниками освітнього процесу виховну роботу із запобігання та протидії насильству; повідомляють не пізніше однієї доби службу у справах дітей, уповноважені підрозділи органів Національної поліції України у разі виявлення фактів домашнього насильства стосовно дітей або отримання відповідних заяв чи повідомлень; проводять інформаційно-просвітницькі заходи з учасниками освітнього процесу з питань запобігання та протидії насильству, у тому числі стосовно дітей та за участю дітей, приділяючи особливу увагу формуванню небайдужого ставлення учнів до постраждалих дітей, усвідомлення необхідності невідкладного інформування вчителів про випадки насильства, що стали їм відомі, повідомлення про такі випадки до кол-центру з питань запобігання та протидії насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей; організують роботу практичного психолога та/або соціального педагога з постраждалими дітьми; взаємодіють з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, відповідно до чинного законодавства.

Таким чином, участь освітніх установ в запобіганні домашньому насильству може забезпечувати організаційну, методичну, інформаційну основу протидії домашнього насильства в Україні, сприяти ефективній співпраці державних та громадських установ у вирішенні питань профілактики насильства та організації соціального супроводу жертв домашнього насильства. Налаго-

дження міжвідомчої співпраці, активне залучення громадськості у відродження ціннісних орієнтирів та покращення якості життя кожної родини – важливий крок у формуванні спільних стратегій запобігання домашньому насильству та ліквідації всіх форм дискримінації у сучасному суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Закон України про запобігання та протидію домашньому насильству. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 5. Ст. 35.

2. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству від 18.05.2018 р. № 1/11-5480. *Міністерство освіти та науки України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18> (дата звернення: 13.04.2019).

А. В. Калініна

кандидат юридичних наук, науковий співробітник

відділу кримінологічних досліджень

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності

ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України

ПАРАДОКСИ ЖИТТЯ, АБО КІЛЬКА СЛІВ ПРО ЛАТЕНТНІСТЬ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

1. Проблема домашнього насильства не нова для вітчизняної науки та правозастосовної практики. Це питання має не лише регіональний, а й міждержавний вимір, про що свідчить діяльність міжнародних організацій, зокрема, Організації Об'єднаних Націй, Міжнародного жіночого правозахисного центру “Ла Страда-Україна” та ін. Держава підтримує також й інші громадські ініціативи щодо боротьби із явищем домашнього насильства. Останніми роками результативною є робота Національної поліції: із громадськістю проводяться спеціалізовані тренінги, поліція тісно співпрацює зі школами, поширюється друкована продукція профілактичного характеру (інформаційні листівки, плакати, буклети про те, як виявити ознаки того чи іншого виду домашнього насильства, який порядок дій при встановленні таких фактів, зазначено контакти органів, до яких можна звернутися та ін.).

На законодавчому рівні домашнє насильство визначається як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [1].

2. Значна частина профілактичної роботи та роботи із захисту потерпілих від домашнього насильства спрямована на жінок та дітей. Дійсно, саме із захисту прав жінок в деяких державах, у тому числі й в Україні, ро-

зпочиналася боротьба із насильства в сім'ї¹. Останнім часом права чоловіків також почали відстоюватися, оскільки домашнє насильство “не має” статі. Чоловіки нарівні із жінками зазнають утисків своїх прав з боку членів сім'ї. Другою за поширеністю категорією осіб, із якими проводиться робота щодо виявлення та запобігання домашнього насильства, є діти. Осередками такої роботи є дитячі садочки та школи.

Таким чином, на теперішній час здобутки правоохоронної системи та активної громадськості щодо виявлення фактів та запобігання домашньому насильству спрямовані на тих осіб, які мають більш-менш активний зв'язок із соціумом. Жінки / чоловіки, які усвідомлюють свою поведінку, мають можливість звернутися самостійно до відповідних органів за допомогою. Діти перебувають в полі зору педагогічних працівників. Однак у законодавстві акцентується увага на ширшому колі жертв від домашнього насильства.

3. Особливою категорією жертв від домашнього насильства є особи, що мають інвалідність і люди похилого віку, які потребують постійного домашнього догляду. Такі особи зачасти не мають можливості навіть повідомити про те, як з ними поводяться. Вони можуть бути ізольованими через стан свого здоров'я (прикутими до ліжка або майже не пересуватися самостійно). Навіть не усвідомлювати (якщо в них наявне психічне захворювання), що над ними знущаються. Не всі родичі, за їх наявності, з економічної точки зору можуть забезпечити таким людям перебування у спеціалізованих закладах, де забезпечується професійний догляд. Людям похилого віку, навіть якщо вони мають контакт із “зовнішнім середовищем”, як правило, соромно казати іншим про поведінку своїх дітей / онуків і т.п., що принижує їх, та утиски, які вони зазнають з їх боку. Адже головне питання “Хто доглядатиме?” та “Це ж мої рідні, я не можу на них скаржитися, адже раніше поводив (-ла) себе не правильно”, “Мабуть я на це заслуговую” – головні психологічні чинники мовчання.

Особи, що мають інвалідність, що не дозволяє їм самостійно вести соціальне життя, не розуміють можливості свого захисту. І вони, і люди похилого віку не мають можливості навіть повідомити про такі факти, оскільки не володіють навичками пошуку потрібної інформації, наприклад, в Інтернеті, не мають доступу до інших засобів зв'язку. А головне – не знають, що у суспільстві здійснюється робота із захисту їх прав. Тому ці категорії осіб – значний пласт латентних жертв домашнього насильства. Головною причиною такого явища, що наразі є майже константою та не може бути усуненою, є ізолюваність таких осіб та недостатній рівень профілактичної роботи правоохоронних органів. Причиною останнього є очевидний факт: поліція (і, зокрема, дільничні офіцери поліції) не може зазирнути в кожне помешкання з метою виявлення фактів домашнього насильс-

¹ Примітка. Наприклад, у Канаді питання саме про захист жінок від насильства партнерів висунулося вперше М. Матчелл у 1982 р. [2, с. 10–11].

тва. Сподіваємося, що розвиток діяльності із його запобігання буде відбуватися прогресивно, а такі ситуації будуть зведені нанівець.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 19.05.2019 р.).

2. Проти насильства: збірка / упор. Л. Денисенко. Київ: ВАІТЕ, 2016. 322 с.

К. В. Калюга

кандидат юридичних наук., заступник завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФАЙЛІНГУ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ

Тези присвячено аналізу досліджень, що проводить автор щодо профайлінгу особи злочинця, яка вчинила злочин насильницького характеру.

В умовах реформування правоохоронної системи набуває актуальності необхідність упровадження здобутків психологічної науки в діяльність Національної поліції. Правоохоронні органи зарубіжних країн у своїй діяльності активно використовують психологічні методи, залучають психологів до розслідування та попередження злочинів, водночас, в Україні застосування психологічних методів в оперативно-службовій діяльності розпочато нещодавно. Одним із таких психологічних здобутків є профайлінг (англ. Profile – профіль) – профіль, обрис, контур, малювати в профіль [1] – інтегральна методика запобігання злочинам через виокремлення характерних рис осіб, які вчинили злочин або готуються його вчинити, на основі психологічних, кримінологічних, криміналістичних і соціологічних знань; сукупність методів і методик оцінювання та прогнозування поведінки особи на підставі аналізу найінформативніших ознак, криміналістичного портрета особи, характеристик зовнішності, невербальної та вербальної поведінки, місцеперебування тощо [2]. Доробок вчених різних напрямів став науковим підґрунтям технології профайлінгу, серед них: Н. Анісімова, Ю. Волонський-Басманов, І. Даньшин, П. Екман, Н. Еріашвілі, В. А. Лабунська, О. Лурія, Б. де Пауло, В. Райх, Р. Розенталь, О. Фрай, В. Фрізен, В. Цветкова, М. Цукерман, К. Шерер та ін. Окремі аспекти досліджували Ю. М. Антонян, О. І. Анфіногенов, О. М. Бандурка, В. І. Барко, А. С. Баронін, О. І. Діденко, А. Зелінський, А. В. Іщенко, В. П. Казміренко, Л. І. Казміренко, М. В. Костицький, В. С. Кузьмічов, Є. Д. Лук'янчиков, С. Д. Максименко, В. С. Медведєв, В. О. Образцов, В. В. Рибалка, В. М. Синьов, В. О. Татенко, Ю. В. Чуфаровський, С. І. Яковенко та багато інших психологів, кримінологів, соціологів і криміналістів. Правоохоронні органи зарубіжних країн використовують технологію профайлінгу у двох аспектах: під час пошуку та затримання злочинців, які вчиняють будь-які злочини насильницького характеру, а також для попередження вчинення злочинів. У контексті попередження протиправних дій

профайлінг застосовують для гарантування безпеки під час авіа перельотів (митного контролю, перевірки документів тощо).

Ефективність роботи профайлера залежить, передусім, від його комунікативних здібностей, уміння за вербальними та невербальними засобами зчитувати інформацію, яку надає співрозмовник. До вербальних засобів належать мова та мовлення, а до невербальних – зовнішній вигляд співрозмовника, міміка, тембр, тон, інтонація голосу, жести, пози. Обидві групи засобів використовують під час спілкування, причому невербальні менше залежать від свідомого контролю людини. Таким чином, профайлінг застосовують не лише з метою пошуку невідомих злочинців, а й для попередження протиправних дій. Використання профайлінгу як складової діяльності правоохоронних органів має позитивні й негативні аспекти. В Україні в діяльність правоохоронних органів профайлінг лише починають упроваджувати, тому актуальним є подальше розроблення цієї проблематики з урахуванням зарубіжного досвіду. Що дозволяє розглядати створення криміналістичного портрету особи за допомогою криміналістичної інформації на підставі вивчення сфер застосування профайлінгу та діяльності правоохоронних органів, як ефективний засіб.

Головна складова профайлінгу - вивчення зразків поведінки людини. Психологічний аналіз поведінки застосовується для кращого розуміння злочинців: хто вони, про що думають, чому вони роблять те, що роблять. Візуальне спостереження та співбесіда – один із провідних методів профайлінгу, спрямований на виявлення неконгруентності (неузгодженості) вербальної та кінестетичної, соматичної інформації. Такий метод ґрунтується на положенні, що будь-які переживання людини (психоемоційні реакції) так чи інакше проявляються в її зовнішньому вигляді, міміці, жестах, реакціях зіниць, залоз внутрішньої (гіпофіз та ін.) та зовнішньої секреції (потовиділення та ін.), позах, інтонаціях голосу тощо. Хвилювання, дискомфорт, пов'язаний із намаганням приховати наміри, обдурити оточуючих, маніпулювати ними, видають саме ті елементи поведінки людини, її пози та міміки, які виходять за межі свідомого контролю. Максимум інформації під час спілкування передає обличчя людини. На основі аналізу рухів м'язів обличчя компанія Paul Ekman Group навіть розробила Систему кодування рухів обличчя (The Facial Action Coding System (FACS)) [3] – детальне технічне керівництво, яке використовують для створення комп'ютерних програм розпізнавання образів. Втім, щоб замаскувати свої думки, тренований злочинець намагається змінити вираз обличчя, що може обдурити спостерігача. Тому крім методів візуальної психодіагностики профайлеру варто застосовувати кримінологічні знання та наявну криміналістичну інформацію. Застосування методів профайлінга разом із психотерапевтичними та характерологічними знаннями на практиці дають високі результати [4]. Отримані дані використовуються для запобігання злочинам.

За сферою застосування профайлінга можна виокремити головні його напрями: запобігання правопорушенням, тобто кримінологічний профайлінг

та соціальний профайлінг, спрямований на забезпечення взаємодії людей у професійному й особистому житті. Криміналістичний профайлінг використовується в роботі правоохоронних органів під час створення портрета особи, яка розшукується через вчинення злочину чи загрозу його вчинення. Крім того, деякі вчені профайлінг розглядають у широкому сенсі – як технологію запобігання протиправним діям через виявлення потенційно небезпечних осіб і ситуацій із використанням методів прикладної психології, та у вузькому сенсі – як систему встановлення причетності суб'єкта до запланованої протиправної дії [5, с. 114–116]. Профайлінг застосовують як для виявлення особи, яка має намір вчинити злочин, так і для розшуку осіб, які вже вчинили протиправне діяння.

Профайлінг вирізняють залежно від сфери чи об'єкта, який намагаються убезпечити від злочинних посягань. Наприклад, сімейний профайлінг дозволяє оцінити відкритість і чесність майбутнього партнера, а також налагоджує взаєморозуміння в сімейних стосунках, сприяє виявленню проблем в поведінці дітей-підлітків, які спричинені, зокрема, вживанням одурманюючих речовин.

Поширення сфери застосування профайлінгу формує попит на відповідних фахівців, психологів, криминологів і криміналістів, які мають комплексні специфічні навички й уміння. Найбільш популярний психологічний профайлінг – напрям психології, який вивчає методи виявлення замовчуваної, прихованої людиною інформації, її намірів (часто злочинних), нещирості, брехні, методи запобігання скандалам, конфліктам, втраті важливої інформації, пліткам, авантюрам та іншим негативним проявам людського чинника [6].

Проте, не слід звужувати профайлінг лише до психологічної складової. Ефективний профайлінг у сфері протидії злочинності передбачає використання комплексних знань щодо характеристик конкретного суб'єкта: інформації про найбільш розповсюджені злочини на охоронюваному об'єкті; знання “типових” рис особи, що може вчинити протиправне діяння: мотивів злочину, соціально-демографічних характеристик злочинця, тобто його можливого віку, професійних навичок, місця роботи, статі, соціальних зв'язків. Беруться до уваги також уподобання, цінності та моральні характеристики особи. У роботі правоохоронців застосовуються і криміналістичні дані про зовнішній вигляд, зріст, вагу правопорушника, спосіб вчинення злочину, зовнішні ознаки наявності прихованої зброї.

Міжнародний досвід доводить ефективність застосування профайлінгу з метою запобігання і припинення злочинів. Профайлінг у кримінальних провадженнях має ґрунтуватися не тільки на методах візуальної психодіагностики, але й використовувати всі наявні криминологічні та криміналістичні знання про особу злочинця. Фактично, профайлінг є практичною реалізацією теоретичних досліджень особи злочинця, результатом накопичення й узагальнення знань про соціальні, демографічні та психологічні криминогенні особливості осіб, які вчиняють злочини.

Модель криміналістичного портрета особи, яка вчиняє насильство в

сім'ї. Це, як правило, чоловік. Найчастіше, це особа, у віці 30–40 років (вік, коли в тому чи іншому ступені вступають у сімейні відносини). Особи, з недостатнім рівнем виховання та, часто, з недостатнім рівнем освіти (і на момент вчинення, особа ні де не вчиться). Хоча, це не гарантує крайнє негативне ставлення до насильницьких дій стосовно членів своєї сім'ї чи інших родичів (в тому числі до двоюрідних). Що стосується їхнього мешкання, то чим надалі від великих міст (та стресів, відповідно), то тим вище рівень можливості, що рівень насильства буде невеликим. Як додаткові фактори ризику, можна назвати: тяжкі кліматичні умови та умови праці осіб, наявність близько розташованих шкідливих промислових об'єктів, епідемії, стани збройних конфліктів, війни тощо. Може сприяти, приналежність до певних антисоціальних груп; відсутність такої, або неповна трудова зайнятість. Схильність до агресії (спадкова та/чи характеру). Серед осіб, які вчиняють сімейне насильство, є відсоток осіб, що вже вчиняли злочини і, як правило насильницького чи статево-насильницького спрямування та притягалися до адміністративної чи кримінальної відповідальності. Особливості професії, форми відносин чи наявність певного подібного досвіду (звички). Як реакція на різко антисоціальну поведінку (вчинок) іншого члена сім'ї. Також психічні відхилення або недорозвинення, самого винного (у межах осудності); особи які зловживають спиртними напоями чи наркотичними засобами тощо.

Підготовка оперативних працівників правоохоронних органів повинна включати отримання первинних навичок профайлінгу, що дозволяють створити такий орієнтовний портрет особи, яка розшукується. Профайлінгу слід приділити час у процесі вивчення юридичної психології, кримінології та криміналістики.

Крім того, корисним є досвід із залучення фахівців наукових установ і вищих навчальних закладів, які мають наукові ступені з пов'язаної тематики. Такий підхід дозволить отримувати реальні практичні результати.

Список використаних джерел:

1. Мюллер В. Англо-русский словарь. 70000 слов и выражений. изд. 14-е, стереотип. Москва: Советская энциклопедия, 1969. 912 с.
2. Профайлинг. Материал из Википедии – свободной энциклопедии. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (дата обращения: 21.04.2019).
3. The Paul Ekman Group is now offering FACS. Facial Action Coding System. URL: <http://www.paulekman.com/product-category/facs/> (date of the application: 21.04.2019).
4. Мерзликин Й. Значение профайлинга в современном мире. Технология выявления неконгруэнтности. *Научный вестник Московского государственного технического университета гражданской авиации*. 2015. № 218. С. 114–116.
5. Профайлинг. Технологии предотвращения противоправных действий / под ред. Ю. Вольнского-Басманова, Н. Зриашвили. 2-е изд. Москва: Юнити-Дана, 2013. 198 с.
6. John E., Douglas M. S., Robert K., Ressler M. S., Ann W., Burgess R. N., D. N. Sc., Carol R., Hartman R. N. Douglas et al. Criminal profiling from crime scene analysis. *Behavioral Sciences & the Law*. 1986. Vol. 4. Issue 4 Autumn (Fall). P. 401–421. URL: <http://ravenndragon.net/montgomery/crimprofiling.pdf> (date of the application: 22.04.2019).

К. В. Катеринчук

доктор юридичних наук, доцент кафедри спеціально-правових дисциплін
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Одними із пріоритетних завдань нашої держави, визначеними в ст. 3 Конституції України [1], є охорона життя та здоров'я особи. У контексті фундаментального права людини на життя і здоров'я та інші права й свободи (ч. 1 ст. 3 Конституції України), що обумовлені природним правом людини, визначають зміст і спрямованість діяльності держави. У зв'язку з тим, що однією з первинних передумов життєдіяльності людини є здоров'я особи, то, здійснюючи захист цього права, український законодавець утворює ці права шляхом закріплення їх у законах України.

З моменту незалежності України діє концепція “держави існує для людини”, тобто здійснюються активні кроки до забезпечення охорони природних прав людини – життя та здоров'я. З метою ефективного вирішення подібних завдань, держава має здійснювати захист, убезпечувати суспільство від протиправних посягань на життя та здоров'я особи. Основоположним у цьому плані є ефективна розробка засобів, що спрямовані на охорону цих благ, та результативний комплекс заходів, спрямованих на системну протидію злочинам проти здоров'я особи. Одне з центральних місць займають юридичні норми, які складають розділ II Особливої частини Кримінального кодексу України [2] (далі – КК України) – злочини проти життя та здоров'я особи.

Законом України “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами” [3] від 06.12.2017 р. пропонуються відповідні зміни, що стосуються злочинів проти здоров'я особи, а саме: доповнити статтею 126-1. Домашнє насильство

“Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, – карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років”.

Головне юридичне управління у зауваженнях (від 10.03.2017 р.) до даного проекту Закону наголошують, що запропонована нова норма може створити конкуренцію з іншими нормами КК України. Зокрема, в частині здійснення домашнього насильства у виді фізичного насильства із статтями 121 “Умисне тяжке тілесне ушкодження”, 122 “Умисне середньої тяж-

кості тілесне ушкодження”, 125 “Умисне легке тілесне ушкодження”, 126 “Побої і мордування” тощо Кримінального кодексу України; в частині психологічного насильства із статтею 129 “Погроза вбивством” тощо КК України; в частині економічного насильства – із статтями 194 “Умисне знищення або пошкодження майна”, 195 “Погроза знищення майна” тощо КК України.

Також необхідно зауважити, що оскільки склад злочину, передбачений статтею 126-1 носить матеріальний характер, тобто злочин вважається закінченим з моменту настання наслідків, доволі дискусійною видається ідея визнання діяння суспільно небезпечним за ознакою настання наслідків у виді лише “емоційної залежності” або “погіршення якості життя”. Крім того, як зазначалось вище, даний склад злочину – матеріальний, однак наслідки мають невизначений, “плаваючий” характер.

Так, наприклад, “фізичні або психологічні страждання, розлади здоров’я, втрата працездатності”, останні два наслідки підпадають під ознаки будь-якого тілесного ушкодження. Щодо страждань, то в КК України ч. 1 ст. 127 (катування) законодавець виділяє наслідком психічне страждання, а не психологічне, як зазначено в ст. 126-1. Виникає питання чому законодавець оминув фізичний біль, що також може бути похідним наслідком від фізичного насильства.

Отже, на нашу думку, положення КК України потребують суттєвих доопрацювань, зокрема в частині домашнього насильства та деяких злочинів проти здоров’я особи [4].

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 21.02.2019).
2. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 19.05.2019).
3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-19. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2227-viii> (дата звернення: 19.05.2019).
4. Катеринчук К. В. Кримінально-правова охорона здоров’я особи: доктринальні, законодавчі та правозастосовчі проблеми: дис. ... д-р юрид. наук: 12.00.08. Ірпінь, 2019. 539 с.

В. Я. Киян

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного, адміністративного та фінансового права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРИМУС ДО ШЛЮБУ

В Україні питання щодо домашнього насильства традиційно відносилось до “сімейних справ”, і суспільству, у більшості випадків, було байдуже до чужих сімейних сварок. Одним із актуальних питань запобігання

насильству сьогодні є примушування до шлюбу, де у більшості випадків жертвами цього насильства виступають саме чоловіки.

З 15 листопада 2001 р. правові і організаційні основи попередження насильства в сім'ї, регулювалися Законом "Про попередження насильства в сім'ї", який уже втратив чинність, і передбачав заходи та повноваження органів державної влади у запобіганні та реагуванні на факти застосування фізичної сили в родинах. Однак, у реальному житті постраждали члени сім'ї та діти частіше залишалися сам на сам із домашнім терором, і ніякої дієвої реакції від державних органів, як правило, не було. Основна проблема досліджуваної теми полягає в тому, що для домашнього насильства характерний високий рівень невиявленості. Причин такої ситуації чимало - недостатня законодавча регламентація, страх потерпілих звернутися по допомогу, відсутність реагування, насамперед, з боку поліції, складність фіксації та доведення факту. Тому для вдосконалення правового регулювання цих проблем було прийнято ряд нових законодавчих положень.

Так, Законом України від 6 грудня 2017 р. № 2227-VIII "Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству над жінками та домашнього насильства і боротьбу з цими явищами" [1] було внесено ряд істотних змін щодо проведення конкретних заходів, спрямованих на протидію насильству.

7 грудня 2017 р. № 2229-VIII був прийнятий ще один Закон України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" [2]. Цей Закон визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства.

Останні нормативно-правові акти містять багато новел, у тому числі і за примушування до шлюбу, що повинно посилити відповідальність за насильство в сім'ї як соціальну проблему, яке в Україні досягає чималих масштабів. З цією метою Верховна Рада України доповнила розділ III Особливої частини Кримінального кодексу [3] (далі - КК) України ст. 151-, яка передбачає кримінальну відповідальність за примушування до шлюбу.

Відповідно до ст. 151² КК України примушування особи до вступу в шлюб або до продовження примусово укладеного шлюбу, або до вступу у співжиття без укладання шлюбу, або до продовження такого співжиття, або спонукання з цією метою особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає, караються арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

Частина 2 цієї статті визначає, що ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або щодо особи, яка не досягла шлюбного віку згідно із законодавством, або щодо двох чи більше осіб, караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

До 11 січня 2019 р. за домашнє насильство передбачалася лише адміністративна відповідальність згідно статті 173-² Кодексу України про адміністративні правопорушення, якою передбачено покарання у вигляді штрафу від 170 грн до 340 грн або громадських робіт на строк 30-40 годин, або адміністративного арешту на строк до 7 діб. Повторне вчинення домашнього насильства протягом року вже загрожує штрафом від 340 до 680 грн або громадськими роботами на строк від 40 до 60 годин, або адміністративним арештом на строк до 15 діб.

З набранням чинності вищевказаних змін, під домашнім насильством тепер розуміється будь-яка дія або бездіяльність фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь, карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років.

Конституція України (ч. 1 ст. 51) вказує, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. У ч. 1 ст. 24 Сімейного кодексу (далі - СК) України зазначено, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка; примушування жінки та чоловіка до шлюбу не допускається. Згідно з ч. 1 ст. 40 СК України, шлюб, який був зареєстрований без вільної згоди жінки або чоловіка, визнається недійним за рішенням суду. Згода особи не вважається вільною, зокрема, тоді, коли в момент реєстрації шлюбу вона страждала тяжким психічним розладом, перебувала у стані алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння, через що не усвідомлювала сповна значення своїх дій і (або) не могла керувати ними, або якщо шлюб було зареєстровано в результаті фізичного чи психічного насильства. У ст. 56 СК України підкреслюється, що кожен із подружжя має право припинити шлюбні відносини; примушування до припинення шлюбних відносин, примушування до їх збереження, в тому числі до статевого зв'язку за допомогою фізичного або психічного насильства, є порушенням права дружини, чоловіка на свободу та особисту недоторканність і може мати наслідки, встановлені законом.

За примус до шлюбу як один із злочинів проти свободи, честі і гідності людини, передбачене статтею 151-² КК України, як уже зазначалося вище, Закон встановлює кримінальну відповідальність.

Кваліфікуючими ознаками є вчинення таких дій: а) повторно; б) за попередньою змовою групою осіб; в) щодо особи, яка не досягла шлюбного віку; г) щодо двох або більше осіб.

Разом з тим, зазначена стаття викликає ряд питань, оскільки сам по собі примус до шлюбу без настання небезпечних наслідків не може вважа-

тися злочином. Тому можна спрогнозувати, що законодавче формулювання диспозиції ч. 1 ст. 151- КК України призведе до труднощів у тлумаченні та застосуванні цієї статті на практиці. А отже, є загроза широкого трактування поняття “примушування до шлюбу” правозастосовними органами.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII. *Законодавство України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення: 20.05.2019).

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 20.05.2019).

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 20.05.2019).

Д. І. Клепка

кандидат юридичних наук, науковий співробітник
відділу дослідження проблем кримінального процесу та судустрою
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України

ДЕЯКІ КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

З метою вдосконалення чинного законодавства нашої держави та гармонізації з міжнародно-правовими актами 07 грудня 2017 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”. У зв’язку з чим були внесені зміни й до чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Однак незважаючи на суттєві позитивні зміни в чинному законодавстві України залишаються певні питання забезпечення прав особи, яка постраждала від злочину пов’язаного з домашнім насильством, які не знайшли свого нормативного вирішення.

Вважаємо, що одним з таких питань є забезпечення прав дитини в кримінальному провадженні, яка постраждала від домашнього насильства. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 1 ЗУ “Про запобігання та протидію домашньому насильству” дитина, яка постраждала від домашнього насильства – особа, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком (очевидцем) такого насильства.[1] Таким чином мова йде не лише про дитину, яка є потерпілою в кримінальному провадженні, а й про дитину, яка може бути свідком такого кримінального правопорушення. У зв’язку з чим актуальності набуває питання щодо особливостей допиту такої дитини.

Порядок допит малолітньої або неповнолітньої особи передбачений ст. 226 КПК України. Відповідно до ч. 1 ст. 226 КПК України допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності - лікаря.

Звернімо увагу, що участь психолога під час проведення такої слідчої розшукової дії не є обов'язковою, адже допит проводиться або за участю психолога, або за участю педагога. Вбачається, що такий підхід законодавця потребує вдосконалення, особливо в контексті допиту неповнолітньої або малолітньої особи, які постраждали від домашнього насильства.

З цього приводу варто зазначити, що як правило, дитина, яка постраждала від жорстокого ставлення з боку близьких людей відчуває різні негативні емоції і почуття. Така ситуація є психотравмуючою для дитини і пов'язана з наявністю сильного переляку. Ситуація характерна тим, що по-перше, це завжди буває раптово, по-друге, це пов'язано із загрозою для життя, яку дитина в цей момент відчувала вперше, по-третє, ситуація неконтрольована дитиною, так як вона не має відповідного досвіду. Ці три чинники призводять до сильного сполоху, який викликає стрес. Окрім того, коли жертвою насильства стає доросла людина, вона завжди розуміє, те що трапилося з нею – неправильно і виходить за рамки нормальних людських відносин. Дитина ж в силу відсутності життєвого досвіду може вважати, що насильницькі взаємини, є нормальними. Тому вона мовчить і не просить допомоги [2, с. 218]. Вважаємо, що зазначені обставини унеможливають допит неповнолітнього або малолітнього свідка, підозрюваного без залучення психолога.

Окрім того Є. Лукьянов зазначає, що допит підлітка потребує глибокого знання особливостей його психіки, виняткового вміння проводити цю слідчу дію, тактовності і стриманості, культури спілкування” [3, с. 15].

У зв'язку з викладеним вважаємо, що допит дитини, яка постраждала від домашнього насильства має відбуватися за обов'язковою участі психолога. Важливо підкреслити, що такий спеціаліст має бути обізнаний в особливостях дитячої психіки та мати досвід роботи з дітьми. Участь психолога допоможе не лише запобігти впливу проведення такої слідчої дії на психіку дитини, а допоможе слідчому або прокурору отримати необхідну інформацію щодо вчиненого кримінального правопорушення. Варто підкреслити, що такий психолог має бути незмінним протягом всього кримінального провадження та брати участь у всіх слідчих розшукових діях, які проводяться за участю дитини.

На підтримку зазначеної тези вбачається доцільним звернутися до ст. 35 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуального насильства та сексуальної експлуатації яка була ратифікована Україною 20 червня 2012 р. та є частиною національного законодавства. Відповідно до вищезазначеної статті, опитування дитини має відбуватись без необґрунтованої затримки, відразу після повідомлення фактів компетентним органам, якщо це необхідно, у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей приміщенні, особою, спеціально підготовленою для цих цілей, всі опитування дитини мають проводитись одними й тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно, бажана якомога менша кількість опитувань і настільки, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження та має бути забезпечена можливість супроводження дитини її

законним представником або, де це доцільно, дорослим, якого вона сама вибирає, якщо стосовно цієї особи не буде винесено мотивованого рішення про інше. [4]

В контексті досліджуваної проблеми цікавим видається досвід Литовської Республіки з приводу допиту неповнолітнього свідка або потерпілого. Так, відповідно до ст. 186 Кримінально-процесуального кодексу Литовської Республіки (далі КПК Литовської Республіки) допит неповнолітнього свідка віком до вісімнадцяти років, у якості свідка чи потерпілого проводить суддя досудового слідства з додержанням порядку, передбаченого КПК Литовської Республіки, в присутності його представника, прокурора чи захисника, які запрошуються для захисту інтересів неповнолітнього згідно із ст. 184 КПК Литовської Республіки. Допит неповнолітнього свідка чи потерпілого віком до вісімнадцяти років під час досудового слідства має проводитися не більше одного разу. Під час проведення допиту цієї особи можуть робитися відео та аудіозаписи. Якщо у допиті неповнолітнього свідка чи потерпілого віком до вісімнадцяти років бере участь підозрюваний чи його захисник, суддя досудового слідства зобов'язаний переконатися у тому, що на свідка або потерпілого це ніяк не вплине. Неповнолітній свідок чи потерпілий віком до вісімнадцяти років викликаються на судові засідання тільки у виняткових випадках. [5]

Звернімо увагу, що на відміну від КПК Литовської Республіки КПК України не передбачає обмежень щодо кількості допитів неповнолітнього або малолітнього свідка, потерпілого. Більш того з огляду на засаду безпосередності дослідження показань, речей і документів та враховуючи положення ч. 1 ст. 23 КПК України, відповідно до якого суд досліджує докази безпосередньо. Показання учасників кримінального провадження суд отримує усно, неповнолітній або малолітній свідок, потерпілий будуть допитані в кримінальному провадженні принаймні двічі. Слідчим або прокурором під час досудового розслідування та судом під час судового провадження.

Окрім того КПК України не передбачає можливості допитати неповнолітнього або малолітнього свідка, потерпілого під час досудового розслідування у судовому засіданні за відсутності підстав, передбачених ч. 1 ст. 225 КПК України, відповідно до якої у виняткових випадках, пов'язаних із необхідністю отримання показань свідка чи потерпілого під час досудового розслідування, якщо через існування небезпеки для життя і здоров'я свідка чи потерпілого, їх тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити їх допит в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань, сторона кримінального провадження, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право звернутися до слідчого судді із клопотанням провести допит такого свідка чи потерпілого в судовому засіданні, в тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб. У цьому випадку допит свідка чи потерпілого здійснюється у судовому засіданні в місці розташування суду або перебування хворого свідка, потерпілого в присутності сторін кримінального провадження з дотриманням правил проведення допиту під час судового розгляду.

Уявляється, що за аналогією з КПК Литовської Республіки у ст. 225 КПК України необхідно передбачити таку підставу для проведення допиту під час досудового розслідування у судовому засіданні як: “з метою захисту прав та законних інтересів неповнолітнього або малолітнього свідка, підозрюваного”. Підкреслимо, що такий допит має відбуватися за обов’язкової участі психолога. Такий підхід забезпечить мінімізацію впливу діяльності органів державної влади, пов’язаної зі здійснення досудового розслідування на вразливу психіку дитини, особливо тієї, яка постраждала від домашнього насильства та допоможе запобігти повторній травматизації останньої.

Таким чином на підставі вище викладеного можна зробити висновок про недосконалість чинного кримінального процесуального законодавства України в частині забезпечення прав та законних інтересів дитини, яка постраждала від домашнього насильства у кримінальному провадженні. З метою гармонізації національного законодавства з міжнародно-правовими актами вважаємо необхідним внести зміни до чинного КПК України щодо особливо-стей допиту неповнолітнього або малолітнього свідка, потерпілого.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення 14.05.2019).

2. Овсяннікова Я. О. Форми й методи роботи з дітьми, які пережили насильство. *Вісник Національного університету оборони України*. 2012. № 4 (29). С. 217–221.

3. Лукьянов Е. Особенности допроса несовершеннолетнего свидетеля и потерпевшего. *Закон и жизнь*. № 1. 2005. С. 15–18.

4. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25.10.2007 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_927 (дата звернення 14.05.2019).

5. Закон про ухвалення, затвердження та набуття чинності Кримінально-процесуального кодексу Литовської Республіки від 14.03.2002 р. № IX-785. URL: http://pravo.org.ua/files/_%282%29.pdf (дата звернення 14.05.2019).

І. О. Колб

начальник відділу нагляду за додержанням законів
при виконанні судових рішень у кримінальних
провадженнях та інших заходів примусового
характеру прокуратури Київської області
кандидат юридичних наук

ПРО ДЕЯКІ ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛІСНІЙ НЕПОКОРІ ЯК ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ ДО ЗАСУДЖЕНИХ, В ТОМУ ЧИСЛІ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Узагальнення у ході зазначеного пошуку отриманої інформації дозволило вивчити два сучасних (1918–2018 р.) періоди, на протязі яких формувались і функціонували нормативно-правові засади боротьби із злісною непокорою засуджених, в тому числі за домашнє насильство, законним вимогам адміністрації УВП та здійснювалась відповідна юридична практика щодо їх застосування, а саме:

а) так званий радянський період, що охоплює 1918–1991 р., коли Україна входила у склад СРСР та відображала зміст того політичного режиму та кримінально-виконавчої політики, які у сьогоденні називають “тоталітарним” та “антинародним” [1, с. 3]. Як з цього приводу влучно зауважив І. Й. Бойко, становлення радянського права в Україні було тісно пов’язане з організацією і твердженням радянської влади та формуванням державного апарату [2, с. 338]. У цілому ж, оцінку даному історичному періоду розвитку України, дослідники дали наступним чином: пройшло сто років – достатній строк, щоб оцінити та зробити висновки, сформулювати імператив історичної пам’яті, скинути морок радянської пропаганди про “самого людського із людей”, усвідомлено звільнитись від “привиду комунізму” та його ідолів. Хватить “привидам” бродити Європою, пора нам самим йти вперед! [3, с. 47];

б) сучасний український період, що склався в період незалежності України (1991–2018 р.) та пов’язаний із розбудовою вітчизняної системи права, законодавства (особливо з моменту прийняття у 1996 р. Конституції України), у тому числі того, що стосується сфери виконання покарань та досліджуваної у цій статті проблематики. Як у зв’язку з цим зробив висновок В. Я. Тацій, з прийняттям Конституції України в червні 1996 р. процес національного державотворення вийшов на новий правовий рівень, який стабілізував на той час суспільно-політичну та соціально-економічну ситуацію в Україні, визначив програму руху до політичного ідеалу – демократичної, соціальної, правової держави, в якій людина визнається найвищою соціальною цінністю [4, с. 3].

У свою чергу, перший період по критерію нормативно-правового забезпечення боротьби із злісною непокорою адміністрації УВП, в тому числі з боку засуджених за домашнє насильство теж можна умовно розділити на декілька історичних етапів. Зокрема, на наступні із них:

1. Перший припадає на 1918–1924 р. виключно, коли це питання вирішувалось на підставі відомчих нормативно-правових актів Наркомату юстиції Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР), а саме:

а) Тимчасової інструкції “Про позбавлення волі як міри покарання та про порядок його відбування” (1918 р.); б) “Основні положення про осіб, що утримуються під вартою” (1919 р.); в) “Положення про загальні місця ув’язнення Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки (РРФСР)” (1920 р.), яке діяло і на території України до прийняття ВТК УСРР у 1925 р. [5, с. 10]; г) Керівні засади з кримінального права РРФСР 06.12.1919 р., які 4 серпня 1920 р. набули чинності й на території УСРР [2, с. 341] та інших відомчих нормативно-правових джерел.

Особливістю формування нормативно-правових засад боротьби із злочинністю в УСРР того періоду, включаючи й сферу виконання покарань, було те, що склалися вони на основі системи більшовицької Росії [6, с. 328]. При цьому, скасувавши російські царські кримінальні закони, більшовицька держава дозволила судовим та правоохоронним органам включаючи адміністрацію УВП, на свій розсуд тлумачити склади злочинів

і постановляти рішення по суті, керуючись ідеями “небезпечного стану” та “соціальною небезпечністю особистості”, що на практиці приводило до численних зловживань [7, с. 339]. Зокрема, відповідно до вимог зазначених вище відомчих нормативно-правових актів, за систематичне порушення режиму відбування, необґрунтовану відмову від праці, невиконання вимог адміністрації УВП та інші порушення, засудженим до позбавлення волі, можна було продовжити термін відбування даного покарання [5, с. 11].

Як встановлено, в ході численних спеціальних наукових досліджень, саме зазначені методологічні засади й складала зміст у цілому кримінально-виконавчої політики у радянський період [8, с. 33]. При цьому, як у зв'язку з цим зробили висновок ряд науковців, не дивлячись на прийняття у 1922 році Конституції СРСР, репресивний зміст кримінально-правової та кримінально-виконавчої політики, в тому числі й щодо засуджених за домашнє насильство не змінився [9, с. 13–14].

2. Другий етап боротьби із злісною непокорою засуджених в УВП припадає на 1925–1952 р.р., тобто був пов'язаний з репресіями сталінського режиму [2, с. 342 – 366].

Особливістю цього етапу є те, що він розпочався з прийняття у жовтні 1925 р. першого Виправно-трудового кодексу УРСР (далі – ВТК УРСР), у якому були закріплені деякі правові засади боротьби із злісною непокорою засуджених у місцях позбавлення волі [10, с. 30-31]. Зокрема, усі особи, засудженні до позбавлення волі, залежно від ступеня суспільної небезпечності поділялися на три категорії. При цьому, належність до тієї чи іншої категорії насамперед була підставою для направлення засудженого до виправної установи певного типу. До першої, найбільш небезпечної категорії зараховувалися засудженні до позбавлення волі із суворою ізоляцією. До другої належали особи з числа нетрудящих, котрі вчинили злочини через свої класові звички, погляди й інтереси, яких суд не визнав за можливе засудити до суворої ізоляції, а також професійні злочинці. До третьої категорії належали всі інші засуджені, включаючи й осіб, що вчинили домашнє насильство (ст. 42 ВТК УРСР) [11, с. 67].

Іншою особливістю того етапу було те, що з метою посилення кримінальної репресії на загальносоюзному (СРСР) рівні 25 листопада 1927 р. було прийнято кілька кримінально-правових актів: а) Положення про злочини держави, в якому визначалися дві групи державних злочинів: контрреволюційні та злочини проти порядку управління, до яких по аналогії прирівнювались й злочини, що вчинялись у межах позбавлення волі (масові безпорядки; дії що дезорганізують роботу виправних установ; озброєний напад на охорону цих установ) [2, с. 351]; б) Положення про військові злочини, суб'єктами яких були визначені й особи з числа персоналу виправних установ [2, с. 351].

3. Третій етап боротьби із злісною непокорою засуджених вимогам адміністрації УВП в Україні тісно пов'язаний з так званою “Хрущовською відлигою” (1953–1960 рр.).

Особливістю цього історичного часу в життєдіяльності України, що він діяв в умовах, коли після смерті Й.Сталіна до влади в СРСР прийшла група реформаторів на чолі Микитою Хрущовим. При цьому зміни нормативно-правового та організаційного характеру не оминули стороною й сферу виконання покарань [2, с. 365–366]. Як у зв'язку з цим зауважив І. Й. Бойко, загальною тенденцією розвитку кримінального законодавства в 50-ті р.р. ХХ ст. було повне обмеження застосування кримінальної репресії, звуження кола діянь, що вважалися злочинами, пом'якшення відповідальності за окремі види злочинів, що не мали великої суспільної небезпеки [2, с. 365].

4. Четвертий етап розвитку нормативно-правових засад боротьби із злісною непокорою засуджених у місцях позбавлення волі припадає на 1961–1982 р.р. та пов'язаний з прийняттям в Україні нових КК та КВК, а також інших нормативно-правових актів, що стосуються даної проблематики. Як з цього приводу вірно зауважив І.Й. Бойко, на початку 60-х років ХХ ст. в УРСР міцніла тенденція посилення кримінально-правового примусу як методу управління суспільством, а кримінальне законодавство мало репресивний характер [2, с. 374]. Зокрема, відповідно до КК УРСР 1960 р. найбільш поширеним кримінальним покаранням було позбавлення волі, яке розглядалось як універсальний засіб досягнення мети покарання. Проте такий підхід призвів до переповнення виправно-трудових установ, які з причин об'єктивного характеру не забезпечувало повністю виконання покладених на них функцій виправлення і перевиховання засуджених [2, с. 377].

5. П'ятий етап (1983–1991 р.р.) розвитку нормативно-правових джерел, що стосуються питань боротьби із злісною непокорою засуджених вимогам адміністрації УВП, зокрема, із веденням у КК УРСР ст. 183-3 “Злісна непокора вимогам адміністрації виправно-трудової установи”.

Другий період нормативно-правового забезпечення процесу боротьби із злісною непокорою засуджених адміністрації УВП припадає на 1991–2018 р та має декілька етапів: а) 1991–1999 р.: період знаходження органів та установ виконання покарань в системі МВС України та впливу останньої на формування кримінально-правових засад боротьби із злочинністю. Зокрема, показники щодо боротьби із злісною непокорою вимогам адміністрації УВП відносились до пріоритетних показників діяльності у сфері виконання покарань); б) 1999–2010 р.: етап самостійного функціонування органів та установ виконання покарань у системі органів державної виконавчої влади; в) третій етап формування нормативно-правових засад боротьби із злісною непокорою засуджених у місцях позбавлення волі припадає на 2011–2018 р., тобто пов'язаний з повним підпорядкуванням у 2012 році органів та установ виконання покарань Міністерству юстиції України.

Виходячи з результатів проведеного аналізу, слід констатувати, що на стан запобігання злочинам, що пов'язані із злісною непокорою адмініс-

трації УВП, в тому числі з боку засуджених за сімейне злочинство, впливають ряд обставин, а саме: 1) історична практика виконання-відбування покарань, що склалась у радянський період функціонування сфери виконання покарань України (1918–1991 р.); 2) перебування органів та установ виконання покарань у системі МВС України (1991–1999 р.), пріоритетними завданнями стали питання боротьби із злочинністю, а не виправно-ресоціалізаційний процес, що має дещо інше соціальне призначення та форми, методи і засоби впливу на особу злочинця (ст. 6 КВК); 3) безсистемність, хаотичність, алогічність реформ, які проводились у сфері виконання покарань України, розпочатими з 1991 р. по даний час, поза якими залишились основні дійові особи – засуджені та персонал ДВС України; 4) недостатній рівень наукових досліджень у сфері виконання покарань України в частині запобігання злочинам, у тому числі з питань, що стосуються злісної непокори адміністрації УВП; 5) сліпе та безглузде впровадження міжнародного досвіду в національне законодавство та практику пов'язаною з організацією виконання та відбування покарань, в умовах відсутності належних фінансових, матеріально-технічних, кадрових та інших можливостей держави і суспільства у сьогоденних соціально-економічних умовах розвитку України.

Список використаних джерел.

1. Надольський Й. Е. Депортаційна політика сталінського тоталітарного режиму в західних областях України (1939–1953 р.): монографія. Луцьк: Вежа: Волинського національного університету ім. Ленці України, 2008. 260 с.

2. Бойко І. Й. Кримінальні покарання в Україні (ІХ-ХХ ст.): навч. посіб. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 408 с.

3. Аваков А. Б. Ленин с нами? Харьков: Фолио, 2017. 157 с.

4. Тацій В. Я. Конституційний лад України: проблеми вдосконалення. *Вісник прокуратури*. 2007. № 7. С. 3–11.

5. Орел Ю. В. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної колонії: дис... канд. юрид. наук.: 12.00.08. Харків, 2008. 210 с.

6. Чайковський А. С., Батрименко В. І., Зайцев О. Л., Копиленко О. Л. та ін. Історія держави і права України: підручник / за ред. А. С. Чайковського. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 512 с.

7. Мірошніченко С. С. Злочини проти правосуддя: теоретичні і прикладні проблеми запобігання та протидії: монографія. Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2012. 413 с.

8. Джужа О. М., Богатирьов І. Г., Колб О. Г. та ін. Кримінально-виконаве право України: підручник / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. 725 с.

9. Савченко А. В., Ліховіцький Я. О., Конопельський В. Я. та ін. Запобігання злочинам, що вчиняються персоналом Державної кримінально-виконавчої служби в Україні у сфері виконання покарань: монографія / за заг. ред. д. ю. н., проф., член-кор. НАПр України В. В. Коваленка. Луцьк: ПрАТ: Волинська обласна друкарня, 2017. 526 с.

10. Бондарєва К. В. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика: дис... канд. юрид. наук.: 12.00.08. Київ: НАВС, 2018. 289 с.

11. Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С. Кримінально-виконавче право України: навч. посіб. / за ред. проф. А. Х. Степанюка. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 624 с.

О. Г. Колб

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права
та процесу НУ “Львівська політехніка”

К. Г. Махніцька

аспірант кафедри кримінального права та правосуддя
МЕГУ ім. академіка Степана Дем'янчука

ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

В наукових джерелах під принципом розуміють основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку, т. ін.; засаду [1, с. 504]. В теорії права під принципами права розуміють вихідні ідеї, що визначають його характер, як найбільш важливі вимоги, що адресуються суб'єктам права [2, с. 123].

Залежно від сфери дії принципів у межах системи права вони поділяються на: а) загальні; б) міжгалузеві; в) галузеві; г) принципи підгалузевих права; г) принципи інститутів права [2, с. 124]. При цьому, особлива значущість певних принципів дала можливість науковцям виокремити основоположні принципи права, тобто найбільш важливі, фундаментальні, на яких ґрунтується право як загальнообов'язковий соціальний регулятор [2, с. 124–129].

Саме зазначені теоретичні підходи й були використані у цій статті для висвітлення питань, що стосуються змісту принципів діяльності релігійних організацій у сфері запобігання домашньому насильству.

Як показали результати даного дослідження, законодавець порізного відобразив зазначені принципи у нормативно-правових актах, які регулюють діяльність релігійних організацій по забезпеченню, зокрема, права засуджених за домашнє насильство на віросповідання, богослужіння та релігійні обряди. Враховуючи таку особливість, ці підходи можна поділити на ті, що:

1) носять загальний характер та не мають спеціального закріплення у кримінально-виконавчому законодавстві України (КВК, Законі України “Про попереднє ув'язнення”; “Про Державну кримінально-виконавчу службу”; ін.): у цій ситуації релігійні організації та їх представники діють на підставі загальних і галузевих (ст. 5 КВК) принципів та спеціальних принципів, що відображені у законах, які визначають їх правовий статус;

2) носять спеціальний зміст та стосуються принципів діяльності, що закріплені в Законі України “Про громадські об'єднання”;

3) носять локальний характер та пов'язані з регулюванням діяльності лише релігійних організацій (Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації”).

До першої групи принципів (загальних) відносяться, у першу чергу, ті, що визначені в Конституції України, а саме:

а) ст. 35, у якій закріплено принципи відокремлення церкви (релігійних організацій) від держави.

Зміст даного принципу знайшов своє розширене тлумачення в ст. 5 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”;

б) ст. 24, у якій мова ведеться про те, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (принцип рівності перед законом).

Змістовну сутність цей принцип знайшов в ст. 4 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” та в ст. ст. 5, 7 КВК. Так, в ч. 5 ст. 7 “Основи правового статусу засуджених” КВК зазначено, що дискримінація засуджених, зокрема за домашнє насильство за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками забороняється. Зміст цього принципу виражається також у єдиному правовому положенні осіб, які відбувають конкретний вид кримінального покарання або перебувають в однакових умовах відбування покарання в установах виконання покарань, незалежно від зазначених вище ознак і відмінностей, включаючи з питань віросповідання. У той самий час, як вірно зробив висновок А. П. Гель, можливі відмінності у правовому становищі за ознакою статі, віку, стану здоров’я, наявності дітей, поведінки у процесі відбування покарання не можна вважати порушенням принципу рівності, оскільки створення спеціальних умов для окремих категорій засуджених зазвичай зумовлюється або специфікою їх фізичного чи психологічного стану, або потребою реалізації прогресивної системи виконання-відбування кримінальних покарань [3, с. 20–21];

в) ст. 35, у якій закріплено принцип відокремлення школи від церкви (релігійних організацій).

Змістовні аспекти даного принципу визначені в ст. 6 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”;

г) інших статтях Основного закону України, у яких визначені загальні та основоположні принципи діяльності фізичних та юридичних осіб (принцип невтручання в особисте життя (ст. 32); принцип вільного вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34); принцип вільного об’єднання у громадські організації (ст. 36); ін.), які у тій чи іншій мірі знайшли своє змістовне вираження у спеціальних і локальних законах, які регулюють діяльність релігійних організацій, у тому числі й у сфері виконання покарань.

Загальні принципи, що стосуються участі священнослужителів у кримінально-виконавчих правовідносинах, закріплені також у ст. 5 “Принципи кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань” КВК України. Такий висновок витікає, зокрема, із змісту ч. 4 ст. 128-1 цього Кодексу, у якому мова ведеться про те, що заходи

душпастирської опіки не повинні порушувати встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарань. Аналогічні паралелі та взаємозв'язки мають місце і в співвідношенні принципів діяльності релігійних організацій з принципами кримінально-виконавчого законодавства виконання та відбування покарань (ст. 5 КВК). Зокрема, як в Законі України “Про свободу совісті та релігійні організації” (ст. 1), так і в ст. 5 КВК мова ведеться про принцип справедливості, який від Античності до сьогодення розглядається як провідна ідея, обов'язковий елемент права [2, с. 125]. Як з цього приводу зазначено в рішенні Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. №15-рп/2004 (справа про призначення судом більш м'якого покарання), справедливість – одна з основних засад права; вона є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права [4].

Отже, визначення змісту принципів, на основі яких ґрунтується діяльність релігійних організацій щодо засуджених за домашнє насильство, має важливе юридичне значення, позаяк тільки таким чином вона набуває законного характеру і забезпечує конституційне право засуджених на свободу світогляду та віросповідання, також запобігає вчиненню ними рецидивних проявів у сім'ї в майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник української мови / упоряд. Т. В. Ковальова. Харків: Фоліо, 2005. 767 с.
2. Петришин О. В., Погребняк С. П., Смородинський В. С. та ін. Теорія держави і права: підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. / за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України: наук.-практ. коментар / за заг. ред. д. ю. н., проф. В. В. Коваленка, д. ю. н., проф. А. Х. Степанюка. Київ: Атіка, 2012. 492 с.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ст. 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04> (дата звернення: 17.04.2019).

С. О. Колб

кандидат юридичних наук,
юрисконсульт АО “Бона Фіде”

ПРО ЗМІСТ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

В кримінології під індивідуальним запобіганням злочинам розуміють систему цілеспрямованого, організованого, з урахуванням педагогічних вимог, виховного впливу на свідомість, почуття, волю особи, щодо якої застосовуються профілактичні заходи, з метою усунення, нейтралізації, блокування у неї негативних і, одночасно, формування позитивних якостей, стереотипів і звичок законослухняної поведінки [1, с. 101]. Таким чином, як слушно зауважив у зв'язку з цим В. В. Голіна, індивідуальне запо-

бігання злочинам можна вважати одним із різновидів запобіжної діяльності щодо конкретної особи [2, с. 146]. При цьому його об'єктом є: а) поведінка та спосіб життя осіб з високою імовірністю вчинення злочину; б) соціальні елементи їх особистості, які відображають анти суспільну спрямованість; в) соціально значущі при формуванні та реалізації останньої деякі психофізичні особливості індивідів; г) несприятливі умови оточуючого таку особу середовища та життєвого укладу; інші довготривалі діючі обставини, які визначають криміногенну ситуацію і полегшують вчинення злочину [3, с. 39].

Як показує практика, для визначення кола осіб, які потребують застосування заходів індивідуального запобігання злочинам, що пов'язані з домашнім насильством, необхідно мати:

1) фактичні підстави такої діяльності, тобто реальну поведінку особи, в якій закладений потенційний злочин;

2) правові підстави, тобто урегульованість даного напрямку запобіжної діяльності нормами права;

3) кримінологічні підстави, тобто наявність певного рівня кількісно-якісних показників криміногенності особи, які дозволяють виокремити з маси відповідної категорії осіб саме тих, від кого з високим ступенем імовірності слід очікувати вчинення злочину [2, с. 146].

Важливим у цьому контексті є висновок, до якого прийшов А. П. Закалюк, а саме: наскільки обґрунтованим і предметним є уявлення про детермінанти злочинності та злочинних проявів, їхнє детермінуюче значення, передусім спричинююче та обумовлююче як причин і сприяючих умов, настільки адресно точно та з урахуванням предметної значущості можна визначити об'єкти запобіжної дії на ці детермінанти та розподілити ці об'єкти залежно від міри їх значущості і відповідної черговості здійснення такої дії [4, с. 332]. Виходячи з цього та залежно від стадії генезису особи злочинця, в кримінології виділяють чотири види індивідуального запобігання злочинам, включаючи і сімейну сферу:

1) ранню профілактику, що стосується об'єктів, які перебувають на початковому етапі криміналізації особи, а саме: необхідно виявляти джерела кримінальних та інших анти суспільних впливів на особу до того, як цей вплив ще не подіяв на її поведінку;

2) безпосередню профілактику, яка стосується тих осіб, поведінка яких свідчить про розвиток у них негативних інтересів, звичок, стереотипів;

3) профілактику на етапі злочинної поведінки (так званий пенітенціарний вид), яка спрямована на осіб, що вчинили злочини і стосовно них суд прийняв рішення про застосування різних заходів кримінально-правового впливу;

4) профілактику рецидиву (пост пенітенціарний вид), що здійснюється відносно осіб, які відбули покарання у виді позбавлення волі, але підлягають нагляду з метою запобігання рецидиву [1, с. 101–102].

При цьому, як встановлено в ході спеціальних наукових досліджень, найбільш ефективними методами реалізації на практиці заходів індивідуального запобігання злочинам, пов'язаним із домашнім насильством, є:

а) переконання, тобто процес логічного обґрунтування особі думки про відмову від продовження криміногенної поведінки, злочинних намірів та антигромадських настанов. [3, с. 41];

б) надання допомоги, у першу чергу, соціального характеру (зокрема, працевлаштування особи; покращення побутових умов; зміна способу життя; ін.) [3, с. 41];

в) примус, який створює для особи несприятливі наслідки фізичного, матеріального та технічного характеру [3, с. 42].

Результати спеціальних наукових досліджень показали також, що немаловажне значення у правовому механізмі індивідуального запобігання злочинам, які стосуються домашнього насильства, має й віктимологічне запобігання, що охоплює комплекс заходів та діяльність, спрямовану на зниження рівня групової (масової) та індивідуальної віктимності, а також зменшення жертв злочинів у суспільстві на загально соціальному, спеціальному та індивідуальному рівнях [2, с. 138].

Саме зазначені наукові підходи й мають скласти методологічне підґрунтя для з'ясування змісту та сутності індивідуального та віктимологічного запобігання злочинам, що стосуються домашнього насильства.

Отже, по суті індивідуальне та віктимологічне запобігання домашньому насильству – це комплекс соціально-виховних, психологічних, правових та інших заходів, що застосовуються індивідуально щодо тих осіб, які схильні до вчинення даного злочину, відповідно до чинного законодавства України з метою кримінологічної профілактики, відвернення та припинення даного суспільно небезпечного діяння. При цьому, їх ефективність залежить не тільки від змісту та різноманіття заходів даного напрямку запобігання злочинам, але й від результативності інших напрямів запобіжної діяльності у сімейній сфері, а саме – загальносоціального та спеціально-кримінологічного. Більш того, безсистемність реалізації на практиці заходів індивідуального та віктимологічного запобігання домашньому насильству, поряд з правовими прогалинами та недосконалістю правових норм з означених питань – це та обставина, яка є живильним джерелом, що обумовлює вчинення даного злочину.

Список використаних джерел:

1. Джужа О. М., Василевич В. В., Гіда О. Ф. та ін. Профілактика злочинів: підручник / за заг. ред. д.ю.н., проф. О. М. Джужи. Київ: Атіка, 2011. 720 с.

2. Голіна В. В., Головкін Б. М., Валуйська М. Ю. та ін. Кримінологія: підручник / за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с.

3. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

4. Гель А. П., Колб О. Г., Корчинський В. О. та ін. Науково-практичний коментар Кримінально-виконавчого кодексу України / за заг. ред. А. Х. Степанюка. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 496 с.

М. Г. Колодяжний

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
завідувач відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

СТРАТЕГІЇ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ¹

Насильницька злочинність проти життя та здоров'я особи традиційно відноситься до однієї з найбільш поширених й одночасно найбільш суспільно-небезпечних злочинних проявів. Особливо резонансними є насильницькі кримінальні правопорушення у сімейно-побутовій сфері, адже більшість з них спрямовані проти дітей та жінок.

Явище домашнього насильства є предметом дослідження багатьох галузей знань: кримінології, кримінального права, психології, педагогіки, психіатрії, девіантології, соціології тощо. Це пов'язано з тим, що вказана соціальна проблема перебуває на стику інтересів багатьох наук, виступає проявом багатьох детермінантів, що мають відмінну етіологію і характер.

Домашнє насильство є супутником сім'ї як соціального інституту, напевно, протягом усієї історії його існування. Вказане явище властиве всім без виключення культурам, суспільствам, державам світу. Відмінність полягає хіба що в поширеності та інтенсивності домашнього насильства, його негативних соціальних наслідках. Наразі з огляду на рівень проявів домашнього насильства та чисельності його жертв не є виключенням навіть розвинені західні країни світу. Навпаки, ця проблема є особливо гострою для ЄС. Наприклад, в європейських країнах до 15% жінок старше 16 років страждають від домашнього насильства. Близько 20% підлітків стають жертвами сексуального насильства. У Великій Британії кожні 1–2 хвилини жінка повідомляє компетентні органи про насильство щодо неї. В Італії, за даними правозахисних організацій, біля 10% жінок мінімуму раз за сімейне життя потерпало від фізичного, психологічного, сексуального чи економічного насильства. У Франції зазначена проблема також є гострою: раз на три дні одна французенка вбивається своїм чоловіком (співмешканцем) [1, с. 84, 85]. Тобто для сучасної Європи проблема домашнього насильства виступає одним із викликів на шляху до дієвого захисту прав громадян.

В Україні проблема домашнього насильства є також надзвичайно актуальною. На це вказують конкретні цифри Національної поліції України, Міністерства соціальної політики України і результати досліджень, здійснених Київським міжнародним інститутом соціології разом із Проектом Ради Європи “Зміцнення та захист прав дітей в Україні”. Зокрема, в

¹ *Примітка.* Тези наукового повідомлення підготовлені в межах розробки фундаментальної теми дослідження “Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: теорія і практика” відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України.

Україні щороку близько 1,1 млн жінок стають жертвами домашнього насильства у різних його проявах. Причому 90% таких випадків є латентними, коли потерпілі від побоїв, нанесення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, згвалтувань, принижень, образ, ненадання або примусового позбавлення коштів на їжу, одяг, взуття, ліки тощо не повідомляють про це органи поліції, заклади охорони здоров'я, навчальні заклади або соціальні служби. Гендерно-вікова структура домашнього насильства у нашій державі показує, що близько 70% жертв є жінками, 20% – чоловіками, 10% – дітьми.

Територіальний розподіл (за кількістю звернень жертв) домашнього насильства в Україні у 2017–2018 рр. демонструє, що найбільше звертаються за захистом своїх прав мешканці Дніпропетровської області (11,2 тис.), м. Києва (9,5 тис.) та Вінницької області (7,8 тис.). Найменша кількість звернень громадян має місце у Полтавській області (1,5 тис.) [2].

Поширеність домашнього насильства в Україні зумовлена багатьма криміногенними чинниками. Одними з них є соціально-психологічні. Вони виявляються у специфічній ментальності українців, особливо жінок, їх неготовності захищати у визначений чинним законодавством спосіб свої права на життя, здоров'я, недоторканність та безпеку. Для багатьох з них, на жаль, залишається нормою життєвий принцип “б’є – значить любить” або “не варто виносити сміття із хати”. Подібна деформована жіноча психологія та викривлене світосприйняття, хибні уявлення про засади сімейного щастя та подружніх стосунків, пасивність жертв та їх небажання, а іноді й боязнь агресора у підсумку призводить лише до більш небезпечних наслідків домашнього насильства. При залишенні жертвою, близькими родичами, сусідами, компетентними органами подібних проявів без належної уваги й реагування насильство з часом набуватиме лише більш небезпечніших форм, аж до умисного вбивства жертви.

Безперечно, у ланцюгу детермінантів домашнього насильства не останнє місце посідають організаційно-управлінські недоліки діяльності Національної поліції, соціальних служб, закладів охорони здоров'я, індиферентність проблемами учнів з боку педагогів і викладачів навчальних закладів. Мають місце й інші, не менш значущі, детермінанти, що продукують та зумовлюють цілий комплекс кримінальних правопорушень, що охоплюються поняттям домашнього насильства.

Широка поширеність явища домашнього насильства у нашій державі, так само неефективність держави з його обмеження викликали необхідність у приєднанні урядом України до обов'язків, що впливають з досягнення Цілей сталого розвитку 2016–2030 років, визначених ООН. Однією з таких цілей є забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток. Представлена ціль включає протидію домашньому насильству.

Для практичного досягнення анонсованої цілі у 2018 р. було розроблено й прийнято Закон України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”. Цим нормативно-правовим актом закладено організаційно-

правові засади запобігання домашньому насильству в Україні. Закон включає чимало суб'єктів та напрямів запобігання вказаному негативному соціальному явищу. Частина з них уже практично реалізується в багатьох регіонах України в межах програми “Комплексний підхід до вирішення проблеми насильства щодо жінок та дівчат в Україні”. Вона реалізується у партнерстві з Міністерством соціальної політики України за фінансової підтримки уряду Великої Британії, Канади та Естонії.

Для послідовного запобігання домашньому насильству в Україні вже здійснено низку конкретних кроків, а саме:

1) створено цілодобову загальнодержавну “гарячу лінію”, за якою жертви домашнього насильства можуть повідомити про такі факти;

2) надаються послуги мобільними бригадами соціально-психологічної допомоги (на початок 2019 р. уже працювало 49 подібних бригад у 12 областях України);

3) сформовано підрозділи Національної поліції з протидії домашньому насильству під назвою “Поліна”;

4) налагоджено роботу притулків та кризових центрів для перебування жертв домашнього насильства (на початок 2019 р. працювало 7 закладів);

5) організовано діяльність кабінетів медичної допомоги для жертв домашніх зґвалтувань [3].

Виходячи із прогресивної західної кримінологічної теорії та практики запобігання злочинності, перелічених заходів недостатньо для ефективного запобігання домашньому насильству в Україні. З метою обмеження цього явища в українському суспільстві, скорочення рівня кримінальних правопорушень з ознаками домашнього насильства, зміни структури у бік зменшення особливо тяжких проявів, пов'язаних з убивством жертв, нанесення їм тяжких тілесних ушкоджень, зґвалтуванням тощо потребує впровадження комплексу запобіжних стратегій.

До стратегій (напрямів) запобігання домашньому насильству в Україні пропонується віднести: стратегію втручання у кризові ситуації; стратегію громадського впливу на злочинність; стратегію зменшення можливостей для учинення злочинів. Перелічені стратегії рекомендуються ООН для запобігання багатьом кримінальним правопорушенням. Більшість їх заходів цілком придатні для обмеження домашнього насильства в Україні.

Стратегія втручання у кризові ситуації спрямована на недопущення злочинної поведінки домашнього агресора у різний спосіб. Цей напрям відзначається здебільшого спеціально-кримінологічним характером, а послуги суб'єктів його здійснення мають широкий спектр дії. Частина перелічених вище заходів запобігання домашньому насильству, які вже реалізуються в межах чинного Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” 2018 р., відносяться до вказаної стратегії. Це стосується інформаційного супроводження жертв за телефонами “гарячої лінії”, надання правової допомоги, медичних консультацій. Жертви домашнього насильства можуть забезпечуватись тимчасовим при-

тулком для недопущення продовження насильницьких дій у їх бік й вжиттям усіх заходів, достатніх для захисту їх прав.

Насильство у сімейно-побутовій сфері здебільшого супроводжується вживанням (часто сумісним) спиртних напоїв як злочинцем, так і жертвою. Тому втручання у кризові сімейні ситуації може виражатись у лікуванні домашніх агресорів та жертв насильства від пияцтва та алкоголізму.

Указана запобіжна стратегія іноді може мати і соціальну спрямованість. Адже частина осіб, які застосовують насильство відносно членів власної родини, ніде не працює і веде аморальний та антисуспільний образ життя. Для цього потребує вжиття заходів щодо сприяння у їх працевлаштуванні. Соціальні заходи можуть також пов'язуватись із: вирішенням фінансових питань відносно виплати боргів за кредитами; допомогою в обміні житлової площі та придбанні для домашнього агресора та його жертви окремого житла.

Суб'єктами здійснення заходів досліджуваної стратегії є: органи Національної поліції; соціальні служби; лікарі, у тому числі наркологи; банківські установи тощо.

Стратегія громадського впливу на злочинність у західній літературі часто називається *community policing* [4; 5]. Її суть полягає у діяльності недержавних суб'єктів (громадських організацій правоохоронної спрямованості, окремих громадян, спеціалізованих спілок, профільних асоціацій), спрямованої, за можливості, на недопущення випадків домашнього насильства у державі в цілому й місцевих громадах, зокрема. У разі здійсненого факту насильства у сім'ї задача таких суб'єктів – припинити його ескалацію, відновити права жертви, сприяти притягненню винного до відповідальності.

Громадський вплив на домашнє насильство та його негативні наслідки в Україні можуть виражатись у діяльності спеціалізованих громадських організацій у цій сфері. У нашій країні такою є Громадська міжнародна правозахисна організація “Ла–Страда Україна”. Вона ще з 1997 р. не лише бере активну участь у протидії домашньому насильству й різним формам дискримінації, а й запобігає торгівлі людьми, захищає права дітей. Її внесок у справу обмеження вказаного негативного соціального явища важко переоцінити, адже організація задіяна у: проведенні соціологічних досліджень домашнього насильства в Україні; вдосконаленні державної політики у цій сфері; здійсненні освітньо-превентивної діяльності; здійсненні різноманітної інформаційної роботи; наданні соціальної та іншої допомоги жертвам домашнього насильства тощо.

Указана стратегія може виражатись у впровадженні програм профілактики злочинності “Сусідська варта” (реалізується в деяких українських містах з 2017 р.). Вони пов'язані з посиленням неформального соціального контролю у місцевих громадах. У межах цих програм громадяни мають повідомляти поліцію про відомі їм факти насильства у сусідських родин, надавати жертвам фізичну та іншу допомогу, забезпечувати можливість потерпілим від подібних насильницьких дій перебувати

деякий час у них вдома та ін. Перелічені заходи є поширеною практикою й нормою життя у багатьох країнах світу.

Заслуговує на увагу програма “Шкільний офіцер поліції”. У її межах працівники патрульної та ювенальної поліції спілкуються з учнями шкіл, у тому числі на предмет виявлення серед них латентних жертв домашнього насильства, з метою недопущення повторної віктимізації підлітків, які проживають у неблагополучних сім’ях.

Стратегія зменшення можливостей для учинення злочинів з огляду на запобігання домашньому насильству може виражатись у різних напрямках діяльності:

а) поліцейське та громадське патрулювання – для зменшення можливостей зникнення домашніх агресорів з явними ознаками вчиненого кримінального правопорушення (плями крові, сліди боротьби з жертвою, розірваний одяг, зберігання зброї) з місця кримінальної події та його затримання;

б) ситуаційне запобігання – з метою підвищення ризикованості злочинної діяльності, зменшення її вигідності;

в) просторова профілактика – щодо створення фізичних бар’єрів для реалізації злочинного насильницького умислу;

г) вжиття заходів у межах теорії розбитих вікон – для формування “нульової” терпимості громадян до проявів домашнього насильства та несприйняття українським суспільством цього ганебного явища;

д) використання сучасних технологій (камер відеоспостереження, тризовжних кнопок виклику поліції) – з метою посилення ризикованості злочинної поведінки, оперативного реагування поліції на випадки насильства;

е) картографування домашнього насильства – для оцінки правоохоронними органами регіонального і місцевого поширення цього явища, виділення необхідних сил і засобів його запобігання, прогнозування у коротко- й середньостроковій перспективі [6].

Не виключаються й інші стратегії запобігання домашньому насильству в Україні.

Список використаних джерел:

1. Білоконь М. А. Запобігання злочинності неповнолітніх: досвід країн Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2013. 210 с.

2. 60% жертв мовчать. Де і хто в Україні найбільше скаржиться на домашнє насильство – інфографіка. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/60-zhertv-movchat-de-i-hto-v-ukrayini-naybilshe-skarzhitsya-na-domashnye-nasilstvo-infografika-1242831.html> (дата звернення: 23.04.2019).

3. Насильство вдома і що з цим робити. URL: <https://ukraine.unfpa.org/uk/GBV> (дата звернення: 23.04.2019).

4. Голіна В. В., Колодяжний М. Г., Шрамко С. С. та ін. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія / за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Харків: Право, 2017. 284 с.

5. Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність: монографія / за ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2017. 252 с.

6. Колодяжний М. Г. Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: зарубіжні реалії, перспективи запровадження в Україні: монографія. Харків: Право, 2018. 228 с.

К. І. Кучерук

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права, адміністративного та фінансового права Інститута права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

НАСИЛЬСТВО У СІМ'Ї – ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Проблеми жорстокості та домашнього насильства, що існує у нашому суспільстві є надзвичайно актуальними. Тому питання насильства у сім'ї з огляду на значне поширення цього явища розглядається як масштабна проблема, як на національному так і на міжнародному рівнях.

Згідно визнаними Україною міжнародними стандартами насильство у сім'ї виступає грубим порушенням прав людини і посягає на основні соціальні цінності життя людини, честь та гідність, недоторканність та безпеку, власність та приватне життя, а також на право дітей на виховання у сімейному середовищі.

Як правило, домашнє насильство в сім'ї включає насильство над дружиною, над дітьми, батьками, старшими родичами та інші насильницькі акти між членами родини.

У світовому масштабі жертвами (з потерпілими) від домашнього насильства в абсолютній більшості є жінки, які страждають від насильства важче порівняно із чоловіками, та діти. Діти, що живуть у домівках з насильством з раннього віку виявляють психологічні проблеми, такі як неконтрольована агресія, хронічні проблеми зі здоров'ям, наркоманія, тяжкі психічні порушення, депресія, інвалідність.

Домашнє насильство набуває численних форм, включно з фізичним, сексуальним, репродуктивним та релігійним насильством та варіюється від прихованих, стертих форм епізодів емоційного знущання, наприклад, залякування, грубого фізичного насильства, побиття, інвалідності, смерті.

Слід відзначити, що кривдники чинять домашнє насильство, коли вірять, що насильство є дозволеним, прийнятним, узаконеним, чи про нього не буде повідомлено. Багато людей не усвідомлюють себе як кривдників чи жертв, розглядаючи здійснене як сімейні конфлікти, що вийшли з-під контролю.

Кожна держава створює механізм протидії порушенням прав людини. На жаль, протиправна поведінка у сфері соціально-побутових відносин є актуальною і в умовах сьогодення. Послаблення моральних принципів, зміна свідомості молодого покоління, соціальна напруженість у суспільстві, стрімкий розвиток інформаційних технологій і безконтрольне розповсюдження різноманітної негативної інформації, на нашу думку, є сприятливими факторами поширення явища домашнього насильства в сім'ї.

Слід відзначити, що вирішення питання протидії насильства безпосередньо залежить від якості правового регулювання, чіткої та злагодженої роботи державних органів. Головним аспектом такої діяльності є забезпе-

чення прав і свобод людини, суспільного порядку та безпеки, розроблення механізмів профілактики та протидії цьому явищу.

Нині в Україні протидія насильству в сім'ї забезпечується широким колом взаємопов'язаних державно-правових, політичних, економічних, організаційних заходів. Базовим нормативно-правовим актом, що визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству є Закон України "Про запобігання та протидію домашньому насильству", який набув чинності 07.01.2018 р. (далі - Закон).

Слід зазначити, що за кожний з видів насильства передбачена різна правова відповідальність: кримінальна, адміністративна та цивільно-правова. Законом передбачені як основні так і спеціальні заходи запобігання та протидії домашньому насильству.

Відповідно до ст. 24 Закону до спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству належать:

- терміновий заборонний припис стосовно кривдника;
- обмежувальний припис стосовно кривдника;
- взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи;
- направлення кривдника на проходження програми для кривдника.

Якщо говорити щодо застосування спеціального заходу до кривдника, який здійснюється судом як цивільно-правова відповідальність, слід вказати на видачу обмежувального припису. Право звернутися до суду з заявою про видачу обмежувального припису стосовно кривдника мають:

- постраждала особа або її представник, зокрема у разі вчинення домашнього насильства стосовно дитини, батьки або інші законні представники дитини, родичі дитини, а також органи опіки та піклування;
- у разі здійснення домашнього насильства стосовно недієздатної особи – опікун та орган опіки та піклування.

Суд застосовує до кривдника один чи декілька заходів тимчасового обмеження прав, або покладання на нього обов'язків, які передбачені ст. 26 ч. 2 Закону, зокрема:

- заборону перебувати в місті спільного проживання (перебування) з постраждалою особою;
- усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності, або особистою приватною власністю постраждалої особи;
- обмеження спілкування з постраждалою дитиною;
- заборона наближатися на визначену відстань до міста проживання (перебування), навчання, роботи, інших міст частого відвідування постраждалою особою;
- заборона особисто и через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місті, невідомому кривднику, переслідувати її, та будь-який спосіб спілкуватися з нею;
- заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку, особисті і через третіх осіб.

Рішення про видачу обмежувального припису бо про відмову видачі обмежувального припису приймає суд на підставі доказів та ризиків. Обмежувальний припис видається на строк від одного до шості місяців та може бути продовжений за заявою осіб, визначених в ст. 26 Закону на строк не більше 6 місяців після закінчення строку, встановленого судовим рішенням. Про видачу обмежувального припису суддя установлений Законом строк інформує уповноважені підрозділи Національної поліції за місцем проживання (перебування) постраждалої особи для взяття кривдника на профілактичний облік. Порядок видачі судом обмежувального припису визначається ЦПК України. Порядок відшкодування матеріальних збитків і моральної шкоди, завданих внаслідок домашнього насильства, визначаються цивільним кодексом України та іншими законодавчими актами.

Підсумовуючи викладене слід казати, що питання насильства в сім'ї з огляду на значне поширення цього явища в суспільстві слід розглядати як масштабну проблему.

Протиправна поведінка, зокрема у сфері соціально-побутових відносин є актуальною і в умовах сьогодення.

Вирішення питання протидії домашнього насильства в сім'ї безпосередньо залежить від якості правового регулювання, чіткої та злагодженої роботи державних органів щодо забезпечення прав і свобод людини, суспільного порядку та безпеки, розроблення механізмів профілактики та протидії цьому явищу.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.

2. Конвенція ООН про права дитини, прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20.11.1989 р. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. № 5.

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12. 2017 р. № 2229-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2229-19> (дата звернення: 06.05.2019).

4. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30.

5. Простибоженко О. Заборонений і обмежувальний приписи: нові підходи у протидії домашньому насильству. Ліга: Закон, 2017.

Т. Є. Леоненко

доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права юридичного факультету Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету

ЗНАЧЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ КУЛЬТУРИ В ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИНАМ, ВЧИНЕНИМ У СФЕРІ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН

В останнє десятиріччя суспільство переживає духовну кризу, яка охопила всі сфери суспільного життя. У пошуках шляхів виходу з цієї кризи в масовій свідомості вкорінюється ідея, що можливим засобом подолання його наслідків є вдосконалення духовно-морального світу людини. На

цьому тлі стає актуальною діяльність деяких соціальних інститутів, зокрема інститутів релігії і церкви, що мають історичний досвід духовно-морального виховання.

У сучасному суспільстві важливими є дозвілєві форми реалізації духовно-морального потенціалу релігій, які, на наш погляд сприяють запобіганню злочинам у сфері сімейних відносин: проведення релігійних свят, вечори духовної поезії, краєзнавчі конференції, проведення виставок дитячих малюнків, альбомів і виробів, випуск газети, музичні вітальні, відвідування безалкогольних кафе, оздоровчо-спортивні секції, перегляд церковних відеофільмів, театралізовані вечори, – все це дає змогу залучити суспільство до незмінних позитивних цінностей релігійної культури.

Розглянемо виховні функції духовно-морального потенціалу релігій як засобу запобіганню злочинам, вчиненим у сфері сімейних відносин.

Аксіологічна функція в системі запобіганню полягає в тому, що духовно-моральний потенціал релігій є засобом формування певної системи вірувань (віра в Бога, безсмертя душі тощо) і ставлення до релігійних цінностей і норм. Це здійснюється як у процесі культових дій, так і в різних формах релігійного просвітництва. Гармонізаційна функція проявляється в гармонізації духовного світу особи, допомогі їй в усвідомленні своїх проблем і в духовному захисті від мирських потрясінь і неприємностей. Регуляторна функція проявляється в тому, що духовно-моральний потенціал релігій культивує поведінку, відповідну релігійним нормам. Комунікативна функція реалізується у створенні умов для спілкування віруючих, у певних формах його організації, а також у культивуванні норм спілкування, відповідних догматам монотеїстичних релігій. Гуманістична функція духовно-морального потенціалу релігій реалізується в різноманітних сферах і формах діяльності милосердя і благодійності як у межах самої системи, так і за її межами, завдяки чому вихованці набувають специфічного досвіду. Суб'єктивна функція (від лат. *sacrum* – священне) характеризує ті компоненти духовно-морального потенціалу релігій, які пояснюються містичними, тобто надприродними причинами, а також наділяє явища навколишньої дійсності священним змістом. Обрядова функція проявляється в тому, що духовно-моральний потенціал релігій робить можливим супідрядність всього життєвого розпорядку віруючої людини конфесійним нормам, а також надає божественний сенс повсякденним мирським подіям, значущим у житті людини через обрядове освячення.

При цьому цілями реалізації духовно-морального потенціалу релігій є ціннісні орієнтири духовності та моральності, що виражаються в таких факторах:

- 1) наявність високого духовного ідеалу, прагнення відстоювати свій духовний ідеал і слідувати йому;
- 2) орієнтація на безумовну цінність людської особистості;
- 3) життєва установка на служіння загальним цілям суспільства;
- 4) дотримання принципів добра й гуманізму у відносинах з іншими людьми;
- 5) почуття обов'язку і слідування йому, відповідальність

за прийняте рішення і дію; 6) вимогливість до себе, 7) самостійність у виборі власної позиції і вчинків; 8) прагнення до самовдосконалення і саморозвитку.

Духовно-моральний потенціал релігій формує ядро особистості, а тому благотворно впливає на всі сторони й форми взаємовідносин людини зі світом, етичний і естетичний розвиток, формування світогляду, громадянської позиції, патріотичної і сімейної орієнтації.

Найважливішою проблемою визначення релігійного компонента в розвитку особистості є питання співвідношення світського й релігійного знання.

Історично релігія мала дуже важливе значення в духовному розвитку суспільства. У школах і вищих навчальних закладах царського періоду проводився урок “Закон Божий”, віра в Бога була чесною, богобоязлива людина вихваляла його, він був прикладом для наслідування. Більшість людей мали релігійний світогляд і виховання. Тому, у профілактиці девіантної поведінки у сфері сімейних відносин величезну допомогу може здійснити церква як релігійна організація, що відносить до себе монотеїстичні релігії, тобто не тільки християнську, а й іудаїстську, і мусульманську.

Безпосереднім середовищем, у якому формуються моральні цінності дитини, є сім'я, тому вона виступає як один з найважливіших факторів первинної соціалізації особистості. До існуючих різновидів типів сімей можна цілком обґрунтовано додати ще один тип сімей, що з'явився порівняно недавно після дозволу сповідання релігії – сім'ї віруючих.

Що ж передбачає Церква в оздоровленні сімейних відносин? Церква переміщує відповідальність за виховання в дусі християнства на сім'ю, так як не всі віруючі можуть жити в монастирі. Для цього за основу береться старозавітна спадщина іудаїзму, в якому вперше передбачався соціальний інститут хрещених батьків і матерів.

Обов'язком хрещених було втручання в долю дитини, і навіть передбачалося пряме його виховання, якщо сім'я з деяких причин не могла виконувати свої зобов'язання відносно дитини. Цими причинами могли бути як втрата одного чи обох батьків, так і їх девіантна чи делінквентна поведінка. Зараз дітьми, у яких матері-алкоголіки, мало хто займається, тому є необхідність відроджувати інститут хрещених.

У разі неможливості здійснення зазначених обов'язків вони виконувались у процесі передачі дитини в іншу сім'ю (що особливо підтримується на сучасному етапі державою і виправданям цьому є економічна невідповідність державного бюджету утримання дитини в школі-інтернаті) за кровним спорідненням або прийняття дитини в сім'ю самих хрещених. Отже, інститут хресних порівнюємо з моделями піклування та опіки над дитиною, дублюючими сім'ю.

Сім'я несе відповідальність за духовне зростання і становлення народжених нею дітей. У християнстві на батьків, особливо на батька, покладаються серйозні обов'язки щодо дітей, тобто вони не можуть обмежу-

ватися лише організацією їх навчання і турботою їх побуту, а повинні бути першими їх вчителями, радниками, бути для них прикладом належної поведінки і виховати їх у християнській вірі.

У будь-які часи релігія виступала за створення і збереження міцної, здорової, благополучної сім'ї. На сьогодні відсутність благополучної родини полегшує і навіть сприяє залученню дітей у антигромадські підлітково-молодіжні угруповання. В цьому випадку кримінологи на основі численних досліджень прийшли до безперечного висновку, що благополучна сім'я виконує важливу профілактичну функцію. Життя показало, що запорукою сильної держави є міцна сім'я. У такому випадку саме держава має бути зацікавлена в сильній і міцній сім'ї як первинного осередку суспільства й держави.

Одним з чинників, що перешкоджають появі девіантної поведінки, є сприятливий психологічний клімат у сім'ї. Цього досягають і в світській, і в релігійній сім'ї.

Беручи до уваги зацікавленість суспільства в благополучній сім'ї, у світових релігіях, а саме в Писаннях, передбачено й приділено серйозну увагу вихованню в родині. І дійсно, нормальний сімейний порядок, що встановлюється на основі вимогливості батьків до своїх дітей, забезпечує належну поведінку дітей і оберігає їх від будь-якого негативного впливу, особливо кримінального середовища.

Альтернативою світської моралі може бути релігійна мораль, так більшість учених, що вивчали світові релігії, не без підстав стверджують, що в релігіях закладений значний моральний, виховний, духовний, культурний потенціал, придатний для всього людства і не застарілий до нинішніх днів.

На думку Д. В. Рівмана і С. С. Рижаківа, для благополучного сімейного виховання та для профілактики девіантної поведінки підлітків відіграють важливу роль релігійні погляди в сім'ї, прихильне ставлення до релігії старших членів сім'ї. Як результат, і у дітей формуються позитивні погляди на релігію. Велику роль у здійсненні ефективного сімейного виховання відіграють національні релігійні традиції [1].

Впливають на психологічну атмосферу в сім'ї засвоєння віри та релігійного досвіду: зміст віри, сталість батьків у своїх релігійних переконаннях, частота відвідування богослужінь, розмов і бесід на релігійні теми в сім'ї. Дотримання дітьми релігійних вимог полегшується у випадку підтримки з боку батьків, їх взаємоузгоджених і послідовних дій у цих питаннях. Якщо релігійна належність батьків відрізняється, то на дитину, як правило, більший вплив мають переконання батька. Якщо батьки мають однакові релігійні погляди, дитина вибирає ту ж віру. Коли в сім'ї постійні конфлікти, то це може перешкодити засвоєнню підлітками релігійних переконань.

Таким чином, на формування особистості підлітків у системі сімейного виховання важливу роль відіграє ставлення до релігії батьків і прищеплення дітям національних релігійних традицій з перших років

їхнього життя. Це проявляється в регулярних відвідинах храмів повним складом сім'ї, дотримання релігійних свят. Вплив сім'ї на дітей повинно бути тривалим, у цьому випадку стереотипи поведінки, норми спілкування, прийнята в сімейному оточенні система цінностей засвоюються просто, маючи зазвичай особистісний характер.

Таким чином, релігійна культура має не останнє значення у запобіганні злочинам, вчиненим у сфері сімейних відносин. Єдиною проблемою виступає те, що релігії не повинно бути "багато", її цінності не повинні навіюватись примусово або нав'язливо, більш того, релігійні цінності повинні прививатись особистості лише в тому обсязі, які позитивно вплинуть на її свідомість і правосвідомість і, які не матимуть зворотній ефект і не переростуть в мотивацію злочинної ненависті або ворожнечі.

Список використаних джерел:

1. Ривман Д. В., Ріжаков С. С. Национальные религиозные традиции в системе семейного воспитания. *Криминология: вчера, сегодня, завтра*: матер. Междунар. науч. конф., 2001 г. Санкт-Петербург: изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2002. 348 с.

Ю. С. Лимаренко

аспірантка науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА

Сім'я – це особливий вид мікросередовища, яке має характеризуватись високим ступенем поваги, взаєморозуміння та взаємодопомогою один одному. Саме у родині людина вперше отримує основи спілкування, культивуються її певні моральні якості та формується модель подальшої поведінки у суспільстві.

Між тим існує гостра невирішена проблема, яка притаманна саме такому середовищу – це проблема домашнього насильства, яке має місце серед усіх верств населення та соціально-економічних груп.

Питанню протидії та запобігання домашньому насильству, розгляду окремих його аспектів присвятили свої праці Ю. М. Антонян, Г. А. Аванесов, О. М. Бандурка, Ю. В. Баулін, А. Б. Блага, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, Л. В. Крижна, В. В. Лунєєв та ін.

Домашнє насильство є одним з найпоширеніших порушень прав і свобод людини. У країні, яка переживає кризовий період з економічними та соціальними перетвореннями, питання домашнього насильства давно вийшло за межі приватного сектору та стало проблемою, яка отримала масштаби суспільства.

Відповідно до статистичної звітності, якщо за 2013 р. було зареєстровано 174229 заяв про вчинення насильства у сім'ї, то лише за три місяці 2019 р. зі скаргами про домашнє насильство до органів Національної поліції звернулось близько 30000 осіб. Наведений факт лише підтверджує необхідність дослідження вказаної теми.

Проблемами домашнього насильства на законодавчому рівні почали займатись ще з моменту коли було прийнято Закон України “Про попередження насильства в сім’ї” від 15.11.2001 р. Пізніше набув чинності Закон України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” від 07.12.2017 р. На сьогоднішній день було внесено лише деякі зміни до законодавства. Законом України “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами”, який набрав чинності 11.01.2019 р. до Кримінального кодексу України було внесено ст. 126-1, в якій міститься поняття домашнього насильства, його види та відповідальність за вказаний злочин. Загальну частину Кримінального кодексу було доповнено розділом XIII, який містить ст. 91-1, в якій перераховано обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство. І відповідно внесено ст. 390-1, якою передбачено наслідки невиконання обмежувальних заходів. Таким чином, в нашій державі створюються певні умови для припинення та запобігання випадкам домашнього насильства.

Законом України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” від 07.12.2017 р. визначено чотири форми домашнього насильства: фізичне, сексуальне, психологічне та економічне насильство [1, ст. 1]. В свою чергу, ст. 126-1 Кримінального кодексу України містить лише три і не включає в себе сексуальне насильство, яке виділено в окрему ст. 153, як самостійний злочин [2, ст. 126-1].

Новелою Закону є розширене коло осіб, на яких поширюється дія норм. Законодавець поряд з подружжям, дітьми, нареченими, батьками та близькими родичами поставив опікунів, піклувальників, прийомних батьків та патронатних вихователів. Безумовно це є перевагою нового Закону, оскільки нівелюючи факт спільного проживання надається можливість отримати захист особам, які страждають від вказаного в законі насильства, але не ведуть спільного господарства.

Спеціальними заходами, визначеними в Законі, щодо протидії домашньому насильству є: терміновий заборонний припис, обмежувальний припис, взяття на профілактичний облік кривдника та направлення на проходження програми для кривдників [1, ст. 24].

Терміновий заборонний припис стосовно кривдника є вагомим способом захистити постраждалу особу у разі існування безпосередньої загрози її життю та здоров’ю і може містити такі заходи: зобов’язання залишити місце проживання постраждалої особи; заборона на вхід та перебування у місці проживання постраждалої особи; заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою. Дія такого припису може продовжуватись до 10 діб.

У разі видачі обмежувального припису стосовно кривдника, у ньому може бути визначено такі заходи тимчасового обмеження прав, як заборона перебувати в місці спільного проживання з постраждалою особою та заборо-

на наближатися на визначену відстань до місця проживання постраждалої особи. Обмежувальний припис видається на строк від 1 до 6 місяців.

Але в даному випадку існує досі невирішене питання стосовно місця перебування особи, якій винесено один з таких приписів, оскільки вони виносяться незалежно від майнових прав кривдника на житлове приміщення.

Новий Закон створює законодавче підґрунтя для створення притулків для осіб, які постраждали від домашнього насильства. І разом з тим Типове положення про притулок для осіб які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, яке було затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. вказує на те, що право на влаштування до притулку має повнолітня постраждала особа, направлена структурним підрозділом місцевої держадміністрації або органу місцевого самоврядування, до повноважень якого належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії насильству, уповноваженим підрозділом органу Національної поліції, центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, мобільною бригадою соціально-психологічної допомоги постраждалим особам [3, п. 19].

Тобто, у разі відсутності направлення вищезазначених органів постраждала особа не має права на отримання допомоги під час прямого звернення до притулку. Це стає ще однією перешкодою на шляху до виявлення фактів домашнього насильства, яке має досить високий рівень латентності, а жертви мають значний ступінь страху та не мають можливості самостійно звільнитися від кривдника.

Варто зазначити, що особа притягується до кримінальної відповідальності за умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства. Під систематичністю мається на увазі два і більше випадки притягнення особи до адміністративної відповідальності.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що однією з цілей Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами є ліквідація домашнього насильства. Чи можливо досягти такої мети наразі невідомо, але розробка нових напрямів та способів протидії домашньому насильству є нагальною потребою.

Насильство, що здійснюється у сім'ї і про яке в Україні до кінця минулого століття майже не йшлося, це суспільна проблема, котра залишається актуальною та потребує подальшого детального вивчення.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 14.05.2019).
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 14.05.2019).
3. Типове положення про притулок для осіб які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі: постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 655. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2018-%D0%BF> (дата звернення: 14.05.2019).

Т. В. Лисенко

кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії, історії держави і права та міжнародного права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

МІЖНАРОДНИЙ ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Проблема домашнього насильства є актуальною та потребує вирішення та запобігання в наш час, адже її наслідки є плачевними, особливо коли страждають жінки та діти. Дослідники Е. Салісбурі, Г. Донавін та М. Л. Прайс убачають зародження домашнього насильства ще за доби середньовіччя, пов'язуючи цю архаїчну традицію з, наприклад, правом чоловіків фізично дисциплінувати власних дружин, слуг, і учнів за певні провини. Єдиними противниками такого становища у ті часи виступали церкви та соціальні громади [1, с. 6].

За даними, наведеними Всесвітньою організацією охорони здоров'я, кожна шоста жінка зазнала насильства в сім'ї. Відповідно до цих же даних, ця проблема є більш гострою для економічно слабо розвинених країн, при цьому жінки в цих країнах із більшою вірогідністю визнають таке насильство над собою виправданим. Так, відсоток жінок, що повідомили про те, що вони хоч раз у житті зазнавали насильства з боку членів своєї сім'ї, варіюється від 15% у Японії до 71% в Ефіопії. За іншими даними, рівень насильства над жінками в сім'ї становить близько 23% у Швеції, 4% у Японії та Сербії, 30–54% у Бангладеші, Ефіопії, Перу і Танзанії [7, с. 68; 1, с. 7].

Міжнародні нормативно-правові акти приймаються з метою закріплення гендерної рівності та попередження насильства щодо дітей та жінок. Основними з них є Конвенція ООН про права дитини [2], Декларація про викорінення насильства проти жінок [3], Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства [4], Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. [5], Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод від 02.10.2013 р. [6] тощо.

Слушно зазначити, що цінність якісного зарубіжного досвіду протидії насильству в сім'ї полягає у його системності. Основні напрямки заходів включають: правову реформу з даної проблематики, удосконалення діяльності правоохоронних органів, розвиток соціальних послуг; просвітницькі програми, реабілітаційні програми [1, с. 155].

У країнах Східної Європи національні програми щодо запобігання злочинності у сім'ї є менш комплексними і масштабними, ніж у інших країнах Заходу. Проте слід відмітити позитивні зміни у законодавчому регулюванні даної сфери, які певною мірою сприяють якщо не запобігання сімейному насильству, то принаймні кращій допомозі жертвам сімейного насильства і покаранню осіб, які вчинили насильство. Мова йде про скорочення термінів розслідування сімейних злочинів; більш

суворі покарання за вчинення злочинів над близькою особою і ще більш суворі покарання за вчинення злочинів над особами, які знаходяться під охороною; право виселення особи, яка вчинила сімейне насильство, із спільного помешкання. Актуальним для інших держави є досвід Німеччини, Словаччини щодо вирішення проблемних питань права власності щодо сімей, у яких зафіксовано прояви насильства у сім'ї. Особисті права на захист життя та здоров'я у цьому випадку переважають майнові права щодо домоволодіння [1, с. 150]. Оригінальним є досвід Польщі щодо запровадження процедури “Блакитні карти”, згідно якої дільничний поліціант веде накопичувальну папку для кожної сім'ї, в якій виникло насильство, в якій накопичуються будь-які документи, які висвітлюють обставини справи. Таким чином у випадку повторного насильства, працівник польської поліції володіє всією інформацією щодо ситуації у сім'ї і краще розуміє чим він може допомогти жертві сімейного насильства. Позитивним досвідом Польщі слід вважати і створення цілодобової телефонної “блакитної лінії”, за якою негайно можна повідомити поліцію у разі виникнення сімейного насильства, внаслідок чого поліція разом з прокуратурою негайно вчиняють дії щодо усунення загрози. В більшості розглянутих країн надзвичайно важливим визнається посилення профілактичної складової протидії насильству у сім'ї. На етапі недостатнього сприйняття суспільством важливості протидії насильству у сім'ї доцільно запозичити англійський досвід візитів уповноважених органів до сімей на території обслуговування, проведення роз'яснень законодавства та розповсюдження інформаційних матеріалів про протиправність цих деліктів [1, с. 151]. Практика Польщі, Франції, Швейцарії, згідно з якою працівники поліції при виїзді на сімейний конфлікт мають при собі та зобов'язані залишити постраждалій особі спеціальні формуляри з інформацією про органи, до яких може звернутися жертва домашнього насильства, є вельми доречною. У такому випадку потерпіла особа від сімейного насильства має можливість вивчити у більш спокійній обстановці всю необхідну їй інформацію та прийняти рішення про подальші кроки із захисту її прав. Актуальним є чеський досвід не тільки запровадження обов'язкових психологічних програм для осіб, які вчинили насильство у сім'ї та просвітницьких програм у школах для роботи з учнями з тематики пропаганди доброзичливого толерантного співжиття членів родини, але і розробка методики викладання зазначеної проблематики [1, с. 152].

При встановленні передових форм і методів діяльності державних органів одночасно доцільно провести додаткове навчання для працівників ланки, що залучається до реагування на факти сімейного насильства. Визначаються ефективними у Німеччині та Франції заходи із підвищення кваліфікації фахівців, залучених до протидії домашньому насильству (передусім органів охорони здоров'я, поліції, освіти). У Грузії такий курс

навчання передбачено для працівників правоохоронних органів, суддів, адвокатів та прокурорів, журналістів, медичних та соціальних працівників з заходів профілактики побутового насильства. За досвідом усіх проаналізованих практик протидії домашнього насильства західні країни передбачають широке залучення недержавних організацій до протидії насильству у сім'ї. Практикується державне замовлення і надається значне державне фінансування для ініціатив громадськості щодо подолання насильства у сім'ї, надання підтримки жертвам сімейного насильства, виховання суспільства, передусім молоді на нових гуманістичних засадах. Українській державі також слід взяти на озброєння такий досвід [1, с. 154].

У випадку обмеженості державного бюджету для вирішення зазначеної соціальної проблеми можуть бути залучені міжнародні благодійні інституції. Впевнені, що при зверненні до них із таким клопотанням від уповноважених українських державних органів проблема зміцнення фінансового фундаменту ініціатив протидії насильству у сім'ї може бути вирішена. Для ефективної комунікації державних органів, уповноважених на попередження та протидію насильству у сім'ї з недержавними інституціями, які надають соціальні послуги у цій сфері, на спеціалізованому сайті французького уряду розміщена інтерактивна карта Франції, на якій узагальнені контактні дані зазначених громадських об'єднань. Виходячи із недоліків, виділених у нашому дослідженні щодо недостатньої комунікації державних і громадських суб'єктів у різних країнах світу, цей французький інструмент видається ефективним і заслуговує на поширення. Оригінальною є практика вірменської громадської організації "Суспільство без насильства", яка ініціювала діяльність груп швидкого реагування на насильство в сім'ї. До складу групи входять журналіст, соціальний працівник та адвокат, які при виїзді на місце сімейного конфлікту забезпечують не лише надання різної допомоги потерпілій особі, але й сприяють висвітленню такої реакції у засобах масової інформації [1, с. 155].

Для подолання проблеми домашнього насильства дуже важливими є саме профілактичні способи запобігання плачевних наслідків.

Список використаних джерел:

1. Галай А. О., Галай В. О. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству: монографія. Київ: КНТ, 2014. 160 с.
2. Конвенція ООН про права дитини. Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій / упор. Т. Яблонська. Київ: Сфера, 1999. С. 44–55.
3. Декларация об искоренении насилия в отношении женщин от 20.12.1993 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506 (дата звернення 15.05.2019).
4. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Закон України від 20.06.2012 р. № 4988-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 19–20. Ст. 180.
5. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення 15.05.2019).
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 02.10.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 15.05.2019).

7. Salisbury E., Donavin G., Price M. L.. Domestic Violence in Medieval Texts. Gainesville: University Press of Florida; 2002. 189 p.

В. В. Максименко

аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичний приватний університет,

ЩОДО ЗАХИСНИКА В ПРЕДСТАВНИЦТВІ ІНТЕРЕСІВ ПОТЕРПІЛИХ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Функція захисту як одна з основних функцій кримінального провадження є багатоаспектною діяльністю, яка забезпечує захист від обвинувачення, захист прав, свобод та охоронюваних законом інтересів обвинуваченого, надає йому юридичну допомогу у кримінальному провадженні та підготовки цивільного позову тощо [1, с. 440].

Дослідивши у своїх попередніх роботах позитивні та негативні новели Кримінального чинного процесуального кодексу України, приходимо до висновку, що, у тому числі, практична реалізація функції захисту у кримінальному провадженні ускладнюється відсутністю забезпечуючих механізмів реалізації прав сторони захисту.

Адвокатська діяльність загалом є дуже промовистим ідентифікатором для з'ясування ества української держави. Як найочевидніше втілення змагальності українського судового процесу, розвинуті адвокатські практики не тільки відображають специфіку власне правової системи держави, а й виводять на більш важливіші концептуальні узагальнення. Уже сам попит та розвиток спектру надання адвокатських послуг доводить його значення. Саме захисник, володіє не лише теоретичними знаннями в галузі права, а й досвідом та уміннями щодо їх вдалого практичного застосування, спроможний правильно оцінити наявну під час кримінального провадження ситуацію і надати підзахисному професійну допомогу та рекомендації щодо найбільш оптимального використання наявних засобів захисту.

Об'єктом захисту в цій категорії злочинів виступають, відповідно до Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" від 07 грудня 2017 р. [2] та Методичних рекомендацій про застосування діагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству відносно дітей фахівцями психологічної служби у системі освіти Лист Міністерства освіти і науки України Про перелік діагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству відносно дітей [3] – домашнє насильство - діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці,

що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

Щодо особливостей участі адвоката у справах, пов'язаних з представництвом інтересів осіб, постраждалих від домашнього насильства, то фахівець в першу чергу стикається з активною позицією правничої спільноти навколо цієї категорії справ. Ще, зі стереотипами щодо домашнього насильства. При цьому як крайнє негативного так і помірною відношення (наприклад, прихильники наслідування пам'ятки літературного твору в жанрі “повчань”, збірки правил і порад – домострою). На окремих положеннях якого, навіть створюються певні способи існування цілих комун.

Важливе розуміння події що сталася та вірно ідентифікувати кожен з форм домашнього насильства. Розуміння чим відрізняється конфлікт від насильства, дослідження стереотипів. Особливості притягнення кривдника до відповідальності, зокрема, адміністративної (за ст. 173-2 КУпАП) [4] та кримінальної (ст. 126-1 КК) [5] за вчинення домашнього насильства. Такі фактори, як спілкування з постраждалими від домашнього насильства.

В цьому випадку, не тільки аналіз практики, накопичення чи обмін досвідом, а соціальна ситуація з проявами домашнього насильства (фізичного насильства, психологічного насильства, морального насильства, сексуального насильства, економічного насильства) в країні загалом, допоможе виробити дієві способи захисту (представництва інтересів) постраждалої особи шляхом застосування термінового заборонного та обмежувального приписів й вивчення їхньої реалізації на практиці тощо. Тим самим, напрацювання єдиної практики, використовуючи комплексний підхід до вирішення проблеми насильства в Україні.

Як форма дослідження практики домашнього насильства пропонуємо розглядати спільний проект організації “Право на здоров'я” та МБФ “Українська фундація громадського здоров'я”: **“Комплексний підхід до вирішення проблеми насильства щодо жінок та дівчат в Україні”**, який реалізується за підтримки Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні. Спрямований на посилення національної системи попередження та реагування на гендерно зумовлене насильство на загальнодержавному та регіональному рівнях для забезпечення умов в яких більшість потерпілих від гендерно зумовленого насильства зверталися б по допомогу та мали доступ до якісних послуг з особливою увагою на потерпілих, сприяючи поширенню ідеї “нульової” терпимості до насильства в суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р.: монографія. Одеса: Юридична література, 2015. 712 с.

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2229-19> (дата звернення: 20.02.2019).

3. Лист Міністерства освіти і науки України Про перелік діагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству відносно дітей від 30.10.2018 р. № 1/9-656. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0656729-18> (дата звернення: 22.03.2019).

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення редакція від 19.05.2019 р., № 2708-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 22.03.2019).

5. Кримінальний кодекс України редакція від 19.05.2019, підстава № 2708-VIII.

О. В. Макух

доктор юридичних наук, професор кафедри цивільного,
адміністративного та фінансового права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

ЩОДО ПИТАНЬ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕРМІНОВОГО ЗАБОРОННОГО ПРИПISУ

На сьогодні насильство в сім'ї є однією з найбільш гострих проблем суспільства, яка досить розповсюджена в усьому світі і з кожним роком набуває все більших масштабів. Насильство в сім'ї існує у всіх без винятку соціальних групах, не залежить від статусу особи, її рівня доходів й інших чинників. Випадки вчинення насильства все частіше трапляються в різних родинах – як неблагополучних, так і навпаки, і найчастіше від цього протиправного діяння страждають жінки й діти, які є найменш захищеною категорією з усіх верств населення.

Не викликає сумніву, що застосування насильства в сім'ї супроводжується низкою негативних наслідків: впливає на моральність, призводить до руйнування сім'ї, супроводжується шкодою фізичному чи психічному здоров'ю дорослої людини, різними захворюваннями, соціальними наслідками, психотравмувальним впливом на дітей та неповнолітніх, що часто сприяє негативним проявам у їхній соціальній адаптації [1, с. 3,6].

Конституція України визначає людину, її життя й здоров'я, недоторканність і безпеку в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3). Окрім того, стаття 28 встановлює, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню [2]. А тому, як бачимо, насильство в сім'ї є прямим порушенням конституційних прав людини і громадянина.

Водночас слід зазначити, що поряд із Конституцією України одним з основних нормативних актів з цього приводу є Закон України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” від 7 грудня 2017 р. [3], який фактично замінив Закон “Про попередження насильства в сім'ї”. Новий закон проти домашнього насильства, безумовно, заслуговує на позитивну оцінку, однак має певні прогалини, пов'язані із його застосуванням на практиці.

Декларуючи нульову толерантність до домашнього насильства і визнаючи його суспільну небезпечність, держава впровадила нові підходи до протидії цьому соціальному явищу. Зокрема, запроваджуються такий новий юридичний інструмент, як терміновий заборонний припис, що був невідомий національному законодавству раніше.

Відповідно до п. 16 ст. 1 Закону “Про запобігання та протидію домашньому насильству” терміновий заборонний припис – це спеціальний захід протидії домашньому насильству, що вживається уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України як реагування на факт

домашнього насильства та спрямований на негайне припинення домашнього насильства, усунення небезпеки для життя і здоров'я постраждалих осіб та недопущення продовження чи повторного вчинення такого насильства. Цей припис виноситься у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення. Детальніше цей юридичний інструмент регламентований у ст. 25 Закону.

Окрім того, порядок винесення термінового заборонного припису затверджений наказом Міністерством внутрішніх справ України №654 “Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника” від 1 серпня 2018 р.. [4]

Терміновий заборонний припис може містити такі заходи (один або всі): (1) зобов'язання для кривдника (особи, яка вчинила домашнє насильство) залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи; (2) заборону кривднику на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи; (3) заборону кривднику в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою. Стосовно неповнолітніх кривдників, які мають спільне місце проживання (перебування) з постраждалою особою, зазначені перші два заходи не підлягають застосуванню.

При цьому необхідно звернути увагу те, що під час вирішення питання про винесення припису пріоритет має безпека постраждалого, навіть над майновими правами осіб на житло. Оскільки ч. 3 ст. 25 цього Закону передбачено можливість винесення термінового заборонного припису стосовно житлового приміщення, яке належить винятково кривднику, за умови, що таке житло є місцем спільного проживання (перебування) постраждалої особи та кривдника. При цьому поліція наділяється повноваженням здійснити виселення кривдника з такого житлового приміщення, якщо терміновий заборонний припис передбачає зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи, а кривдник відмовляється добровільно його залишити.

Поліцейський, виносячи такий тимчасовий припис, не має передавати документи до суду, це рішення поліції, яке приймається на місці. Тобто поліцейський одразу вирішує питання розмежування постраждалої та кривдника. Отже, нагальність і позасудовий характер прийняття обумовлюють строк дії термінового заборонного припису, який становить не більше 10 днів.

І тут постає питання: хто і яким чином буде контролювати виконання даного припису? Також залишається без відповіді питання місця перебування кривдника, якому заборонено перебувати у спільному із сім'єю житлі.

Ще один момент, який слід зазначити. Закон України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” розширив підстави реагування на випадки домашнього насильства. Так, терміновий заборонний припис виноситься не лише за заявою постраждалої особи, а також за власною

ініціативою працівником уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України за результатами оцінки ризиків. Задля втілення цієї норми в життя був прийнятий наказ Міністерства соціальної політики, Міністерства внутрішніх справ “Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства” від 13.03.19 р. [5]

Оцінку ризиків проводить поліцейський уповноважений підрозділ органу Національної поліції України за фактом вчинення домашнього насильства. Результати оцінки ризиків враховує поліцейський уповноваженого підрозділу поліції під час винесення термінового заборонного припису стосовно кривдника, вжиття інших заходів для припинення такого насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення та надання допомоги постраждалим особам у порядку, визначеному законодавством.

При цьому, якщо рівень небезпеки оцінюється як низький або середній, а інші чинники/обставини, що можуть вплинути на рівень небезпеки, відсутні, терміновий заборонний припис стосовно кривдника виноситься на розсуд поліцейського уповноваженого підрозділу поліції.

У разі високого рівня небезпеки поліцейський уповноваженого підрозділу поліції обов’язково виносить терміновий заборонний припис стосовно кривдника. За невиконання термінового заборонного припису Законом “Про запобігання та протидію домашньому насильству” запроваджується адміністративна відповідальність (ст. 173-2 КУпАП) [6], яка є рівнозначною адміністративній відповідальності за домашнє насильство.

Також не зовсім зрозуміло, в якому порядку належить оскаржувати терміновий заборонний припис, оскільки в ч. 9 ст. 25 Закону “Про запобігання та протидію домашньому насильству” міститься доволі загальна норма про можливість його оскарження до суду в загальному порядку, передбаченому для оскарження рішень, дій або бездіяльності працівників уповноважених підрозділів органів Національної поліції України.

Отже, вищевикладене зумовлює необхідність посилення й удосконалення протидії насильству в сім’ї. Сім’я як важливий суспільно-правовий інститут потребує уваги держави та необхідної охорони різними галузями права – міжнародного, цивільного, сімейного, кримінального тощо. Однак важливе місце в забезпеченні захисту прав і свобод людини та громадянина посідає інститут адміністративно-правового регулювання протидії насильству в сім’ї.

Список використаних джерел

1. Горбова Г. О., Галунько В. В. Адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім’ї: монографія. Київ: Інститут публічного права, 2016. 226 с.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.04.2019).
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 12.04.2019).
4. Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника:

Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 654 від 01.08.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0965-18#n14> (дата звернення: 12.04.2019).

5. Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства: Наказ Міністерства соціальної політики, Міністерства внутрішніх справ України № 369/180 від 13.03.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0333-19> (дата звернення: 12.04.2019).

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n1867> (дата звернення: 12.04.2019).

Д. М. Моїсеєнко

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного,
адміністративного та фінансового права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

ПИТАННЯ ПРЕДМЕТНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ СПРАВ ПРО ВИДАЧУ ОБМЕЖУВАЛЬНОГО ПРИПИСУ

7 січня 2018 р. набрав чинності Закон України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”, що є базовим у вітчизняному законодавстві щодо сфери захисту осіб, які постраждали від домашнього насильства. Вказаним законом були внесені зміни у ЦПК України, зокрема, розділ IV “Окреме провадження” був доповнений главою 13. Вказана глава регулює підсудність, склад учасників справи щодо видачі обмежувального припису, загальні положення про розгляд відповідної справи та рішення суду. Таким чином, законодавець відніс справи про видачу обмежувального припису до цивільної юрисдикції. За твердженням О. Простибоженка підставою для такого рішення була ч. 1 ст. 19 ЦПК (справи, що витікають з інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства) [1].

На нашу думку, рішення законодавця щодо віднесення вказаної категорії справ до цивільної юрисдикції, і, зокрема, до окремого провадження, викликає ряд запитань.

По-перше, відповідно до ст. 1 “Про запобігання та протидію домашньому насильству” (далі – Закон): “обмежувальний припис стосовно кривдника – встановлений у судовому порядку захід тимчасового обмеження прав чи покладення обов’язків на особу, яка вчинила домашнє насильство, спрямований на забезпечення безпеки постраждалої особи”. Тобто, з визначення ми бачимо, що вказаний захід є тимчасовим обмеженням прав кривдника. В той же час, відповідно до тієї ж ст. 1 Закону, “кривдник – особа, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі”. Відповідно до ст. 126-1 КК України, домашнє насильство є злочином проти життя та здоров’я, об’єктивна сторона якого полягає в умисному систематичному вчиненні фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних

або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

З цього однозначно випливає наступний висновок. Якщо кривдник це – злочинець, то, ніхто не має права вважати особу “кривдником” до обвинувального вироку суду, яким особа буде визнана винною у вчиненні злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України.

Цей висновок опосередковано підтверджений наявною на цей час практикою Верховного Суду по вказаній категорії справ. Слід зазначити, що у зв'язку із достатньою новизною норми, що розглядається, ця практика є достатньо невеликою. Зокрема, серед постанов Верховного Суду, що містяться у ЄДРСР, немає жодної, якою б вимога про видачу обмежувального припису задовольнялася. Підставою за якою Верховний Суд остаточно відмовляє потерпілій особі у видачі припису є відсутність доказів, які б переконливо свідчили про наявність погрози домашнього насильства, або вчинення такого насильства [2,3,4]. Суд вимагає однозначного доказу факту вчинення домашнього насильства, яким, фактично, може бути лише відповідний вирок суду. Утворюється сумна ситуація, як у відомому анекдоті – “коли вб'ють, тоді і приходьте”.

Далі, за змістом п. 3 ч. 1 ст. 350-4 ЦПК, обов'язок доказування по вказаній категорії справ покладений на сторони, хоча, де-факто, мова йде про доведення факту протиправної поведінки особи (або наміру вчинити протиправне діяння). І у кримінальному судочинстві, і у справах про адміністративні правопорушення, доказування вини особи у протиправному діянні покладене на державу в особі компетентних органів.

По-друге, відповідно до ст. 293 – 294 ЦПК, в окремому провадженні не розглядаються справи, що мають ознаки спору про право. Ч. 2 ст. 26 Закону встановлено перелік “заходів тимчасового обмеження прав кривдника”. Виходячи з цієї норми, до кривдника можуть бути застосовані: “заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою, усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи, обмеження спілкування з постраждалою дитиною тощо”. Таким чином, особа може бути виселена з власного житлового приміщення, якщо в ньому зареєстроване місце проживання потерпілої особи. В окремому провадженні по цій категорії справ можуть вирішуватись питання усунення перешкод у користуванні майном та участі у вихованні дитини, які завжди розглядалися у позовному провадженні і однозначно мають ознаки спору про право. Не дивно, що деякі судді роблять формальну помилку і вказують у рішенні про “задоволення *позову* про видачу обмежувального припису” [5]. І, можливо, не випадково, законодавець, “сказавши “а”, не сказав “б””, не внісши зміни до переліку справ окремого провадження, що міститься у ст. 293 ЦПК.

Враховуючи викладене, на думку автора, віднесення справ про видачу обмежувального припису до окремого провадження у цивільному судочинстві є достатньо сумнівним. За своєю юридичною суттю видача обме-

жувального припису є більш близькою до запобіжних заходів з кримінального процесу, а за наявності спору про право цивільне – до цивільного позовного провадження.

Список використаних джерел:

1. Простибоженко О. Заборонний і обмежувальний приписи: нові підходи у протидії домашньому насильству. *Ліга: Закон*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytys/167142_zaboronniy--obmezhuvalniy-pripisi-nov-pdkhodi-u-protid-domashnomu-nasilstvu (дата звернення: 10.04.2019).

2. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79988719> (дата звернення: 10.04.2019).

3. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79412144> (дата звернення: 10.04.2019).

4. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78267811> (дата звернення: 10.04.2019).

5. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75054285> (дата звернення: 10.04.2019).

П. І. Наливайко

Директор Регіонального центру
з надання безоплатної вторинної правової допомоги
у Донецькій та Запорізькій областях

ПРАКТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО ТА МІСЦЕВИХ ЦЕНТРІВ З НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ВТОРИННОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ЯК СУБ'ЄКТІВ НАДАННЯ ПРАВОВИХ ПОСЛУГ ОСОБАМ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

На початку ХХІ століття Україна стала однією з перших країн Східної Європи, яка визнала домашнє насильство важливою суспільною проблемою.

Суттєвою умовою такого рішення була невтішна статистика щодо розповсюдження такого явища. Так, за інформацією, наведеною заступником Міністра внутрішніх справ з питань євроінтеграції А. Дєєвою, кожен день поліція реєструє близько 348 фактів домашнього насильства, і в 70-80% випадків його жертвами стають жінки [1]. У інтернет-пресі (наприклад, інформаційне агентство УНІАН та ін.) розповсюджена інформація, що кожен рік від насильства у сім'ї гинуть декілька сотень представниць слабкої статі, між тим, лише 10% жінок, серед тих які зазнали насильство, звертаються за допомогою до правоохоронних органів [2].

А. Дєєва стверджує, що насильство в сім'ї має яскраво виражений гендерний характер, адже більше 70% жертв – це саме жінки, а 90% кривдників – чоловіки; 85% випадків насильства трапляються між інтимними партнерами або членами сім'ї, які мають емоційний зв'язок [1]. Нажаль досі у суспільстві існує загальноприйнята, помилкова і небезпечна позиція, згідно якої сімейні стосунки – це суто сімейні справи і навіть насильство у сім'ї не є злочином.

До того ж насильство в сім'ї тягне за собою приховані наслідки, наприклад, економічні втрати. Так, домашнє насильство критично впливає на працездатність осіб, про що свідчать результати дослідження “Економічна ціна насильства по відношенню до жінок”, яке проводило представництво Фонду ООН в області народонаселення в Україні і Український центр соціальних реформ. Зокрема, у представленому цими організаціями звіті зазначається загальна вартість не отриманого макроекономічного продукту внаслідок медико-демографічних втрат, спричинених насильством щодо жінок в Україні, яка становить близько \$3,7 млн. в 2015 р. [3, с.94].

На такий стан цього антисоціального феномену нажаль ніяк не впливали діючі у цей період нормативні регулятори, а саме схвалений ще в 2001 році Закон України “Про попередження насильства в сім'ї”, він хоча і вказував на правові та організаційні засади попередження та юридичну відповідальність за вчинення насильства в сім'ї, проте не містив ефективних заходів припинення такого насильства, впливу на кривдника та допомоги постраждалим особам [4]. Кримінальне законодавство також не містило спеціальних норм, що передбачали б кримінальну відповідальність за вчинення насильства в сім'ї або розглядали б вчинення такого насильства між особами, які перебувають у сімейних або близьких стосунках, як кваліфікуючу обставину, що обтяжує покарання. Це укріпило у свідомості правоохоронців та суспільства хибне переконання, що “домашнє насильство – не злочин”, а кривдникам дало можливість ховатися за ширмою невтручання у приватне життя.

Ці та інші обставини наочно засвідчили, що попереднє законодавство про попередження насильства в сім'ї не було здатне захистити постраждалих осіб та забезпечити притягнення кривдника до справедливого покарання. Відповідно, постало питання щодо комплексного реформування системи запобігання та протидії домашньому насильству.

Прагнення держави до виконання своїх зобов'язань у сфері захисту основоположних прав людини (передусім, права на життя, свободу, особисту безпеку тощо) стало поштовхом до проведення народними депутатами, профільними міністерствами, провідними громадськими організаціями та за підтримки міжнародних партнерів титанічної роботи, в результаті якої був розроблений комплексний пакет законодавчих змін.

Одним із здобутків нового Закону “Про запобігання та протидію домашньому насильству” (далі – Закон) стало надання визначення домашньому насильству та його формам, що безпосередньо унормує суспільні відносини у сфері, яка регулюється цим актом [5]. Потрібно також відзначити як позитивні зрушення такі новели законодавства як: чітке встановлення кола суб'єктів домашнього насильства, введення спеціальних заходів щодо протидії такому насильству, створення правового механізму захисту постраждалих осіб тощо.

Звертаючись до питання діяльності центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, які відповідно до Закону ввійшли до складу

суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, слід відзначити наявність на сьогодні розгалуженої системи цих закладів.

У Запорізькій області діє Регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Донецькій та Запорізьких областях, Бердянський, Запорізький та Мелітопольський місцеві центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги. У Донецькій області функціонують разом з Регіональним центром ще Краматорський та Маріупольський місцеві центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Окрім наведених закладів в кожній із зазначених областей також працюють по 17 бюро правової допомоги, що є самостійними відділами відповідних місцевих центрів.

Таким чином, у двох областях наявна 41 точка доступу, куди особи, що постраждали від домашнього насильства можуть звернутися за безоплатною правовою допомогою.

Реалізуючи державні гарантії на безоплатну правову допомогу Регіональний центр, місцеві центри та бюро надають постраждалим від домашнього насильства особам такі види правових послуг як: надання правової інформації; надання консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг та інших документів правового характеру; надання допомоги в забезпеченні їм доступу до вторинної правової допомоги та медіації; захист; здійснення представництва їх інтересів у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру.

На сьогодні результати діяльності місцевих центрів у Донецькій та Запорізькій областях у сфері запобігання та протидії домашньому насильству мають наступні показники.

Впродовж 2018 р. та I кварталу 2019 р. від осіб, які постраждали внаслідок домашнього насильства, надійшло 208 звернень за допомогою до місцевих центрів.

У 177 випадках зазначеним особам було надано безоплатну первинну правову допомогу, 57 осіб отримали безоплатну вторинну правову допомогу, у 11 випадках, завдяки роботі адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, або юристів місцевих центрів, особи, що постраждали від домашнього насильства, домоглися в суді видачі обмежувальних приписів стосовно кривдників.

Окрім допомоги в отриманні обмежувального припису, потерпілим, які постраждали від домашнього насильства, були надані послуги у вирішенні й інших правових питань, зокрема, розірвання шлюбу, стягнення аліментів на дитину, поділ майна подружжя, примусове виселення особи з житлового приміщення, визначення місця проживання дитини, позбавлення батьківських прав тощо.

Впроваджуючи діяльність по запобіганню домашньому насильству та насильству за ознакою статі Регіональний та місцеві центри здійснюють наступні суспільні заходи.

По-перше, це правопросвітницькі заходи: 1) проведення правоосвітніх заходів, метою яких є підвищення обізнаності з питань насильства щодо жінок та домашнього насильства; 2) розміщення у медіа-просторі тематичних інформаційних матеріалів щодо запобігання та протидії домашньому насильству.

По-друге, це інформаційно-роз'яснювальні заходи – проведення на базі КУ “Запорізькій обласний контактний центр” Запорізької обласної ради тематичних “гарячих” телефонних ліній з залученням адвокатів та фахівців відповідних установ та організацій на тему: “Запобігання та протидія домашньому насильству та гендерній дискримінації”.

По-третє, навчальні заходи – спільно з партнерами проводиться навчання адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу та фахівців місцевих центрів, які працюють з зазначеною категорією потерпілих.

Як бачимо на сьогодні вже стала формуватися позитивна практика протидії та запобіганню домашньому насильству. У цьому контексті вважаємо за доцільне навести декілька прикладів, які яскраво характеризують діяльність системи БВПД.

Так, протягом двох років молода мати з 2-ома неповнолітніми дітьми зазнавали знущання від цивільного чоловіка – побиття, погрози, приниження, тому жінка звернулася за допомогою до Першого запорізького місцевого центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, де їй було призначено адвоката, який підготував та направив до суду заяву про видачу обмежувального припису щодо кривдника. При цьому до заяви було долучено ряд документів, які підтверджували факти вчинення щодо клієнтки домашнього насильства. Судом були задоволені вимоги постраждалої особи у повному обсязі, зокрема, кривднику заборонено наближатися до місця проживання жінки ближче, ніж на 100 метрів. У подальшому судом було визначено місце проживання дітей – разом з матір'ю [6].

У другому випадку 75 річна жінка звернулася за допомогою до Бердянського місцевого центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, який призначив їй адвоката. За обставинами справи було встановлено, що жінка проживала разом із сином, який вів асоціальний спосіб життя, ніде не працював, зловживав спиртними напоями та наркотичними речовинами. Протягом довгого часу у матері з сином тривали досить напружені відносини, що проявлялися у постійних сварках та конфліктних ситуаціях. Систематично, перебуваючи в неадекватному стані, син морально принижував матір, бив її та нацьковував проти неї собаку. У зв'язку з постійним страхом за своє життя і здоров'я, жінка була змушена влітку ночувати на вулиці, а взимку у під'їзді та у сусідів. Факт звернення жінки за правовою допомогою, викликав обурення її сина, в результаті чого він побив мати. На підставі зазначеного, було розпочато кримінальне провадження за ч. 1 ст. 125 КК України, де жінка була визнана потерпілою осо-

бою. Окрім цього було встановлено, що син заявниці неодноразово притягався до адміністративної відповідальності за вчинення сварок з матір'ю та використання нецензурної лексики. Адвокат підготувала заяву до суду щодо видачі обмежувального припису, встановивши при цьому заходи тимчасового обмеження прав сина заявниці з накладенням на нього заборони перебувати в місці спільного проживання з постраждалою особою терміном на 6 місяців, заборону наблизитися на відстань ближче 100 метрів до місця проживання та інших місць частого відвідування постраждалою особою, заборону вести листування, здійснювати телефонні переговори, намагатися контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто чи через третіх осіб. Рішенням Бердянського міськрайонного суду заяву було задоволено в повному обсязі [7].

Між тим мають місце і невирішені питання під час застосування законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству. У коло проблематики, яка виникає при розгляді судами заяв про видачу обмежувального припису входить: бездіяльність органів Національної поліції України; відсутність можливості отримання належних та допустимих доказів; бездіяльність соціальних служб (органів опіки та піклування, тощо); несталість судової практики у таких справах; невиконання рішень судів.

Ілюструючи наведені проблеми важливо відзначити, що бездіяльність Національної поліції України найчастіше зустрічається при зверненні жертви домашнього насильства до цього органу. При цьому поліція, як правило, не вживає дієвих заходів (винесення термінового заборонного припису, внесення відомостей про кримінальне правопорушення до єдиного реєстру досудових розслідувань тощо) для захисту потерпілого від посягань, обмежуючись проведенням профілактичних бесід з кривдником і в поодиноких випадках лише спостерігається складання протоколів про адміністративне правопорушення.

У більшості випадків вчинення домашнього насильства суди вважають належними та допустимими доказами інформацію та її документальне підтвердження отриману, від органів Національної поліції України, проте у зв'язку із їх бездіяльністю, така інформація часто є суто формальною "відпискою" про відсутність складу кримінального/адміністративного правопорушення у діях кривдника, що суттєво заважає захисту прав жертви домашнього насильства.

Зустрічаються випадки бездіяльності соціальних служб, зокрема коли жертвою насильства в сім'ї є малолітня дитина орган опіки і піклування не завжди дає відповідний висновок, що стає перепорою для подальшого відновлення її прав.

Також потрібно звернути увагу на тенденцію судової практики при вирішенні справ щодо видачі обмежувального припису, яка на сьогодні не є сталою і суттєво відрізняється, як в залежності від регіону (міста), так і в межах одного населеного пункту і навіть суду.

Ще однією проблемою запобіжної діяльності відносно домашнього насильства стає позиція деяких суддів, які вважають що обмежувальний припис може бути видано лише у випадку притягнення кривдника до

адміністративної відповідальності, тим самим повністю ігнорується завдання обмежувального припису щодо захисту жертви, адже тривалий періоду часу (від складання протоколу про адміністративне правопорушення до винесення судом постанови про притягнення кривдника до адміністративної відповідальності та набранням такою постановою законної сили) вона залишається з кривдником віч-на-віч без будь-якої підтримки.

Існують випадки коли відносно кривдника судом винесено обмежувальний припис, зокрема щодо заборони кривднику наближатись до місця проживання жертви домашнього насильства, проте кривдник ігнорує таку заборону, а органи Національної поліції України мотивують свою бездіяльність тим фактом, що кривдник є власником житлового приміщення, в якому проживає жертва домашнього насильства.

Для вирішення зазначених питань пропонуємо здійснення наступних заходів. По-перше, це подальше законодавче врегулювання питань захисту жертв домашнього насильства з метою виправлення наявних протиріч між нормам різноманітних галузей права. По-друге, проведення підвищення кваліфікації посадових осіб органів Національної поліції України. По-третє, підвищення кваліфікації посадових осіб органів опіки та піклування. По-четверте, узагальнення позитивної правової практики захисту прав жертв домашнього насильства.

Список використаних джерел:

1. Час відвертості: чому про домашнє насильство не можна мовчати. *Українська правда. Життя*. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2017/06/14/224709/> (дата звернення: 20.05.2019).

2. Щороку в Україні від домашнього насильства гинуть 600 жінок. *УНІАН. Інформаційне агентство*. URL: <https://www.unian.ua/society/2233774-schoroku-v-ukrajini-vid-domashnogo-nasilstva-ginut-600-jinok-infografika.html> (дата звернення: 20.05.2019).

3. Економічні наслідки насильства щодо жінок в Україні: 2017 р.: звіт дослідження Українського центру соціальних реформ за кошти UNFPA, Фонду ООН в галузі народонаселення та Міністерства з міжнародного розвитку Великої Британії (DFID). 104 с. URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/%D0%95%D0%B-%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0_2017_1.pdf (дата звернення: 20.05.2019).

4. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України № 2789-III від 15.11.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 10. Ст. 70.

5. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України № 2229-VIII від 07.12.2017 р. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 5. Ст. 35.

6. Мешканка м. Вільнянськ із двома неповнолітніми доньками впродовж довгого часу потерпали від насильницьких дій колишнього голови родини. *Регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Донецькій та Запорізьких областях*. URL: <https://zaporizhya.legalaid.gov.ua/ua/holovna/nasylstvo-tse-smittia-iake-treba-vynosyty-z-domu> (дата звернення: 20.05.2019).

7. Бердянська адвокатка Світлана Коробко допомогла 75 річній жінці отримати обмежувальний припис. Регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Донецькій та Запорізьких областях: офіційний сайт. URL: <https://zaporizhya.legalaid.gov.ua/ua/holovna/berdianska-advokatka-svitlana-korobko-dopomohla-75-richnii-zhintsi-otrymaty-obmezhuvalnyi-ptyypys> (дата звернення 20.05.2019).

К. О. Павлишин

кандидат юридичних наук., асистент кафедри
кримінального права і кримінології
юридичного факультету Львівського національного
університету імені Івана Франка

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО НАД ДІТЬМИ ТА ЗАХОДИ ЙОГО ЗАПОБІГАННЯ

20 листопада 1989 р. прийнято Конвенцію ООН про права дитини. Відповідно до якої, дитина – це особа віком до 18 років. Конвенція формулює та фіксує невід’ємні права дітей, які вони мають завжди, скрізь і які є однаково важливими і взаємопов’язаними. Вона є міцним консенсусом та спільною заявою, яка разом з Декларацією прав дитини (від 20 листопада 1959 р.) покладена в основу міжнародного права щодо прав дітей і стала універсальним та ефективним механізмом захисту прав дитини у світовому масштабі. В Україні Конвенцію ООН про права дитини було ратифіковано 27 лютого 1991 р., і вона набула чинності 27 вересня 1991 р. З метою реалізації положень Конвенції 26 квітня 2001 р. прийнято Закон України “Про охорону дитинства” [1, с. 5–6]. Дитинство є неповторним періодом фізичного, психічного, емоційного й духовного розвитку. Натомість, такі явища, як насильство, дитяча праця, небезпечні продукти харчування та шкідливий вплив довкілля порушують права дітей і можуть мати незворотні наслідки, впливати на все життя людини і навіть на життя наступних поколінь. “Що більше несприятливих вражень у дитинстві, то більшою є ймовірність затримок розвитку та проблем зі здоров’ям надалі, включаючи серцеві захворювання, діабет, зловживання психоактивними речовинами та депресію. Дослідження також показують, що чуйні взаємини між дорослими та дитиною, підтримка, встановлені на ранніх етапах її життя, можуть долати негативні наслідки важкого стресу” [1, с. 13–14]. Тому, захист дітей від жорстокості, запобігання злочинам проти них є надзвичайно важливим, соціально значущим і актуальним завданням, вирішення якого носить міждисциплінарний характер.

Україна, як і більшість країн світу, переживає негативні соціальні процеси, які супроводжуються значними кризовими змінами у суспільстві. Одним із таких явищ є насильство. Як наслідок, наша держава у 2016 році нарівні з Сирією, Південним Суданом, Єменом, Іраком, Афганістаном, Сомалі та іншими потрапила в десятку найбільш небезпечних країн світу (8-е місце) і зайняла 156 місце в загальному рейтингу мирних країн та держав із найбільшими проявами насильства, в тому числі і домашнього насильства над дітьми.

Намагаючись вирішити проблему домашнього насильства, у грудні 2017 р. Верховна Рада України ухвалила Закон “Про запобігання та протидію домашньому насильству” [2], в якому запропоновано новий підхід (із використанням європейських стандартів) до боротьби з цим негативним явищем у суспільстві.

Відповідно до ст. 1 Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”, домашнім насильством визнаються діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім’ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім’єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

Насильство над дітьми, як одне з складових частин домашнього насильства – проблема, яка завжди існувала і скоріш за все, ще дуже довго буде існувати у сучасному суспільстві. Це широке поняття, яке включає різні види поведінки батьків та опікунів, інших родичів, вчителів, вихователів, будь-яких осіб, які старші або сильніші. Саме з їх провини діти стають жертвами домашнього насильства, бо вони є найнезахищенішою і найуразливішою частиною суспільства, повністю залежною від дорослих.

У практиці соціально-педагогічної роботи часто використовують поняття “жорстоке ставлення щодо дитини”, що включає фізичне насильство, інцест і сексуальне насильство, а також психологічно негативне звернення, що може мати на увазі, наприклад, ігнорування дитини або залучення до насильства між батьками чи іншими членами сім’ї.

Жорстоке ставлення до дитини і нехтування її інтересами можуть мати різні види і форми, але їх наслідками завжди є серйозний збиток для здоров’я, розвитку і соціалізації дитини, нерідко й загроза її життю чи навіть є причиною смерті.

Діти, що зазнали різного роду насильства, самі стають агресивними, що найчастіше виливається на більш слабких: молодших за віком дітей, на тварин. Часто їхня агресивність виявляється в грі, часом спалахи їхнього гніву не мають видимої причини. Деякі з них, навпаки, надмірно пасивні, не можуть себе захистити. І в тому, і в іншому випадку порушується контакт, спілкування з однолітками. У занедбаних, емоційно-депресивних дітей прагнення будь-яким шляхом привернути до себе увагу іноді виявляється у вигляді зухвалої, ексцентричної поведінки [3, с. 142].

Важливим є те, що постраждалою дитиною визнається не лише та, яка зазнала домашнього насильства, а й свідок (очевидець) такого насильства [4].

Розрізняють чотири основні форми жорстокого поводження та зневажання дітей: фізичне насильство, сексуальне насильство або розбещення дітей та інцест, психологічне (емоційне) насильство, зневага (нехтування) інтересами і потребами дитини (або економічне насильство) [5].

Я. І. Юрків визначає такі типи насильства в сім’ї, які стосуються дітей, а саме: між батьками і неповнолітніми дітьми (насильство можуть здійснювати як батько, так і мати); між дорослими дітьми та батьками (на-

сильство можуть чинити як дорослі діти стосовно батьків, так і навпаки, хоча перший випадок є більш розповсюдженим). Досить типовою є ситуація, коли діти, які виростили в атмосфері насильства, встановлюють свої стосунки з батьками на тих же засадах насильства. Насильницьке ставлення до батьків може виникнути і в сім'ях, де діти виростили в атмосфері уседозволеності; між дітьми в одній родині (така поведінка, як правило, виникає на фоні насильницьких стосунків між дорослими членами родини і можуть мати різноманітний характер – старші діти можуть скоювати насильство над молодшими, брати над сестрами, діти можуть об'єднуватися для насильства над кимось одним із дітей) [6, с. 234].

За статистикою, яку оприлюднили під час голосування за Закон України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”, понад 3 мільйони дітей в Україні щороку спостерігають за актами насильства у сім'ї або є їхніми вимушеними учасниками. Діти скривджених матерів у 6 разів схильніші до суїциду, а 50% – до зловживань наркотиками. Майже 100% матерів, які зазнали насильства, народили хворих дітей – переважно з неврозамми, заїканням, енурезами, церебральним паралічем, порушенням психіки.

Домашнє насильство в Україні – причина 100 тисяч днів госпіталізації, 30 тисяч звернень до відділів травматології, 40 тисяч викликів лікарів. Водночас, лише 10% постраждалих звертаються за допомогою. Адже донині багато хто вважає такі стосунки “нормальними”. Вирішення даної проблеми ускладнюється ще й тим, що значна частина постраждалих від насильства дітей – вихідці з неблагополучних верств або “діти вулиці”, в долях яких мало хто зацікавлений. Іноді діти оплачують власним стражданням і навіть життям батьківську потребу в самоствердженні, прагненні дорослих влаштувати особисте життя, стають заручниками п'яних батьків і постійно роздратованих матерів.

У зв'язку з вище викладеним, виникла гостра необхідність у розробленні заходів запобігання домашньому насильству в цілому та стосовно дітей зокрема. Відповідно до ст. 1 Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”, запобігання домашньому насильству визначається як система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства, формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей, викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються [2].

Для активізації та ефективної роботи по запобіганню домашньому насильству потрібно: розроблення і поширення превентивних заходів щодо

запобігання домашньому насильству з метою охоплення всіх молодих людей; професійна підготовка фахівців, які працюють з дітьми за програмами, що стосуються питань домашнього насильства; посилення захисту і підтримки дітей, які стали свідками насильства або жертвами насильства; вивчення масштабів домашнього насильства; зміцнення знань про ефективні засоби запобігання домашньому насильству тощо.

Вагоме місце серед заходів запобігання домашньому насильству має соціальна робота з педагогічним колективом, яка включає в себе: учительську просвіту про права та потреби дітей, професійну педагогічну етику, взаємодію суб'єктів захисту прав дітей; формування у вчителів умінь і навичок розпізнавати і виявляти жорстоке ставлення до дітей/насильство, толерантного ставлення до дітей з різних сімей; усунення феномену професійного вигорання [7, с. 203].

Важливе значення при вирішенні даного питання має соціальна профілактика, згідно Закону України “Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю” – це робота, спрямована на попередження аморальної, протиправної, іншої асоціальної поведінки дітей і молоді та запобігання такому впливу [8].

Завдання соціальної профілактики реалізується у світлі “допомоги для самопомоги” в таких напрямках психосоціальної роботи з дітьми, молоддю та жінками: соціальні дослідження з проблеми; інформаційно просвітницька робота; соціальне навчання молоді; соціальна реклама послуг суб'єктів соціальної роботи; правова освіта дітей та молоді і членів їх сімей з проблем насильства в сім'ї; допомога дітям та молоді у виборі професії, працевлаштуванні; організації волонтерського руху; організація сімейного дозвілля та відпочинку [9, с. 120].

Загалом визначають наступні форми заходів запобігання насильству над дітьми: первинні, вторинні та третинні.

Змістом первинної форми заходів запобігання є: надання інформації про насильство батькам, дітям, молоді, вчителям; вивчення правових норм стосовно поведінки в реальних життєвих ситуаціях, які можуть призвести до насильства; показ зразків застосування життєвих умінь та навичок щодо спілкування, знайомства, відпочинку, вибору життєвого шляху; підтримка творчої, інтелектуальної, громадської діяльності, організація сімейного дозвілля [9, с. 120–121].

Вторинна форма застосовується до тих сімей, де зафіксовано чи спостерігається жорстоке ставлення до дітей, членів родини, домашніх тварин. Це цілеспрямована робота з окремими групами дорослих і дітей з метою зміни ставлення до поведінки з дітьми, формування гуманного ставлення дорослих до дітей, життєвих умінь та навичок у дорослих та дітей, роз'яснення сутності і відповідальності за жорстоке ставлення до дитини [10].

Основними методами третинної форми запобігання насильству є: робота в конкретному випадку, рефлексія ситуації та індивідуального розвитку, переключення і перенавчання, створення виховних ситуацій, показ

перспективи, реконструкція характеру, заохочення, інформування, переконання, включення в різноманітні види діяльності і позитивно соціалізує середовище. У третинній профілактиці доцільно використовувати технології особистісно-орієнтованого соціального навчання, педагогічної підтримки, педагогіки суспільства, “зміцнення сім’ї” [9, с. 121].

Підсумовуючи можемо сказати, що велике значення для запобігання домашньому насильству має робота з соціальними працівниками, соціальними педагогами, психологами, педагогічними працівниками, батьками у разі звернення до них постраждалих від домашнього насильства дітей.

На нашу думку, розв’язати проблему насильства щодо дітей можна тільки у разі спільної роботи педагогів, батьків і всіх дорослих, які так чи інакше причетні до виховання дітей. Метою роботи щодо нівелювання наслідків насильства є не заміна або усунення батьків, які не в змозі нести відповідальність за виховання своїх дітей, а допомога сім’ї у відновленні або формуванні здатності до названої діяльності. Формування у дітей нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, усвідомлення насильства як порушення прав людини мають бути адресовані усім фахівцям, які працюють з дітьми. До вирішення даної проблеми повинні залучатись працівники правоохоронної системи, органів опіки та піклування, представники соціальної та педагогічної спільнот, співробітники медичної і психологічної служб.

Список використаних джерел:

1. Запобігання та протидія домашньому насильству над дітьми та молоддю: пам’ятка-довідник. МБФ “Українська фундація громадського здоров’я”, 48 с.
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 18.04.2019).
3. Стромило А. П. Насильство над дітьми та його наслідки. *Вісник Черкаського університету. Науковий журнал*. 2010. № 121. С. 140–143.
4. Мірошниченко А. В. Насильство в сім’ї. *Правова освіта. Сайт Головного управління юстиції у Кіровоградській області*. URL: http://pravovaosvita.ucoz.ua/publ/-nasilstvo_v_sim_39_ji/1-1-0-13 (дата звернення: 18.04.2019).
5. Руководство по предупреждению насилия над детьми / под ред. Н. К. Асановой. Москва, 1999. 347 с.
6. Юрків . Сутність та зміст соціального феномену “насильство в сім’ї”. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2013. Вип. 27. С. 234–237.
7. Максимова Н. Ю., Мілютіна К. Л. Соціально-психологічні аспекти проблеми насильства. Київ: Комітет сприяння захисту прав дітей, 2003. 342 с.
8. Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 р. № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14> (дата звернення: 18.04.2019).
9. Вольнова Л. М. Психосоціальна допомога в роботі з кризовою особистістю: навч. посіб. Київ, 2012. 275 с.
10. Свистунова С. Насилие в семье URL: <http://mayak.rfn.ru/schedules/112/9458.html> (дата звернення: 18.04.2019).

В. М. Пальченкова

доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Запорізького національного технічного університету

ЛЕДІ МАКБЕТ МЦЕНСЬКОГО ПОВІТУ (ЖІНОЧЕ ПОДРУЖНЄ НАСИЛЬСТВО)

Не дивлячись на значний резонанс та значущість існуючих досліджень по проблемі домашнього насильства, вона була дещо викривлена та політизована “гендерними війнами”. У більшості звітів, що стосуються сімейного насильства, переважно йдеться про жінок, дітей та членів родин похилого віку як жертв жорстокого поводження, при цьому майже накладається заборона на сам факт виникнення ситуації в якій потерпілим стає чоловік.

Таке бачення сутності домашнього насильства приводить до обмеженого погляду на зміст проблеми, проте цьому є пояснення. Однобічний підхід до визначення виключно чоловіка як агресора у подружньому насильстві обумовлено наступними факторами : домінуючим стереотипом про неможливість прояву агресії з боку жінки як представниці “слабкої статі”; здебільшого, інформація про випадки подружнього насильства збирається на підставі даних, що отримані від жінок і які таким чином подають викривлену картину про події, що відбувалися в родині; хибними уявленнями про те, що наслідки подружнього чоловічого насильства значно більші та серйозніші ніж жіночого, у зв’язку зі фізичною перевагою чоловіка; на відміну від жінок потерпілі чоловіки значно рідше звертаються до правоохоронних органів за допомогою; як правило жінка отримує підтримку з боку місцевого співтовариства та засобів масової комунікації

Проблема жіночого подружнього насильства є сьогодні актуальною з кількох причин. По-перше, це зміна ролі чоловіка як основного “годувальника родини”, припинення закріплення певних ролей за кожним із подружжя. По-друге, зростання напруженості в міжособистісних стосунках, коли жінка все частіше виступає у ролі агресора.

На нашу думку, серед видів домашнього насильства необхідно виділити насильство подружнє, що складається з насилля чоловіків над дружинами та навпаки, дружин над чоловіками. Особливістю такого виду домашнього насильства полягає в тому, що роль “агресора” та “жертви” жорстко не закріплені й можуть переходити від одного партнера до іншого у будь який момент конфлікту.

В чому ж проявляються причини й форми жіночого подружнього насильства та його характерні та специфічні риси? Відповідь на це питання потребує ґрунтовного дослідження. Проте окремі зауваження можна висловити у виді тез доповіді.

Жіноче подружнє насильство обумовлюється наступними факторами : відповідь на насильство з боку чоловіка (може проявлятися у якості самооборони, а також у якості цілеспрямованого нанесення шкоди життю

та здоров'ю чоловіка як помста); реакція на розподіл сімейних ролей (зростання ролі та незалежності жінки у суспільному житті, в першу чергу в економічному плані, сприяє збільшенню конфліктів на побутовому ґрунті стосовно розподілу обов'язків кожного з подружжя у побуті); реакція на загальні умови життя (наприклад, безробіття одного або обох членів подружжя, мізерний сімейний дохід та як наслідок низький рівень та якість життя, девіантна поведінка, пияцтво, наркоманія, жебрацтво); подружня зрада; наявність хворих дітей або родичів, що потребують постійного догляду; послаблення культури сімейного спілкування.

Можна виокремити загальні та специфічні риси жіночого подружнього насильства. До загальних рис відносяться психологічне (шантаж, погрози, публічні скандали), фізичне (нанесення ударів руками, ногами або сторонніми предметами), сексуальне (покарання обмеженням сексуальних стосунків, навмисне венеролічне зараження, звинувачення у сексуальній неспроможності, безплідді) та економічне (докори у низьких заробітках, втаємничення доходів, самостійне прийняття фінансових рішень) насильство, а також використання дітей з метою встановлення контролю над дорослою жертвою (фізичне та психологічне насильство над дитиною як спосіб шантажу одного з подружжя, боротьба за батьківські права з використанням маніпуляцій над дітьми, приниження перед дітьми, втягнення дітей у деструктивну культуру) .

Необхідно звернути увагу, що для співробітників правоохоронних органів ключовим моментом при розгляді ситуацій з жорстоким поведінням у родині є наявність доказової бази. Стосовно доказовості психічного й економічного насильства це є достатньо складним. Проте, відносно легких форм сімейного насилля, що зустрічається у подружніх стосунках достатньо часто, співробітники правоохоронних органів також не приділяють значної уваги.

Серед специфічних, таких що притаманні виключно жіночому подружньому насильству, можна виділити наступні : соціально-правове (позбавлення чоловіка статусу батька шляхом заборони контактів з дитиною або приписування йому статусу гвалтівника, шляхом звернення до правоохоронних органів про факт жорстокого поведіння, що в дійсності не мало місця), побутове насильство (нехтування побутовими потребами чоловіка); одноосібне вирішення питання про здійснення абортів або навпаки збереження вагітності.

Стосовно мотивів жіночого подружнього насильства. Їх зумовленість витікає з ціннісних орієнтирів подружжя в основу яких покладено з одного боку мотиви, що відображають незадоволеність внутрішньо сімейним спілкуванням, з іншого, мотиви обумовлені зовнішніми комунікаціями подружжя. Першу групу складають самоствердження та прагнення позбутися сімейного клопоту, другу – ревності, намагання зупинити чоловіка піти з родини. Як правило кожний з названих мотивів самостійно не зустрічається, частіше спостерігається поєднання кількох мотивів, що належать до однієї групи, наприклад ревності та намагання утримати партне-

ра. Однак, перелік мотивів жіночого подружнього насильства не є вичерпним й може бути доповнений він залежить виключно від конкретної ситуації, що виникає у подружніх стосунках. Виявлення та вивчення мотивів насильницької поведінки є важливими не лише для запобіжної роботи з метою виховного впливу на конкретного агресора, але й для профілактики протиправної поведінки в сім'ї в цілому. А виявлення різних мотивів в залежності від статі може відігравати важливу роль, оскільки зробить запобіжні заходи більш конкретними й предметними.

Таким чином, жіноче подружнє насильство представляє собою один із складових компонентів домашнього насильства в цілому. З метою дослідження цього протиправного явища необхідно, на нашу думку, дотримуватися наступної послідовності у його вивченні, перше, насильство в суспільстві, друге, насильство в сім'ї, третє, подружнє насильство й нарешті, жіноче подружнє насильство.

Р. Ю. Половинкіна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії, історії держави і права та міжнародного права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В ПОЛЬЩІ

Проблема домашнього насильства є дуже складною оскільки випадки психічного та фізичного примусу відбуваються у родині і жертва, як правило, боїться звернутись за допомогою, оскільки соромиться цього. Уряди країн світу намагаються, по-різному, протистояти насильству у родині, не є виключенням керівництво у Польщі.

Оскільки проблема домашнього насильства є одночасно гострою та делікатною польський уряд використовує декілька векторів для запобігання цього. В їх числі:

- профілактична інформаційна робота у суспільстві для залучення громадських організацій, ЗМІ та політичних груп;
- підвищення рівня відповідальності щодо винних у здійсненні насильницьких дій;
- удосконалення форм та якості допомоги жертвам домашнього насильства.

Пропоную звернути увагу на правові засади запобігання домашньому насильству. Конституція Польщі [1] встановлює, що кожному забезпечується право на життя, ніхто не може бути підданий жорсткому, нелюдському поводженню, а також закріплюється рівноправність між чоловіком та жінкою. Оскільки, Конституція є верховним правом, вона стала правовим підґрунтям для розроблення законодавства про запобігання насильству в сім'ї.

Починаючи з 2005 р. (з наступними змінами в 2010 р.) у Польщі діє Закон “Про запобігання насильству в сім’ї”. Він ввів заборону на тілесні покарання дітей, безкоштовне медичне обстеження жертви (до цього за зняття побоїв потрібно було заплатити 50 злотих), ізоляцію винуватця домашнього насильства від інших членів сім’ї. Закон також дав можливість в разі загрози для життя або здоров’я розміщувати дітей у родичів, у прийомній сім’ї або держустанови. Зараз рішення про це можуть прийняти соціальні працівники разом з поліцією, не чекаючи рішення суду.

Закон зобов’язав також органи місцевого самоврядування створити локальні програми щодо запобігання насильству в сім’ї. На їх основі формуються міждисциплінарні групи, що включають в себе співробітників поліції, соціальних працівників, представників міського комітету з проблем алкогольної залежності, співробітників сфери освіти, охорони здоров’я та працівників неурядових організацій [2].

Отже, у воєводства є можливість самостійно залучати різні органи державної влади та неурядові структури для боротьби із домашнім насильством та покращити послуги допомоги жертвам насильства.

Кримінальним кодексом Республіки Польща (1997 р., з наступними змінами) передбачається відповідальність за знущання шляхом фізичного або психічного впливу над найближчою особою або над іншою особою, що перебуває в постійному або тимчасовому відношенні залежно від винного, або над малолітньою або безпорадним особою в зв’язку з його психічним або фізичним станом.

Також одним із основних правових документів є Конвенція про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, прийнята Радою Європи у Стамбулі в 2011 році, Польща приєдналась до положень акту в 2012 році.

Підтримуючи думку Фішер Г., зазначу, що Конвенція про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами – комплексний міжнародний акт, спрямований на захист, запобігання, судову відповідальність і вироблення стратегії в сфері протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству. Вона перший міжнародний юридично обов’язковий акт, потенційно відкритий для будь-якої країни в світі, що забезпечує комплексну низку заходів з запобігання та протидії насильству над жінками та домашньому насильству. Вона визнає насильство стосовно жінок водночас і порушенням прав людини, і видом дискримінації. Вона також встановлює чіткий зв’язок між досягненням рівноправності між жінками та чоловіками та викоріненням насильства над жінками. Вона передбачає встановлення кримінальної відповідальності за конкретні злочини, такі як переслідування, примусовий шлюб, ушкодження жіночих статевих органів, примусове передчасне припинення вагітності та примусова стерилізація [4].

Традиція співпраці громадських об’єднань, фондів, фундацій та католицької церкви з відповідними державними структурами має не тільки довголітню практику, а й реально сприяє ефективності такої взаємодії, про

що свідчить Закон від 24 квітня 2003 р. “Про суспільно корисної діяльності і волонтерство” [5].

Підбиваючи підсумки зазначу, що польський законодавець не тільки номінально приймає участь у запобіганні домашньому насильству, а й реально, затверджуючи відповідні норми законодавства та розробляючи організаційні форми захисту, прагне зменшити кількість жертв домашнього насильства.

Список використаних джерел:

1. Конституція Польської Республіки: Закон Республіки Польща від 02.04.1997 р. URL: http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/-constit/poland/poland-r.htm (дата звернення: 10.05.2019).

2. Wizowska Y Бьет не значит любит. *Eastbook*. URL: https://www.east-book.eu/ru/2016/05/27/byot_ne_znachit_lyubit/ (дата звернення: 07.05.2019).

3. Кримінальний кодекс Республіки Польща: Закон Республіки Польща від 01.01.1997 р. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1246817&subID=100110-056,100110058,100110088,100110277#text> (дата звернення: 10.05.2019).

4. Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Конвенція Ради Європи від 11.05.2011 р. URL: <https://rm.coe.int/1680096e45> (дата звернення: 11.05.2019).

5. Голованова Н. А. Домашнее насилие по законодательству зарубежных стран ответственность и превенция. URL: <https://mybook.ru/author/kollektiv-avtorov/domashnee-nasilie-po-zakonodatelstvu-zarubezhnyh-s/read/?page=1> (дата звернення: 11.05.2019).

О. О. Прасов

кандидат юридичних наук, доцент, суддя

Запорізького окружного адміністративного суду

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ТА ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

Дослідження присвячене проблемі покращення здійснення особистих немайнових прав особами, засудженими до позбавлення волі. Її вирішення має велике теоретичне і практичне значення, зважаючи на те, що вона пов'язана з такими актуальними завданнями: з'ясування обсягів особистих немайнових прав осіб, засуджених до позбавлення волі, встановлення тенденцій їх можливого розвитку, удосконалення забезпечення здійснення цих прав.

Аналізуючи наукову літературу з цієї проблеми, слід відзначити цікаві праці Бандурки А. М., Геля А. П., Денисової Т. А., Джужі О. М., Прусса В. М., Степанюка А. Х., Чеботарьової Ю. А., Ягунова Д. В., Яковець І. С. Представляючи значущі результати, всім їм проте бракує висвітлення питання щодо домашнього насильства та особистих немайнових прав осіб, засуджених до позбавлення волі. Звідси мета нашого дослідження – зняти зазначену прогалину.

Юридична практика свідчить, що особисті немайнові права осіб, засуджених до позбавлення волі, можуть бути обмежені та порушені діями або бездіяльністю родичів, іншого з подружжя, осіб, які спільно прожива-

ють з ними однією сім'єю, але не перебувають у родинних відносинах чи у шлюбі, через домашнє насильство.

Згідно з п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” домашнє насильство – це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [2].

У ч. 1 ст. 1 Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” передбачено такі форми домашнього насильства: економічне насильство, психологічне насильство, сексуальне насильство, фізичне насильство [2].

Так, відповідно до п.14 ч. 1 ст. 1 Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” психологічне насильство – це форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи [2].

Як зазначено у п.4 ч. 1 ст. 1 Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”, економічне насильство – це форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру [2].

Проявами домашнього насильства по відношенню до особи, засудженої до позбавлення волі, можуть бути, наприклад, випадки коли інший з подружжя, який залишається на свободі, примушує особу, засуджену до позбавлення волі, до припинення шлюбних відносин, позбавляє проти її волі у спілкуванні з дитиною, залякує, умисно позбавляє житла, особистих документів.

За інформацією з Єдиного державного реєстру судових рішень 29.07.2009 Апеляційний суд Харківської області повторно розглянувши справу №22-ц-1557/2009р. скасував рішення Чугуївського міського суду Харківської області від 26.01.2009 та відмовив у задоволенні позову громадянки Ч. до громадянина Ч. про визнання таким, що втратив право користування жилим приміщенням. Водночас, суд апеляційної інстанції частково задовольнив зустрічний позов громадянина Ч. до громадянки Ч. ,

виконкому Чугуївської міської ради та поновив порушене право громадянина Ч. на користування квартирою, визнав недійсною її приватизацію та свідоцтво про право спільної часткової власності на квартиру, вселив громадянина Ч. до даної квартири [1].

Апеляційним судом Харківської області у рішенні від 29.07.2009 по справі №22-ц-1557/2009р. при повторному розгляді було встановлено, що з 1990 р. по 1999 р. громадянка Ч. та громадянин Ч. перебували у шлюбі, мають доньку. На сім'ю з трьох осіб їм була надана трикімнатна квартира. Після розірвання шлюбу 11.08.1999 громадянин Ч. залишався проживати у вказаній квартирі. З 10.09.2004 по 26.10.2007 громадянин Ч. відбував покарання у виді позбавлення волі. Громадянка Ч. звернулася до Чугуївського міського суду Харківської області з позовом до громадянина Ч. про визнання його таким, що втратив право користування житловим приміщенням, 07.12.2005 – тобто, коли громадянин Ч. відбував покарання у виді позбавлення волі. Громадянка Ч. не заперечувала, що на час звернення до суду з позовом про визнання громадянина Ч. таким, що втратив право користування жилим приміщенням, їй було відомо про його знаходження в місцях позбавлення волі і позов нею був поданий у зв'язку з тим, що реєстрація громадянина Ч. в квартирі перешкоджала приватизації квартири без його участі. Дану інформацію громадянка Ч. спочатку приховала від суду у зв'язку з чим рішенням Чугуївського міського суду Харківської області від 14.12.2005 її позов було задоволено. Ухвалою Апеляційного суду Харківської області від 21.02.2008 зазначене рішення суду першої інстанції було скасовано, а справа була передана на новий розгляд до того ж суду в іншому його складі. При новому розгляді справи відповідач громадянин Ч. звернувся з зустрічним позовом. Про порушення своїх прав він дізнався звільнившись від відбування покарання [1].

Згідно з ч. 1-ч. 3 ст. 291 Цивільного кодексу України фізична особа незалежно від віку та стану здоров'я має право на сім'ю. Фізична особа не може бути проти її волі розлучена з сім'єю, крім випадків, встановлених законом. Фізична особа має право на підтримання зв'язків з членами своєї сім'ї та родичами незалежно від того, де вона перебуває [4].

Відповідно до ч. 4 ст. 56 Сімейного кодексу України примушування до припинення шлюбних відносин, примушування до їх збереження, в тому числі примушування до статевого зв'язку за допомогою фізичного або психічного насильства, є порушенням права дружини, чоловіка на свободу та особисту недоторканність і може мати наслідки, встановлені законом [3].

Як зазначено у ч. 1-ч. 2 ст. 303 Цивільного кодексу України, особисті папери (документи, фотографії, щоденники, інші записи, особисті архівні матеріали тощо) фізичної особи є її власністю. Ознайомлення з особистими паперами, їх використання, зокрема шляхом опублікування, допускаються лише за згодою фізичної особи, якій вони належать [4].

У ч. 1 ст. 310 Цивільного кодексу України зазначено, що фізична особа має право на місце проживання [4].

Житло фізичної особи є недоторканим. Фізична особа не може бути виселена або іншим чином примусово позбавлена житла, крім випадків, встановлених законом (ч. 1, ч. 4 ст. 311 Цивільного кодексу України) [4].

Таким чином, результатом проявів домашнього насильства до вказаних осіб у наведених випадках є обмеження та порушення їх особистих немайнових прав, зокрема: права на сім'ю, права на особисті папери, права на місце проживання, права на недоторканність житла.

При цьому, право на сім'ю, передбачене ст. 291 Цивільного кодексу України, відноситься до особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи.

Водночас, до особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, відносяться: право на особисті папери (ст. 303 Цивільного кодексу України); право на місце проживання (ст. 310 Цивільного кодексу України); право на недоторканність житла (ст. 311 Цивільного кодексу України).

З урахуванням викладеного можна відзначити наступні висновки: 1) особисті немайнові права осіб, засуджених до позбавлення волі, можуть бути обмежені та порушені через домашнє насильство; 2) через домашнє насильство може відбуватись обмеження та порушення як особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи, так й особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, осіб, засуджених до позбавлення волі.

Наведені результати дослідження мають загальний базовий характер та можуть стати у пригоді при наукових дослідженнях можливостей удосконалення нормативного закріплення особистих немайнових прав осіб, засуджених до позбавлення волі.

Список використаних джерел:

1. Єдиний державний реєстр судових рішень: загальний доступ. Київ: Державна судова адміністрація України, 2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 17.05.2019).

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 17.05.2019).

3. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 17.05.2019).

4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 17.05.2019).

В. Ф. Примаченко

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права та кримінології
факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ

Розвиток сучасного вітчизняного кримінального законодавства останніми роками демонструє стійку тенденцію до змін Загальної частини Кримінального кодексу України, що суттєво впливає на всі інститути кри-

мінального права. Закономірно, що така активна діяльність законодавця потребує і відповідних наукових досліджень. Саме у цьому контексті хотілося звернути увагу на запровадження обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство та їх співвідношення з іншими кримінально-правовими заходами.

Згідно ст. 91 КК України в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених цим Кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання, суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на засудженого можуть бути покладені такі обов'язки:

1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;

2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;

3) заборона наблизитися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми.

У цілому зазначені обмежувальні заходи слід включати у систему заходів кримінально-правового характеру, які передбачені КК України. Проте, у науці кримінального права на сьогодні не існує єдиного підходу щодо визначення поняття заходів кримінально-правового характеру загалом та кримінальної відповідальності зокрема. Виходячи із такої ситуації, ми більше схильні погодитися із позицією Яценка А. М., який аналізуючи різні точки зору, в узагальненому вигляді визначає заходи кримінально-правового характеру як передбачені КК України (Загальною й Особливою частинами) засоби впливу (прийоми, спеціальні дії) на поведінку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Ці засоби можуть бути і примусовими і заохочувальними [1, с. 17]. Тобто, обмежувальні заходи для осіб, які вчинили домашнє насильство за своїм змістом є примусовими.

Якщо провести більш глибоку класифікацію заходів кримінально-правового характеру, то тут теж можна побачити різні підходи. Так, наприклад, Козаченко В. О. до системи заходів кримінально-правового характеру відносить власне покарання та інші заходи. Останні, на його думку, утворюють: 1) примусові заходи медичного та виховного характеру; 2) примусове лікування; 3) судимість; 4) спеціальні кримінально-правові заходи (конфіскація речей і предметів та матеріальних цінностей; заходи, пов'язані з позбавленням особи можливостей користуватися предметами,

які стали об'єктом або знаряддям злочинного діяння; заходи, пов'язані з обмеженням спеціальних прав) [2, с. 210–220, 222, 229–236].

Виходячи із такого поділу обмежувальні заходи, які розглядаються повинні відноситися або до окремого виду заходів кримінально-правового характеру, або до спеціальних кримінально-правових заходів.

Хавронюк М. І. залежно від характеру впливу на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, виокремлює не заходи кримінально-правового характеру, а заходи кримінально-правового впливу. До них він відносить: 1) заохочувальні; 2) примусові; 3) квазізаходи. Перші у свою чергу, поділяються на: а) звільнення від кримінальної відповідальності; б) відсутність вимоги потерпілого та інші види компромісу; в) інші заохочувальні заходи. Другими є: а) покарання; б) примусові заходи виховного характеру; в) примусові заходи медичного характеру; г) пробація та її аналоги; г) судимість; д) інші примусові заходи. Квазізаходами виступають: а) звільнення від кримінальної відповідальності: у зв'язку із зміною обстановки; у зв'язку із закінченням строків давності вчинення кримінального правопорушення; б) звільнення від покарання: у зв'язку з усуненням караності діяння; за хворобою; у зв'язку із закінченням строків давності вчинення кримінального правопорушення або виконанням обвинувального вироку; в порядку амністії чи помилування; в) заміна покарання більш м'яким: через неможливість застосувати давність (заміна довічного позбавлення волі позбавленням волі на певний строк; в порядку амністії чи помилування; г) звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру через давність вчинення злочину.

В цю систему Хавронюк М. І. включає лише заходи які стосуються фізичних осіб. До неї він не включає заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб [3, с. 290, 302].

Звичайно, що позиції науковців щодо класифікації заходів кримінально-правового характеру не вичерпуються двома представленими позиціями. Але ми хотіли б визначити місце обмежувальних заходів для осіб, які вчинили домашнє насильство, виходячи із системи заходів кримінально-правового характеру запропонованої Яценком А. М., оскільки розроблена вона ним в результаті дослідження цієї проблеми у межах його докторської дисертації. Також запропонована ним система є, як видається, достатньо повною, оскільки включає в себе найбільшу кількість відповідних законодавчих новацій у цьому напрямку. Хоча звичайно на сьогоднішній день звичайно не всіх.

Так, зазначений вчений пропонує усі заходи кримінально-правового характеру поділити на: 1) *каральні*, в які входять: а) види кримінальних покарань, передбачені ст. 51 КК України; б) види покарань, які реалізуються через їх пом'якшення або заміну (ч. 3 ст. 74, ч. 1 ст. 58, ч. 1 ст. 62, ст. 82 КК України тощо); 2) *некаральні*, в них входять: а) некаральні заходи кримінально-правового характеру, через які реалізується кримінальна відповідальність (заходи заохочення позитивної постзлочинної поведінки, наприклад умовно-дострокове звільнення від відбування пока-

рання; заходи, засновані на гуманістичних засадах та недоцільності здійснення кримінального провадження, наприклад звільнення від покарання на підставі закону України про амністію або акта про помилування; заходи безпеки – примусові заходи медичного характеру, що застосовуються замість покарання або разом із ним; примусове лікування, що застосовується разом із покаранням; примусові заходи виховного характеру, що застосовуються замість покарання або разом із ним; заходи відновного характеру – спеціальна конфіскація; судимість; заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб); б) некаральні заходи, що реалізуються поза межами кримінальної відповідальності (заходи заохочення позитивної постзлочинної поведінки та суспільно корисних вчинків, наприклад обставини, що виключають злочинність діяння; заходи, засновані на гуманістичних засадах та недоцільності здійснення кримінального провадження, наприклад звільнення від кримінальної відповідальності та відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності; заходи безпеки – примусові заходи медичного характеру, що застосовуються до неосудних; примусові заходи виховного характеру, що застосовуються у разі звільнення особи від кримінальної відповідальності та до особи, яка не досягла віку, з якого може настати кримінальна відповідальність; заходи засновані на недоцільності здійснення кримінального провадження щодо юридичних осіб [1, с. 351–352].

Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство не передбачають ніякої каральної функції, кара не є їх метою, сама їх назва та зміст вказують лише на певні обмеження щодо певних осіб та конкретну ціль – забезпечення інтересу потерпілого від певної категорії злочинів. Хоча ці заходи тісно і пов'язані із покаранням вони не є його частиною та мають іншу юридичну природу.

Вбачається, що такі обмежувальні заходи знаходяться у сфері кримінальної відповідальності, змістом якої є покарання, однак вони звичайно мають різне призначення. Тобто, враховуючи викладену вище класифікацію заходів кримінально-правового характеру, обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство є некаральними заходами кримінально-правового характеру, через які реалізується кримінальна відповідальність. А конкретніше їх різновидом – заходами безпеки, оскільки можуть застосовуватися замість покарання або разом із ним.

Список використаних джерел:

1. Ященко А. М. Застосування заходів кримінально-правового характеру: монографія. Харків: НікаНова, 2014. 388 с.
2. Козаченко О. В. Кримінально-правові заходи в Україні: культурно-антропологічна концепція: монографія. Миколаїв: Іліон, 2011. 504 с.
3. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посіб. Київ: Ваїте, 2014. 944 с.

О. П. Рябчинська

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету,

Є. Г. Стоматов

кандидат юридичних наук, доцент суддя Комунарського районного суду м. Запоріжжя

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ОЗНАКИ СИСТЕМНОСТІ НАСИЛЬСТВА ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗА СТ. 126-1 КК УКРАЇНИ

З січня 2019 р. набрали чинності норми законодавства про посилення відповідальності за вчинення домашнього насильства та невиконання порушниками обмежувальних приписів. Закон України “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами” доповнив Кримінальний кодекс України низкою статей. Зокрема, КК України доповнено статтею 126 “Домашнє насильство”, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров’я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, яке карається громадськими роботами на строк від ста п’ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п’яти років, або позбавленням волі на строк до двох років”.

Кримінально-правова оцінка суспільно-небезпечних діянь саме як домашнього насилля за ст. 126-1 КК України викликає ряд питань, що пов’язані із тлумаченням ряду понять як от “психічне насильство”, “економічне насильство”, “психологічне страждання”, “погіршення якості життя особи” та ряду інших, вказаних в диспозиції відповідної статті. Ще до криміналізації домашнього насилля наукова спільнота, фахівці звертали увагу на можливі (прогнозовані) складнощі з кримінально-правовою оцінкою таких діянь і продовжують акцентувати на цьому увагу [1, с. 80]. Зокрема це стосується і визначення такої кваліфікуючої ознаки будь з якого виду насилля як систематичність його вчинення.

В кримінально-правовій доктрині системність трактується переважно як багаторазове (три і більше) вчинення певних дій [2, с. 298]. Уточнюючи ознаки системності щодо злочину, передбаченого ст. 126-1 КК, О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк вказують, що “систематичність фізичного, психологічного або економічного насильства означає вчинення хоча б од-

нієї із трьох форм насильства (фізичного, психологічного чи економічного) *втретє*, в результаті чого настав хоча б один із вказаних в законі наслідків” [3, с. 178]. При цьому, на їх думку, “не має значення, чи було відображено в адміністративному протоколі поліції, в терміновому заборонному приписі, в обмежувальному приписі чи в іншому документі факт перших двох актів насильства. Звісно, для доказування факт документування має значення, але не більше, ніж інші передбачені законом докази – показання потерпілих, свідків, висновки експертиз тощо” [3, с.178].

Дещо по іншому встановлюють наявність системності зазначеного насильства в судовій практиці. Наприклад вчинення психологічного, фізичного та економічного насильства систематичним радять визнавати у тому разі, якщо особу кілька раз (не менше трьох) притягнуто до адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім’ї за статтею 173-2 КУпАП. Саме цей факт пропонують визнавати підставою для порушення кримінального провадження стосовно цієї особи [4]. Тобто мова йде виключно про оцінку систематичні на підставі наявності попередньо зафіксованих фактів притягнення до адміністративної відповідальності особи.

Третя позиція полягає в можливості визнання дій систематичними, у разі, коли “особа вже не вперше вчиняє протиправні дії проти потерпілої особи. Як правило системність вважається наявною при вчиненні трьох і більше порушень, та підтверджується тим, що особа до цього притягалась наприклад до адміністративної відповідальності” [5].

Отже важливе теоретичні й практичне значення в цьому аспекті за такої постановки питання має визначення (підтвердження) фактів вчинення таких дій принаймні втретє. Чи має суддя ґрунтувати правову кваліфікацію на наявності в матеріалах провадження інформації про притягнення особи до адміністративної відповідальності чи ж може давати правову кваліфікацію виходячи з наявних доказів, які свідчать про неодноразове вчинення будь-якого з видів насильства або поєднання декількох видів одночасно.

Якій із зазначених позицій слідує судова практика, з’ясуємо проаналізувавши винесені обвинувальні вирокі (7 вироків станом на 15.05.2019 р.). Суди практично в усіх випадках кваліфікували дії винних особі за ст. 126-1 КК у тому разі, коли домашнє насильство вчинювалося після притягнення такої особи до адміністративної відповідальності не менше ніж як три рази, а інколи і більше разів [6]. При цьому в одних випадках чітко зазначалось про чисельність притягнення особи до адміністративної відповідальності, в інших вказувалось, що особа притягувалася до адміністративної відповідальності *неодноразово*. Разом з цим в судовій практиці зустрічаються випадки, коли до кримінальної відповідальності за ст. 126-1 КК була притягнута особа, яка лише один раз притягувалася до адміністративної відповідальності за ч. 2 ст. 173-2 КУпАП, при цьому на особу було складено чотири протоколи про вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення в період з 11.02.19 по 24.02.19. Тим самим зафіксовано факти неодноразового (систематичного) вчинення насильства.

У зв'язку з цим можна говорити про певну тенденцію визнання систематичності фізичного, психологічного та економічного насильства за умови наявності попереднього притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення таких дій. Така позиція цілком відповідає законності і є по суті “безпечною” в аспекті подальшого можливого перегляду справи в порядку апеляції. Утім звертаємо увагу, що суд не обмежений законодавцем у суддівському розсудді на предмет визнання систематичності насильства і в тому разі, коли особа не притягувалася до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, адже диспозиція ст. 126-1 КК не містить на цей рахунок будь-якої вимоги, а саме – адміністративної преюдиції. Буквальне тлумачення закону в цій частині вимагає встановлення факту систематичності насильства без обмеження в засобах доведення, що дозволяє погодитися з позицією в цьому питанні Дудорова О. О. та Хавронюка М. І., про яку йшлося вище – обґрунтування рішення суду на всіх передбачених Кримінальним процесуальним кодексом доказах (показання потерпілих, свідків, висновки експертиз тощо). Сподіваємося, що подібна практика розпочнеться найближчим часом.

Список використаних джерел:

1. Байда А. О. Проблеми кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2016. Вип. 32. С. 79–94.
2. Словник основних кримінально-правових термінів / уклад.: І. О. Кисльов, В. В. Шаблюстий, В. О. Лисенко, О. В. Чорна, Л. Г. Якименко. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 388 с.
3. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі: наук.-практ. коментар новел Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваїте, 2019. 288 с.
4. Домашнє насильство: прояви та відповідальність. *Ватутінський міський суд Черкаської області*. URL: court.gov.ua/press/general/656541/ (дата звернення: 16.05.2019).
5. Запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству. URL: <https://ing.dp.court.gov.ua/sud0416/pres-centr/interview/622126/> (дата звернення: 16.05.2019).
6. Вирок Овруцького районного суду Житомирської області від 08.05.2019 р. Справа № 286/1286/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81587757> (дата звернення: 17.05.19).

М. О. Сергатий

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

АНАЛІЗ ДЕЯКИХ МІЖНАРОДНИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ЩОДО БОРТЬБИ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

Проблема боротьби з домашнім насильством не нова, останні десятиріччя характеризуються підвищеним інтересом до її вирішення. Досить згадати положення Конвенції Ради Європи про боротьбу з торгівлею людьми, Конвенції Ради Європи про захист дітей від експлуатації та зазіхань сексуального характеру, а також рекомендації Комітету міністрів

Ради Європи: про захист жінок від насильства; про стандарти і механізми гендерної рівності; про роль жінок і чоловіків в попередженні та врегулюванні конфліктів. Кожен з названих міжнародно-правових актів, вніс в вирішення проблеми насильства в сім'ї, попередженню будь-якого приниження жінок і гендерної нерівності, свою лепту. Однак, незважаючи на те, що цими нормативними актами були закладені основи гендерної політики держав-членів Ради Європи, все ж основним міжнародним документом в цьому аспекті, є Конвенція Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством.

Дана Конвенція передбачає, що рівність між жінками і чоловіками є найважливішим аспектом попередження насильства по відношенню до жінок, а також зазначає, що насильство по відношенню до жінок є проявом історично нерівного співвідношення сил між жінками і чоловіками, яке призвело до домінування і дискримінації по відношенню до жінок чоловіками і яке стало перешкодою для здійснення повної рівноправності жінок.

Крім того, наголошується, що жінки і діти піддаються більш високому ризику насильства за гендерною ознакою, ніж чоловіки і проявляється це в серйозних формах насильства, таких як домашнє насильство, сексуальні домагання, зґвалтування, насильницькі шлюби тощо.

Беручи до уваги актуальність і виняткову важливість вирішення проблем, пов'язаних з домашнім насильством, інтерес викликає аналіз положень даної Конвенції, тим більше, що деякі її рекомендації вже імплементовані в чинне національне кримінальне законодавство.

Метою, визначеною в самому документі, є захистити жінок від усіх форм насильства та попереджати, переслідувати і викорінювати насильство по відношенню до жінок і домашнє насильство.

Даною Конвенцією домашнє насильство визначено, як будь-які акти фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства, які відбуваються в колі сім'ї або в побуті або між колишніми або нинішніми подружжям або партнерами, незалежно від того, проживає чи не проживає особа, що їх вчиняє, в тому ж місці, що і жертва.

Насильство щодо жінок трактується як порушення прав людини і форма дискримінації по відношенню до жінок і означає будь-які акти насильства за гендерною ознакою, які призводять або можуть призвести до фізичного, сексуального, психологічного чи економічного збитку або страждань по відношенню до жінок, включаючи загрози таких актів, примус або довільне позбавлення волі, незалежно від того, чи відбувається це в публічній або у приватній сфері життя.

Як ми бачимо, даним документом вводяться абсолютно нові поняття та дефініції, раніше не відомі національному кримінальному законодавству, а саме – економічний збиток і економічне насильство, страждання, примус, довільне позбавлення волі, насильство за гендерною ознакою. Звичайно, кожен термін нашими вченими в галузі кримінального права буде розкритий і розтлумачений, увійде до кодексу, стане звичним, і мало

хто взагалі в подальшому буде на них звертати особливу увагу. Але в даний момент їх потрібно усвідомити, і з огляду на той факт, що Верховна рада України прийняла Закон “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством” №2227-VIII від 06.12.2017р., яким криміналізувала деякі види діянь, спрямованих на боротьбу з сімейним насильством, до них потрібно звикати вже зараз. А саме, даним законом введені нові склади злочинів: стаття 126-1 “Домашнє насильство”, стаття 151-2 “Примус до шлюбу”, стаття 153 “Сексуальне насильство”, змінена стаття 152 “Згвалтування” і прийняті ряд інших норм, передбачених Конвенцією, яку ми аналізуємо. Звісно, що прийняті норми не є досконалими і потребують якнайменше свого редагування, але це не є предметом цієї доповіді.

Наскільки виправдані були ці зміни і наскільки ефективно вони допоможуть боротися з домашнім насильством, покаже час і практична реалізація зазначених положень нового закону в діяльності підрозділів Національної поліції України.

Стосовно подальшого аналізу зазначеної Конвенції, можна наголосити на тому, що нею передбачені не лише кримінально-правові та кримінально-процесуальні норми щодо запобігання та боротьби з домашнім насильством, а й ціла низка збалансованих заходів запобігання цьому ганебному явищу, запропоновано створення мережі спеціальних профілактичних органів, які мають здійснювати допомогу жертвам сексуального та домашнього насильства, здійснювати їх захист і надавати всіляку підтримку.

Зокрема, главою III передбачено проведення таких заходів запобігання домашньому насильству, як: проведення на постійній основі просвітницької діяльності з питань забезпечення рівності між жінками та чоловіками; створення та реалізацію навчальних програм у закладах освіти на всіх рівнях освіти з цих питань; підготовку спеціалістів, які б займались наданням психологічної та іншої допомоги жертвам насильства, а також впливали на осіб, що вчиняють акти насильства; розробка та підтримка програм профілактичного та лікувального впливу на осіб, схильних до насильства; залучення до профілактичної роботи засобів масової інформації та інформаційно-комунікаційних технологій.

Глава IV присвячена питанням захисту та підтримки жертв насильства і зобов’язує держави забезпечити проведення заходів, які б передбачали комплексний підхід, при якому враховувалися взаємовідносини між жертвами, особами, які вчиняють акти насильства, дітьми та широким колом громадськості, і були направлені на попередження повторної віктимізації. Зокрема, передбачається прийняти необхідні законодавчі та інші заходи щодо забезпечення жертв насильства достовірною та повною інформацією про створені служби підтримки; передбачається також створення та забезпечення належного функціонування загальних та спеціалізованих служб підтримки жертв насильства; забезпечення функці-

онування достатньої кількості сховищ для безпечного розміщення та перебування жінок та дітей, які піддалися актам насильства; створення загальнодержавних безкоштовних цілодобових гарячих телефонних ліній для консультування потенційних жертв насильства; забезпечення створення центрів допомоги жертвам сексуального насильства; передбачається надання відповідної допомоги дітям-жертвам та дітям-свідкам актів насильства; а також заохочення свідків вчинених актів домашнього або іншого насильства.

Як ми бачимо, для реалізації широкомасштабної боротьби з домашнім та іншими видами насильства, слід ще багато чого зробити. Міжнародні нормативно-правові акти, присвячені розв'язанню цих проблем націлюють нас на плідну та кропітку роботу, і перш за все потрібно про ці проблеми наголошувати, обговорювати, знаходити шляхи їх вирішення, доводити до відома широкого загалу, створювати спеціалізовані органи щодо допомоги та підтримки жертв насильства, готувати відповідних спеціалістів для роботи з такими особами тощо.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Ради Європи про боротьбу з торгівлею людьми (СДСЕ № 197, 2005). URL: https://www.lastrada.org.ua/ucp_mod_catalogue_download_162.html (дата звернення: 11.04.2019).

2. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (СДСЕ № 201, 2007). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927 (дата звернення: 11.04.2019).

3. Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи про захист жінок від насильства. 2002. № 5.

4. Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи про стандарти і механізми гендерної рівності. 2007. № 17.

5. Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи про роль жінок і чоловіків в попередженні та врегулюванні конфліктів. 2010. № 10.

6. Конвенція Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством (Стамбул, 11.05.2011 р.) *Серія договорів Ради Європи*. URL: www.coe.int/conventionviolence (дата звернення: 11.04.2019).

7. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством: Закон України № 2227-VIII від 06.12.2017 р. *Відомості Верховної Ради*. 2018 № 5. Ст. 34).

С. М. Слабко

кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії,
історії держави і права та міжнародного права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД

Реформування різних сфер суспільного життя в Україні, оформлення антропологічного вектора розвитку як пріоритетного актуалізують визначення проблем правового регулювання життєдіяльності родини, тому що

саме внутрішньородинні стосунки демонструють готовність суспільства до прогресивних перетворень. Основною проблемою цих стосунків є наявність (у останні роки збільшення рівня та масштабів) домашнього насильства. Тому, виконуючи основну функцію нашої держави – захист прав та інтересів людини, взяті на себе міжнародні зобов'язання, Україна має спрямувати свої зусилля на запобігання та протидію домашньому насильству.

Аналізуючи вказану проблему, розуміємо, що вона є предметом дослідження різних наук: психології, соціології, медицини, права тощо. У системі правових наук питання домашнього насильства охоплюють усі групи. Так, теоретики права в межах тем: “Людина, суспільство, держава” та “Людина як суб'єкт права” можуть розглядати правовий статус суб'єктів у означених правовідносинах, а в межах тем: “Законодавча техніка”, “Правотворчість”, “Правозастосування” проаналізувати відповідну термінологію, стан правового регулювання на предмет вдосконалення формулювань, усунення колізій, прогалин [1]. Історики права досліджують нормативні документи різних епох і держав, розкриваючи історичні аспекти виникнення проблеми домашнього насильства [2].

Опрацювання нормативних положень спеціального Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” від 07.12.2017 р. [3] дозволяє віднести означені питання до сфери досліджень наступних галузевих правових наук: конституційного, адміністративного, цивільного, цивільного процесуального, кримінального, кримінального процесуального, кримінально-виконавчого, сімейного права, а також кримінології, криміналістики.

Наприклад, в конституційному праві вони безпосередньо пов'язані з інститутом прав, свобод та обов'язків людини та громадянина; в адміністративному праві – з діяльністю суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству (Міністерство соціальної політики, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації, Національна поліція України та ін.) відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі” від 22.08.2018 р. № 658 [4]. Також до адміністративно-правових норм відносяться передбачені вищезазваним законом особливості застосування термінового заборонного припису стосовно кривдника як спеціального заходу щодо протидії домашньому насильству (ст. 24–25) [3], певні статті Кодексу України про адміністративні правопорушення (наприклад, ст. 173) [5].

Особливості застосування іншого спеціального заходу щодо протидії домашньому насильству – обмежувального припису стосовно кривдника – це вже межі предмету цивільного процесуального права.

Цивільне та сімейне право розкриває питання правового статусу членів родини, змісту майнових та немайнових прав, відповідальності тощо.

Часто у діяннях (діях або бездіяльності) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що визначають сутність до-

машнього насильства, є склад злочину відповідно до Кримінального кодексу України (окремі статті Розділів II-IV) [6], розслідування та вирішення справи за яким проходить в межах кримінального провадження [7].

Також регулювання означених правовідносин пов'язано зі спеціальними правовими науками (правовою психологією, правовою соціологією і т. ін.).

Отже, з урахуванням того, що насильство в сім'ї є комплексною проблемою, її правове регулювання має носити міждисциплінарний комплексний характер з єдиною метою – захист прав та інтересів людини.

Список використаних джерел:

1. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. 4-те вид. Київ: Правова єдність, 2016. 528 с.

2. Сукмановська Л. М. Історичні аспекти проблеми виникнення домашнього насильства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 272–280.

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2229-19> (дата звернення 17.05.2019).

4. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-п> (дата звернення 17.05.2019).

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення 18.05.2019).

6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 18.05.2019).

7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4651-17> (дата звернення 18.05.2019).

С. О. Філіппов

кандидат психологічних наук, доцент, підполковник юстиції,
Національна академія Державної прикордонної служби України

ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: РИЗИКОЛОГІЧНИЙ ТА ВІКТИМОЛОГІЧНИЙ НАПРЯМИ

Домашнє насильство як соціальне явище є не тільки і не стільки правовою проблемою, скільки проблемою психологічною, проблемою виховання, проблемою розвитку культури особистості. Тому найочевидніший шлях запобігання – це тривалий шлях виховного впливу на особистість з дитинства. Одна з головних особливостей детермінації домашнього насильства полягає у можливості відтворення стереотипізованого образу поведінки, який сформувався під впливом вчинків батьків, інших членів референтної для суб'єкта групи. У такому випадку поведінкова модель як кривдника, так і жертви не є для суб'єкта кричущим відходженням від особистісних норм, а є проявом “викривленої нормальності”. Водночас, з точки зору ефе-

ктивності запобігання, на наше глибоке переконання, важливим є корегуючий вплив на діяльність не тільки кривдника, а і (потенційної) жертви.

Закон України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” як раз і передбачає різноманітні форми діяльності суб’єктів запобігання, “спрямовані на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства, формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей, викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов’язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються” [1].

Разом із тим, не треба бути надзвичайно досвідченим експертом в галузі сімейних відносин, щоб розуміти, що винесення внутрішньосімейної проблеми в офіційну площину (у випадку звернення до поліції) має вже ознаки не стільки запобігання, скільки певної кризи, яка є лише відповіддю на іншу кризу, якою є факт вчинення домашнього насильства. Якщо вести мову про запобігання, очевидно, слід відокремити два його важливі, з точки зору обрання інструментів та суб’єктної спрямованості, взаємодоповнюючі напрями – ризикологічний та віктимологічний. Перший з них стосується переважно (але не завжди) кривдника, другий – (потенційної) жертви. Загалом, різноманіття методологічних принципів, відсутність міжгалузевого співвідношення ключових дефініцій, наявні суперечності між оновленням законодавства і реальною віктимологічною та ризикологічною профілактикою домашнього насильства обумовлює мету даного виступу – аналіз ризикологічних та віктимологічних напрямів як елементів системи запобігання домашньому насильству.

Ризикологічний напрям.

Останнім часом є підстави говорити про розвиток нового міждисциплінарного напрямку досліджень – ризикології, який дає методологію аналізу ризикогенної обстановки, порядку управління ризиками. Цей напрям є цікавим, якщо ми дійшли висновку про ситуацію насильства як певну кризу, задля недопущення якої слід застосовувати різні, переважно не репресивні засоби. Його нормативним втіленням віднедавна можна вважати документ, яким регламентується порядок дій суб’єктів запобігання домашньому насильству – “Порядок проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства” [2].

Оцінка ризиків проводиться “за факторами небезпеки/ризиків щодо вчинення домашнього насильства, передбачених у формі оцінки ризиків вчинення домашнього насильства згідно з додатком до цього Порядку, шляхом спілкування/бесіди з постраждалою від такого насильства особою або її представником, з’ясування обставин конфлікту та виявлення чинників і умов, які створюють або можуть створювати небезпеку для цієї особи” [2]. За результатами оцінки ризиків поліцейський уповноваженого підрозділу поліції визначає рівень небезпеки, який ураховується під час вжит-

тя заходів для припинення насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення, а також надання допомоги постраждалій особі [2].

Основна увага при цьому звертається на оцінку ризику настання тяжких або особливо тяжких наслідків, а також смерті такої особи.

Загалом, у практично-орієнтовних дослідженнях, досить часто зустрічається згадування та званої “отруйної трійки” пов’язаних явищ: схильність до вживання алкоголю, інших психоактивних речовин, розлади психічного здоров’я та домашнє насильство. Приміром, актуальними у цьому контексті, є результати відповідного дослідження D. Gadd (у співавт.) [3].

Дійсно, з’ясування наявності саме таких проявів у конкретній сім’ї і дозволить провести таргетування запобіжної діяльності, на що і спрямований сенс вищезгаданого Порядку (пункти 14, 15 форми оцінки ризиків) [2]. Водночас, як зазначають D. Gadd (та співавт.) за результатами досліджень не доведено прямий зв’язок між вживанням психоактивних речовин і домашнім насильством. Більш того, різні психоактивні речовини мають різні фармакологічні властивості і після їх застосування в різних кількостях і комбінаціях, викликають різноманітні ефекти, далеко не завжди агресію, іноді - пасивність або покірність. Це важливо, коли потенційна жертва сама вживає ці речовини, що актуалізує інший напрям запобігання – вікти-мологічний. Лабораторні дослідження показують, що споживання, наприклад, кокаїну, канабіноїдів і опіатів викликає швидше занепокоєння, депресією, параною і галюцинації, ніж агресію або насильство [3].

Однією з проблем ризикологічного підходу є визначення типового портрету жертви домашнього насильства за різних умов, що, очевидно, зробити вкрай складно, оскільки серед виявлених жертв є люди різної статі, віку, соціального походження, статку [4].

Очевидно, що для працівників поліції поліцейського уповноваженого підрозділу оцінювання ризиків вчинення домашнього насильства в умовах браку часу та висунення зустрічних обвинувачень сторони сімейного конфлікту надзвичайно важко об’єктивно з’ясувати низку обставин, з’ясування яких передбачено Порядком [2]. Зокрема це стосується пунктів 1, 2, 4, 8, 9, 12, 13, 16, 17, 20 форми оцінки ризиків. Наприклад, “Чи кривдник погрожував вбити постраждалу особу та/або її дітей?”. Очевидно, що більшість людей (у т.ч. постаждали) обере тактику самовиправдовування та викривлення реальної ситуації.

Часто постраждалі від таких відносин, також не завжди можуть сказати правду, і не тільки тому, що вони бояться подальшого насильства і жорстокого поводження, але також через стигми вживання алкоголю і наркотиків, страху за дітей, страху бути звинуваченими у діях, які вони вчинили з метою захисту від насильства. Іноді – це сором, пов’язаний з фактами вживання психоактивних речовин, або пригнічення у зв’язку з нездатністю захистити своїх дітей.

Незважаючи на труднощі у визначенні груп ризику, дослідники солідарні у тому, що є певні категорії осіб, щодо яких існує висока ймо-

вірність ризику віктимізації. Наприклад, найчастіше вважаються такими члени тоталітарних, домінаторних сімей або сімей, де вживають психоактивні речовини, або подружжя, для стосунків яких характерними є ревнощі. Оцінка ризиків також може здійснюватися за різними методиками, серед яких добре відомі українським фахівцям, наприклад “Оцінка ризиків насильства в сім’ї (SARA)” Д. Сонкін або індикатори прихованих форм насильства (О. Кочемировська та ін.) або тест на вивлення психологічного насильства [4, с. 158].

Віктимологічний напрям.

Незважаючи на те, що чинний Закон [1], на відміну від попереднього (2001 р.), не застосовує термін “жертва” (victim) до особи, яка постраждала від домашнього насильства, це ніяк не знімає проблему віктимності. При цьому *віктимність особи, яка постраждала від домашнього насильства*, ми визначаємо як інтегральну властивість особистості, яка характеризується низькою самооцінкою, непропорційно критичним ставленням до себе; підвищеним рівнем тривожності; низькою здатністю долати зовнішній тиск; помітною установкою на безпорадність; такими поведінковими диспозиціями у сімейних відносинах, які керуються віктимними стереотипами [4, с. 159].

Актуальними сучасними напрямками віктимологічної профілактики у контексті запобігання домашньому насильству, на нашу думку, є такі:

1) дослідження віктимогенних чинників як елементу системи детермінації злочинності дозволить запобігти криміналізації некримінальних видів домашнього насильства, що є важливим кримінологічним завданням;

2) надання реальної допомоги постраждалим від домашнього насильства з використанням наявної в Україні мережі соціальної, психологічної допомоги та жіночих організацій, а також ураховуючи створення інституційної системи, передбаченої Законом “Про запобігання та протидію домашньому насильству”;

3) не слід ігнорувати і можливості віктимологічних контрзаходів через найбільш доступні канали: цілеспрямований вплив на молодих жінок з боку осіб, які належать до референтних для них груп, спільноти у соціальних мережах.

Використання таких платформ для спілкування, як соціальні медіа (Facebook та ін.), для багатьох є невід’ємною частиною повсякденного життя. Така технологія застосовується не тільки для підтримання соціальних зв’язків, але і виконання повсякденних завдань. На можливостях її застосування у запобіганні домашнього насильства все частіше звертають увагу у професійних наукових джерелах, у цьому контексті, наприклад, цікавим є дослідження Douglas H. (у співавт.) [5]. Закриті спільноти взаємодопомоги у соціальних мережах у випадках домашнього насильства дозволяють, уникаючи уваги інтернет-тролів, обмінятися особистим досвідом. Не можна ігнорувати серйозність впливу соціальних медіа у таких випадках. По-перше, це своєрідна групова психотерапія, по-

друге, учасники можуть не тільки з'ясувати потрібні адреси та контакти, а й зрозуміти для себе за допомогою віртуального спілкування алгоритм подальших дій. Ураховуючи це, слід продумати можливість застосування соціальних медіа у науково обґрунтованому напрямку. Це може бути грамотно продуманий інтерфейс зв'язку з профільними спеціалістами для отримання фахових порад.

Слід розглянути також можливість розробки мобільного прилаштунок для допомоги у можливих ситуаціях домашнього насильства за типом існуючих за кордоном аналогів. Для розуміння цієї ідеї можна, наприклад, завантажити з Play Market індійський мобільний прилаштунок "Domestic Violence in India Protection Law". Як відомо, проблема домашнього насильства в Індії обтяжена величезною кількістю особливостей, які не є притаманними Європі. Це і кастові упередження, і феміцид (жіночий інфантицид, або вбивство новонароджених дівчаток) і договірні шлюби, і звичай даурі (традиція, яка зобов'язує сім'ю нареченої платити сім'ї нареченого) і звичайний для суспільної свідомості віктимблеймінг (звичка покладати на жертву частину вини за ситуацію насильства). Ураховуючи це, запропонований мобільний сервіс, на нашу думку, є досить перспективним методом віктимологічної профілактики.

Загалом перспективною є ідея програмування корекції особистісного виду віктимності та заходів девіктимізації суб'єктів, для яких притаманний рольовий вид віктимності. При цьому під особистісною віктимністю ми розуміємо специфічний особистісний конструкт, що реалізується в настановах та атрибутіях особистості як жертви. А рольовий тип віктимності залежить від соціально-рольових характеристик особистості, що обумовлюють перетворення її на жертву. На наше переконання, віктимність піддається корекції, результатом якої є девіктимізація (потенційних) постраждалих від домашнього насильства.

Таким чином, нами обґрунтовано важливі аспекти ризикологічного та віктимологічного напрямів запобігання домашньому насильству. Уточнено окремі поняття для опису явища віктимності у домашньому насильстві. Запропоновано віктимологічні контрзаходи через найбільш доступні канали. Зроблено висновок про перспективи програмування корекції віктимності.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 11.05.2019).
2. Порядок проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства. Затверджено Наказом Мін.соц. політики України, МВС України від 13.03.2019 р. № 369/180. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE33304.html (дата звернення: 11.05.2019).
3. Gadd D., Henderson J., Radcliffe P., Stephens-Lewis D., Johnson A., Gilchrist G., The Dynamics of Domestic Abuse and Drug and Alcohol Dependency, The British Journal of Criminology. May 2019 2019. URL: <https://doi.org/10.1093/bjc/azz011> (date of the application: 11.05.2019).

4. Філіппов С. О. Віктимологічні аспекти запобігання домашньому насильству. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 144. С. 153–161. URL: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.144.155729> (дата звернення: 11.05.2019).

5. Douglas H., Harris B., Dragiewicz M., Technology-facilitated Domestic and Family Violence: Women's Experiences, *The British Journal of Criminology*, Vol. 59, Issue 3, 2019, P. 551–570. URL: <https://doi.org/10.1093/bjc/azy068> (date of the application: 11.05.2019).

В. І. Халавка

начальник Софіївської виправної колонії № 45
Міністерства юстиції України

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО В УМОВАХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Політика держави у сфері застосування кримінальних покарань, аналіз процесу їх виконання, є предметом багатьох наукових досліджень. Цим проблемам присвячувались роботи М. І. Бажанова, Л. В. Багрія-Шахматова, В. С. Батиргарєєвої, І. Г. Богатирьова, І. М. Даньшина, Т. А. Денисової, О. М. Джузи, В. М. Дрьоміна, О. Г. Колба, М. П. Мелентьєва, Г. О. Радова, А. Х. Степанюка, В. М. Трубникова, І. С. Яковець та ін. Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, деякі питання залишаються дискусійними та не мають чіткого визначення й відокремлення одне від одного. Це передусім, визначення основних напрямків політики держави в питаннях виконання і відбування покарань, забезпечення безпеки засуджених, досягнення поставлених цілей покарання в процесі його виконання.

Зазначимо, що головним чинником, який визначає сьогодення діяльності органів та установ кримінально-виконавчої служби у виправленні особи яка вчинила злочин та відбуває покарання, залишається те, що людство не володіє таємницею девіантності людини, а тому спирається на звичні заходи впливу на людську поведінку, хоча буття вже ознаменувалося розумінням невинуватості ретрибутивних настроїв і жорсткої кримінально-правової й кримінально-виконавчої політики [1, с. 46–48]. До нині репресивна модель впливу на злочинність, віддаючи данину символічному намаганні “гуманізувати” процес виконання й відбування покарань, є поки що домінуючою. Адже людство поки що не може обходитися без застосування примусових заходів до осіб, що порушили кримінально-правові заборони. За цих умов у процесі відбування кримінальних покарань заходи заохочення й заборон є вагомим інструментом, що спонукають засуджених виправитись і змінити своє життя.

Переважає більшість засуджених потребує постійної, ретельної уваги до себе з боку персоналу установ виконання покарань. Багаточисельні кримінологічні та пенітенціарні дослідження [2; 3; 4; 5] свідчать про те, що в місцях позбавлення волі існує так би мовити два правила виконання та відбування покарання. Ці правила (їх називають іноді законами) приблизно

однакові в більшості тюрем світу, тому немає нічого дивного, що вони притаманні і використовуються в установах виконання покарань в Україні.

Норми першої групи – офіційні, встановлені законодавством, спеціально передбачені правила для конкретного закритого колективу засуджених. За своїм змістом вони виступають або у якості заборони, або як обов'язкові правила поведінки. Ці правила ґрунтуються на положеннях діючих кримінально-виконавчих законів та інших нормативно-правових актів. Другий порядок (неофіційний) спирається на так званій “тюремний закон” – комплекс неписаних правил, норм, санкцій для засуджених. Їх зміст виражається у вигляді обмежень або заборон. Від цих так званих неписаних тюремних “правил” і “традицій” відійти практично неможливо. Таким чином, реальні умови існування за ґратами сприяють тому, щоб засуджені в період відбування покарання могли створювати свої, специфічні групи, які розподіляють сфери впливу, захищають від нападів та знущань, підтримують у виборі місця в середовищі засуджених, де існує чітка ієрархія, а по закінченню терміну покарання допоможуть влаштувати життя на волі, знайти роботу і, при необхідності, продовжити спільну злочинну діяльність.

Згідно з неформальними “кодексами поведінки”, що існують у злочинному світі, починаючи з короткочасного позбавлення волі (наприклад, утримання під вартою у слідчих ізоляторах), а далі у виправних колоніях, особливої уваги потребують засуджені за домашнє насильство (особливо зґвалтування дітей, знущання над ними тощо). Адже в місцях позбавлення волі сімейні цінності – є одними з найдорожчих. Тому ця категорія засуджених, як правило, проходять у місцях позбавлення волі “перевірку насильством”, що може привести їх до категорії так званих “опущених”. Такі традиції активно підтримуються раніше судимими особами і саме вони поступово підточують устої загальнолюдської моралі. Як наслідок – це втрата особистої безпеки, незахищеність від насильства, зґвалтування іншими засудженими, відмова від заступництва як з боку засуджених, так і з боку адміністрації.

Треба вказати й те, що персонал виправних установ поставлений у досить складні умови. З одного боку, необхідно підтримувати дисципліну серед засуджених, їх особисту безпеку, з іншого – неможливо не рахуватися з тим неофіційним порядком, який засуджені намагаються встановити в кожній установі. Тільки величезний досвід працівників установ, їх чесність, справедливість і довіра засуджених, допомагають адміністрації утримувати величезну кількість специфічного колективу, не наражаючись на небезпеку. Хоча слід зазначити, що в таких установах існує постійна напруга, що може кожну мить, через неправильні кроки перерозподілити ролі.

Відбування покарання у виді позбавлення волі передбачає можливість гнучкого реагування адміністрації на поведінку засуджених з метою недопущення порушень ними вимог режиму. Однак, залишені в спадок від радянської виправно-трудової системи наявні заходи захочен-

ня та стягнення є значною мірою застарілими, малоефективними і не відповідають сучасним світовим стандартам.

Тому необхідно вказати, що для забезпечення особистої безпеки, життя і здоров'я засуджених за вчинення злочинів, пов'язаних із домашнім насильством, треба у процесі відбування покарань до осіб, котрі посягають на цю категорію застосовувати заходи заборон, що стане вагомим інструментом, який повинен спонукати засуджених до відмови від протиправної поведінки.

З погляду кримінально-виконавчого права заборони – це ті заходи, що застосовуються до засуджених в процесі здійснення карально-виправного впливу (режимні вимоги, суспільно-корисна праця, соціально-виховна робота, навчання) й виявляються в зовнішньому осудженні негативних дій засудженого, що проявляються у вчиненні злочину, порушенні правил внутрішнього розпорядку, інших небезпечних діянь.

Заборони, що застосовуються до засуджених в процесі відбування ними покарань, у тому числі й режимно-профілактичні заходи, покликані забезпечувати безпеку засуджених за злочини, пов'язані із домашнім насильством, запобігати скоєнню злочинів і інших правопорушень у виправних установах тощо. Зокрема, охоронні профілактичні заходи виступають як важливий засіб в системі запобігання рецидиву злочинів та інших правопорушень.

Передбачені у виправних установах правила охорони, конвоювання засуджених, нагляду за ними та інші види контролю мають спеціальне значення, оскільки виконують охоронно-профілактичну функцію. Як слушно зазначає В.Я. Конопельський, сучасний стан виконання покарання у виді позбавлення волі, не забезпечує безпечні умови його відбування засудженими та зумовлює вчинення останніми правопорушень і злочинів [6, с. 393].

Очевидно, що нового критичного осмислення в сучасних умовах потребує весь комплекс питань, пов'язаний з правом засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності. Іншою, не менш важливою стороною пізнання виступає механізм і практика застосування заходів заохочення та стягнень, що забезпечують засудженим особисту безпеку, дотримання їх права на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності. До цього часу більшість аналізованих питань залишилися поза увагою дослідників, а тому у подальшому вони потребують спеціальних розробок.

Саме ефективне впровадження виховних профілактичних заходів має глибинне значення у вирішенні питань захисту засуджених, збереження їх життя та здоров'я, часті та гідності, не тільки у виправних колоніях, а в тому числі в усіх місцях несвободи. Також з нашої точки зору, стимулювання засуджених до правослухняної поведінки й некримінального життя має бути основою карально-виправного впливу на засуджених.

Необхідно підкреслити, що саме на державу та її органи виконання покарань покладається обов'язок створити такі умови тримання засудже-

них осіб, котрі забезпечували б їх особисту безпеку, людяність, дотримання прав і свобод, гідність людини, її честь та повагу, а також розробити дієвий гарантійний механізм щодо забезпечення прав і свобод засуджених осіб під час відбування покарань, що наближуватиме кримінально-виконавче законодавство України до загальноприйнятих стандартів більшості європейських держав.

Список використаних джерел:

1. Денисова Т. А. Функции уголовного наказания: монография. Харьков: Изд-во Нац. ун-та вн. дел., 2004. 324 с.
2. Бадира В. А., Денисова Т. А. Правові основи виправлення та ресоціалізації жінок, засуджених до позбавлення волі: монографія. Запоріжжя: КПУ, 2009. 168 с.
3. Денисова Т. Молюся за вас щоденно. Донецьк: Донецький Меморіал, 2005. 20 с.
4. Кларк Р. Преступность в США. Замечания по поводу ее природы, причин, предупреждения и контроля / под ред. Б. С. Никифорова; пер. с англ. А. С. Никифорова; предисл. Б. С. Никифорова, В. В. Лунева. Москва: Книжная находка, 2002. 480 с.
5. Казак Б. Б. Уголовно-исполнительная система в механизме обеспечения внутренней безопасности общества : монография. Рязань, 2000. 198 с.
6. Конопельський В. Я. Диференціація та індивідуалізація виконання покарання у виді позбавлення волі: поняття, зміст, реалізація у кримінально-виконавчій діяльності України: монографія. Одеса: ОДУВС, 2014. 474 с.

О. В. Харитонова

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ГЕНДЕРНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ТА УКРАЇНСЬКА МОДЕЛЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ НА НЬОГО

Гендерне звучання лунає в осерді багатьох сучасних публічних дискурсів, оскільки стосується людського досвіду ідентичності та вбудовування себе в системи мислення і суспільних практик, у простір думок і дій. Безумовно, гендерна оптика не є ключем до вирішення усіх соціальних питань, однак вона поміщує у центр критичної рефлексії питання рівності, виступає ефективним “проявником” дискримінації, наголошує на важливості гендерних політик у правовому полі, виступає інструментом глибоких трансформацій у публічній сфері. На жаль, гендерне забарвлення сучасних українських реформ у галузі кримінальної юстиції не часто має своїм підмурком глибоке розуміння гендерної проблематики і те широке поле теоретичних рефлексій, з яким дане реформування має бути пов’язане. Витончені механізми гендерної нерівності, що замасковані під стереотипні суспільні уявлення та практики, створюють маніпулятивні дискурси, які посилюють соціальну поляризацію різних гендерів, сприяють ескалації конфліктів між “гендерним” та “традиціоналістським” дискурсами, спотворюють правові інструменти, покликані забезпечити гендерну рівність та викоринити гендерне насильство.

Реформи, запроваджені законами, присвяченими впровадженню гендерних політик у національний кримінально-правовий простір (Закон

України № 2229-VIII “Про запобігання та протидію домашньому насильству” від 07.12.2017 р.; Закон України № 2866-IV “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” від 08.09.2005 р. в редакції від 07.01.2018 р.; Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII “Про внесення змін до деяких законів України у зв’язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами”; Закон України № 2334-VIII від 14.03.2018 р “Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації”) викликали значний публічний резонанс та розгорнули аналітичний дискурс у правовій спільноті.

Базовими дефініціями, що є ядром законодавчих змін, спрямованих на імплементацію вимог Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульської конвенції) і впровадження гендерного мейнстримінгу, є “гендер” і “гендерне насильство”. Проте, вони були вилучені із тексту законопроектів заради підтримки з боку депутатів, які провалили попереднє голосування у листопаді 2016 р., побоюючись незнайомого їм гендерного підходу (“gender-based approach”) та відстоюючи “традиційні цінності”. Політичний компроміс вивів базові дефініції на орбіту “мовчазної мови”, прихованого підтексту, який не згадується у тексті закону, але мислиться як найбільш важливий для осмислення і функціонування реформ, запроваджених законодавчими змінами.

Саме гендерні лінзи надають ресурси концептуалізації, які постають підґрунтям для належних інтерпретацій та релевантних оцінок. Без гендерної оптики втрачається сенс осмислення законодавчих новел, адже механізми, закладені Стамбульською конвенцією, мають у своїй основі гендерний підхід до розуміння та вирішення поставлених проблем.

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) (Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, 2011) є одним з важливих інструментів протидії гендерному насильству. Механізми Стамбульської конвенції побудовані на розумінні, що гендерне насильство – це граничний прояв гендерної нерівності, а інтерперсональний злочин є проявом структурної нерівності у гендерованому суспільстві. Наріжним каменем Стамбульської конвенції є ідея про те, що подолання гендерних нерівностей призведе до викорінення чи принаймні зниження рівня гендерного насильства.

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами – лише частина розгалуженої системи міжнародно-правових механізмів захисту прав людини, тому ізольоване її осмислення не дає можливості докорінно осягнути її значущість. Інструментальна цінність конвенції має декілька важливих аспектів:

1) Стамбульська конвенція діє дуалістично – як міжнародний договір про права людини і як міжнародний кримінально-правовий договір, спрямований на налагодження міжнародного співробітництва між усіма можливими суб'єктами у цій галузі;

2) вона має глобальний характер, тобто до неї може приєднатися будь-яка держава, яка не є членом Ради Європи і не брала участі у розробці Конвенції;

3) вона пов'язана з іншими конвенціями Ради Європи, які актуалізують гендерний мейнстримінг, як от: Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (2005) та Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція) (2007);

4) її рамкова дія заснована на чотирьох стовпах (**the Four Pillars**) – **4-P**:

- **P**revention (попереджати усі форми насильства проти жінок)
- **P**rotection (захищати від усіх форм насильства проти жінок)
- **P**rosecution (переслідувати усіх, хто звинувачується у вчиненні актів насильства проти жінок)
- **P**olicy integration (інтегрувати політики, тобто протидіяти насильству щодо жінок не тільки завдяки кримінально-правовим та кримінально-процесуальним механізмам, а і завдяки впровадженню субстантивної рівності між жінками та чоловіками).

Порівняно з попереднім “3-P”-підходом включення ще однієї “P” до рамки Стамбульської конвенції стало її безперечною перевагою, адже інтеграція політик дає можливість множинності бачення правових ситуацій, гнучкого реагування на змінюваність сучасного світу, визнання та поваги відмінностей та обмеження гендерної нерівності.

Оскільки головним позитивним обов'язком держави є створення національної правової рамки (“national legal framework”), яка забезпечує ефективний захист прав людини, імплементація положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами на національному рівні увиразнює зусилля держави по досягненню цієї мети.

Так, законодавець створив варіативну (плюральну) *модель реагування на домашнє насильство*:

1) сконструював у Кримінальному кодексі України (далі – КК) ст. 126-1 “Домашнє насильство”;

2) в деяких складах злочинів передбачив кваліфікуючу ознаку “вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах”;

3) передбачив у ст. 67 КК України обтяжуючу обставину “вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах” (п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК) та розширив зміст п. 6 ч. 1 ст. 67 КК за рахунок “вчинення злочину... у присутності дитини”;

4) створив інститут обмежувальних заходів для осіб, які вчинили домашнє насильство (ст. 91-1 КК України);

5) передбачив у ст. 76 КК України “Обов’язки, які покладає суд на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням” можливість застосування до таких осіб, що засуджені за злочини, пов’язані з домашнім насильством, обмежень та заборон, передбачених у ст. 91-1 КК України;

б) сконструював ст. 390-1 КК України “Невиконання обмежувальних заходів, або обмежувальних приписів, або непроходження програми для кривдників”.

Список використаних джерел:

1. Council of Europe. (2011). Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Istanbul, 2011. URL: <https://rm.coe.int/168008482e> (data of application: 25.02.2019).

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України № 2229-VIII від 07.12.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 25.02.2019).

3. Про внесення змін до деяких законів України у зв’язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України № 2227-VIII “від 06.12.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення: 25.02.2019).

П. В. Хряпінський

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри публічного права
Національного технічного університету “Дніпровська політехніка”

ДЕЯКІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ СЕКСУАЛЬНОМУ НАСИЛЬСТВУ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ НЕ ДОСЯГЛИ ШІСТНАДЦЯТИРІЧНОГО ВІКУ

З набуттям чинності Закону України від 14.03.2018 р. № 2334-VIII “Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації” протидія ненасильницьким статевим злочинам проти дітей набула особливої гостроти та актуальності. Є підстави визначення нового етапу протидія домашньому сексуальному насильству щодо осіб, які не досягли шістнадцятирічного віку. В новій редакції викладені відповідно статті 155 та 156 Кримінального кодексу України 2001 р. (далі – КК) [1]. Так, стаття 155 Статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, набула наступного вигляду: “1. Природні або неприродні статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, вчинені повнолітньою особою, – караються обмеженням волі на строк до п’яти років або позбавленням волі на той самий строк. 2. Ті самі дії, вчинені близькими родичами або членами сім’ї, особою, на яку покладено обов’язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього, або якщо вони спричинили безплідність чи інші тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від п’яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні поса-

ди чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого. Примітка. У статтях 155, 156 цього Кодексу під близькими родичами або членами сім'ї слід розуміти осіб, визначених пунктом 1 частини першої статті 3 Кримінального процесуального кодексу України". Розбещення неповнолітніх в статті 156 КК викладена як: "1. Вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, - караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк. 2. Ті самі дії, вчинені щодо малолітньої особи або вчинені членами сім'ї чи близькими родичами, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього, - караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого".

Під близькими родичами або членами сім'ї слід розуміти наступних осіб – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі. Виокремлення у якості спеціальних суб'єктів близьких родичів або членів сім'ї, а також особи, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про неповнолітню особу, яка не досягла шістнадцятирічного віку, цілком виправдано з наступних причин. Насамперед, саме на цих суб'єктів покладені правові обов'язки щодо догляду, виховання й піклування про малолітніх та неповнолітніх дітей. Так, на батьків покладені обов'язки з виховання дитини в дусі поваги до прав і свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини. Вони зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток, забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя, поважати дитину. Передача дитини на виховання іншим особам не звільняє батьків від обов'язку батьківського піклування щодо неї (ст. 150 СК). Водночас забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини, фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини. У разі відсутності батьків їх обов'язки з виховання та догляду за дитиною здійснюють вітчим, мачуха, опікун чи піклувальник. Право дитини на належний догляд та виховання забезпечується системою державного контролю, що встановлена законом. Дитина має право протидіяти неналежному виконанню батьками або особами, що їх замінюють, своїх обов'язків щодо неї. Так, дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування і громадських організацій, а також безпосередньо до суду, якщо вона досягла 14 років (ч. 3 і ч. 4 ст. 152 СК) [2].

Найбільшу суспільну небезпечність у статевих зловживаннях із малолітніми становлять випадки інцесту. Найсуттєвішу фізичну та психічну травму малолітній або неповнолітній дитині статеве насильство, вчинюване рідними батьками (педофільний інцест). Широке суспільне обурення викликають оприлюднені випадки педофільного інцесту. Утім, навіть на тлі цих бруталних порушень сталих норм статевої поведінки у родині диким, нелюдяним виглядає випадок із “австрійським чудовиськом, гвалтівником рідної доньки” – мешканцем м. Амштеттен. Так, 73-річний Йозеф Фрітцль був засуджений до довічного позбавлення свободи за те, що протягом 24 років ув’язнював у сховищі та гвалтував свою рідну доньку Елізабет більше ніж три тисячі разів, у результаті чого вона народила йому сімох малюків, одне немовля померло не отримавши медичної допомоги [3]. Оприлюднення цього випадку висвітлило одну з найпотаємніших та найактуальніших проблем сучасного родинного життя – домашнього сексуального насилля у неблагополучних родинах. Так, згадали злочин 44-річного австрійського інженер-педофіла, котрий протягом восьми років утримував у підвалі гаражу та гвалтував дівчину, яку він викрав у 10-річному віці. На щастя, дівчині вдалося втекти, а збоченець покінчив життя самогубством. Знову згадали про злочин Джона Макмілана проти своєї доньки Анн Марі Уилсон, яку він гвалтував починаючи з 11-річного віку, щоб вона народила йому побільше дітей та він міг отримувати дитячі виплати, а також інші сексуальні злочини проти власних дітей [3].

Випадки педофільного інцесту вкрай негативно впливають на громадську моральність, цивілізовані статеві відносини, загальну турботу про підростаюче покоління, тому суспільна небезпека педофільного інцесту значно вища, аніж інших педофільних дій. Відповідно до ст. 10 Закону України “Про охорону дитинства” від 26.04.2001 р. держава здійснює захист дитини від усіх форм фізичного і психічного насильства, образи, недбалого і жорстокого поводження з нею, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов’язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров’я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя і праці. Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за порушення прав і обмеження законних інтересів дитини на охорону здоров’я, фізичний і духовний розвиток, навчання, невиконання та ухилення від виконання батьківських обов’язків відповідно до закону (ст. 12 ЗУ “Про охорону дитинства”) [4].

Як показує досліджена нами судова практика найбільшу небезпеку утворюють злочин, що є проявами домашнього сексуального насильства, які вчинялись близькими родичами самих неповнолітніх і малолітніх, зокрема: їх батьками чи особами, що їх замінюють (32,3%); дідами, дядьками або старшими братами (21,7%); особами, що раніше були знайомі з потерпілими 31,3%. За місцем проживання потерпілих чи злочинців

здійснюється найбільша кількість домашнього насильства, потерпілими від яких є неповнолітні особи. Так, за місцем проживання потерпілих та/або злочинців – 74 випадки (68,4%), переважно ввечері й уночі – 70 випадків (64,6%). Це свідчить про те, що вчиненню цих злочинів уночі сприяє така обставина, як залишення неповнолітніх та малолітніх у цей час без нагляду відповідальних батьків чи осіб, які їх замінюють [5, с. 439-340]. Так, вироком Піщанського районного суду Вінницької області від 22.01.2007 р. ОСОБА_2 визнана винною у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 156 та ч. 2 ст. 155 КК України. ОСОБА_2, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, в ніч на 01.01.2005 р. за місцем свого проживання, являючись вітчимом для ОСОБА_3 та знаючи, що вона є малолітньою, з метою задоволення свого статевого бажання, знявши з себе одяг, оголивши при цьому статевий орган, здійснив природним способом статевий акт з ОСОБА_3. Згідно з висновком судово-медичної експертизи в ОСОБА_3 на час обстеження наявні давні розриви дівочої пліви, які могли утворитись при здійсненні з нею статевого акту ще в 11-річному віці, і на час першого статевого акту та на час вчинення злочину ОСОБА_3 статевої зрілості не досягла. Він же, ОСОБА_2, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, влітку 2005 р. у жиллому будинку, являючись вітчимом для малолітньої ОСОБА_4, та знаючи, що вона не досягла 14 років і є малолітньою, з метою задоволення свого статевого бажання, запропонував їй зняти з себе одяг та зняв з себе одяг, оголяючи при цьому статеві органи і торкаючись своїм статевим органом оголеного тіла ОСОБА_4, вчинив відносно неї розпусні дії. Суд призначив ОСОБА_2 покарання за ч. 2 ст. 155 КК України у вигляді позбавлення волі терміном на 3 роки; за ч. 2 ст. 156 КК України у вигляді обмеження волі терміном на 2 роки. На підставі ст. 70 КК України за сукупністю злочинів шляхом поглинення більш суворим менш суворого покарання призначено 3 роки позбавлення волі [5, с. 240]. Такі випадки становлять майже третину від загальної кількості досліджених злочинів. З огляду на це, законодавець під час здійснення реформування кримінального законодавства передбачив як обтяжуючі обставини вчинення статевих зносин з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, батьком, матір'ю або особою, яка їх замінює. Це позитивний крок на шляху вдосконалення законодавства, разом із тим, ознакою “ті самі дії, вчинені батьком, матір'ю... або особою, яка їх замінює” важливо було б доповнити норми про інше домашнє статеве насильство щодо дітей та підлітків.

Доречним є розширення переліку за рахунок інших осіб, на котрих покладено обов'язки виховання потерпілого або піклування про нього. В обґрунтування цієї позиції наведемо додаткові аргументи. По-перше, до осіб, на яких згідно з чинним законодавством покладено обов'язки виховання або піклування про неповнолітню особу, відноситься широке коло осіб, що здійснюють: а) догляд та виховання немовлят та дітей дошкільного віку (керівники закладів, вихователі, няньки тощо); б) навчання, догляд та виховання у шкільних та позашкільних закладах освіти (керівники закладів, їх заступники, вчителі, вихователі, психологи

тощо); в) організація дозвілля та відпочинку дітей у дитячих оздоровчих таборах (керівники закладів та їх заступники, вихователі, організатори виховної, мистецької, спортивної роботи тощо); г) нагляд, виховання та дотримання режиму відбування покарання у виправно-виховних закладах для неповнолітніх, що вчинили суспільно небезпечні діяння або злочини (начальники загонів, вихователі, психологи тощо). По-друге, визначальною правовою ознакою таких осіб є безпосереднє покладання на них обов'язків з утримання, догляду, виховання, піклування та розвитку малолітніх дітей та підлітків. По-третє, у випадках статевого зносин з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, вчинених особами, на котрих покладений правовий обов'язок виховання й піклування за дітьми, суспільна небезпечність злочину суттєво підвищується. На відміну від заподіяння злочинної шкоди об'єкту злочину загальним суб'єктом, на якого не покладається безпосереднього правового обов'язку виховання або догляду за дитиною, спеціальний суб'єкт знаходиться нібито всередині суспільного відношення й повинен забезпечити всіма доступними правомірними засобами статево недоторканість малолітньої або неповнолітньої особи (дочки, сина, падчерці, пасинка, дитини, яка була у встановленому порядку усиновлена тощо). Його законні права й обов'язки щодо виховання та догляду за неповнолітньою дитиною встановлені чинним законодавством та підзаконними нормативними актами (статутами, положеннями та ін.). Нехтуючи цими обов'язками, грубо й цинічно порушуючи їх, зловживаючи ними та одночасно зраджуючи інтереси дитини, яка покладалася на нього як на захисника своїх законних прав та інтересів, особа розриває вказані суспільні відносини з середини. Заподіяння шкоди об'єкту шляхом розриву соціального зв'язку, – обґрунтовано зазначає В. Я. Тацій, – найчастіше наявне, коли злочин вчиняється самим учасником, суб'єктом охоронюваного суспільного відношення. У цих випадках злочин вчиняється нібито зсередини, коли учасник “виключає себе” з суспільного відношення. Шкода ж об'єкту тут заподіюється внаслідок того, що сам учасник відношення або не виконує, або неналежно виконує покладені на нього обов'язки [6, с. 68–69]. У нашому випадку можна додати ще й зловживання наданими правами та обов'язками, тобто особа вчиняє дії, що повністю суперечать правовим обов'язкам виховання й догляду за дитиною, та наданими у зв'язку з виконанням таких обов'язків правами і повноваженнями. Більше того, особа злочинно використовує свій статус як засіб впливу на потерпілу особу, яка не досягла шістнадцятирічного віку.

Зазначені суспільні відносини суттєво вирізняються від основного безпосереднього об'єкта статевого зносин з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, яким нами визнаються суспільні відносини з абсолютної статевої недоторканості неповнолітньої особи. Такі суспільні відносини утворюються між двома кореспондуючими суб'єктами, а саме: між дошкільним, шкільним та будь-яким іншим закладом освіти, виховання й догляду за малолітніми й неповнолітніми особами, з одного боку, та безпосередніми суб'єктами – виконавцями виховного процесу – вчителями,

тренерами, вихователями, наглядачами тощо, з іншого. Предметом суспільного відношення виступає діяльність, що спрямовується на виховання, догляд або утримання малолітніх та неповнолітніх осіб. За своїм змістовним навантаженням зазначена діяльність дуже широка та різнопланова, щоб дати їй чітке визначення. Це й виховання поваги до загальнолюдських цінностей (життя, здоров'я, честі і гідності тощо), дотримання в повсякденному житті сталих норм і традицій спілкування з однолітками та дорослими особами тощо. Відтак, зазначений факультативний об'єкт суттєво підвищує суспільну небезпечність цього злочину й знаходить своє відображення в санкції ч. 2 відповідної статті КК, яка передбачає майже вдвічі суворіше покарання.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації: Закон України від 14.03.2018 р. *Відомості Верховної Ради*. 2018, № 17. Ст. 150.
2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. *Відомості Верховної Ради*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
3. Мода на инцест : у отца-маньяка Фритцля нашлось множество “последователей”, годами насильовавших своих родных дочерей. *Всеукраинский популярный еженедельник*. 2009. № 14 (321). С. 11.
4. Хряпінський П. В., Світличний О. О., Чмут С. В. Ненасильницькі злочини проти статевої недоторканості неповнолітніх: монографія в 2-х ч. / за наук. ред. П. В. Хряпінського. Дніпропетровськ: Нац. гірн. ун-т - Літограф, 2016. 526 с.
5. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: монографія. Харків: Право, 2016. 256 с.

В. В. Шаблистий

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПРО ДІЄВІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Законом України 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII “Про запобігання та протидію домашньому насильству” [1] вітчизняне в першу чергу кримінальне законодавство зазнало суттєвих змін та доповнень, більшість з яких набрали чинності 11 січня 2019 р.

Без будь-якого фахового обговорення доповнено Загальну частину КК України – з'явився Розділ XIII¹ “Обмежувальні заходи”, тобто такі, що можуть бути застосовані до осіб, які вчинили домашнє насильство. Це реальний приклад “апогею” кримінально-правової законотворчості – новий розділ складається аж з однієї статті, аналогу якому як мінімум в КК країн пострадянського простору не має. Лише в КК Республіки Молдова (у ст. 320) [2], встановлено кримінальну відповідальність за невиконання заходів захисту жертви насильства в сім'ї, встановлених захисним приписом. Самі заходи захисту містяться у відповідному законі про запобігання домашньому насильству.

Вітчизняний законодавець у ст. 91 КК України передбачив, що в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством (тоді

як ст. 126¹ називається по іншому – домашнє насильство), одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених цим Кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання, суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на засудженого можуть бути покладені такі обов'язки:

1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;

2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;

3) заборона наблизитися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження програми для кривдників або пробачійної програми.

Частини друга та третя цієї норми вказують на те, що такі заходи можливі виключно до повнолітньої особи строком від одного до дванадцяти місяців.

Частина четверта цієї норми є чи не найцікавішою – контроль за поведінкою засуджених, до яких застосовано обмежувальні заходи, здійснює орган пробачії за місцем проживання засудженого, а в разі вчинення злочину військовослужбовцем – командир військової частини. Одразу риторичне запитання: Чи відомо оптимізованим підрозділам кримінально-виконавчої інспекції – державним установам “Центр пробачії” Міністерства юстиції України з їх нинішнім навантаженням та штатною чисельністю про появу десятків тисяч потенційних засуджених за насильство в сім'ї (ст. 126¹ КК України)? Дільничні офіцери поліції вже морально готуються до постійних листів від центрів пробачії до управлінь превентивної діяльності Головних управлінь Національної поліції в областях з проханням “надати посильну допомогу”, оскільки орган пробачії за місцем проживання засудженого здійснюватиме лише контроль, не виходячи із службового кабінету.

Перший обмежувальний захід можливий виключно тоді, коли підозрюваний (засуджений) у вчиненні домашнього насильства має альтернативне житло, оскільки за чинним житловим законодавством примусове виселення є досить проблематичним та відбувається не у межах кримінального провадження.

Обмеження спілкування з дитиною можливе виключно у поєднанні з першим обмежувальним заходом, оскільки дуже важко уявити його практичну реалізацію, якщо особа, яку визнали винуватою у вчиненні домашнього насильства, проживає разом із такою дитиною.

На моє суб'єктивне переконання, третій захід взагалі практично не-реально буде реалізувати через саме проблему визначеної відстані та контролем за її дотриманням.

Найдієвішим та найчастіше застосовуваним буде четвертий захід – саме його працівники органу пробації за місцем проживання засудженого зможуть самостійно контролювати; він не вимагає значних матеріальних чи людських ресурсів.

Про п'ятий обмежувальний захід можна буде говорити після запровадження відповідних програм.

Отже, обмежувальні заходи як новий елемент системи кримінально-правових засобів у механізмі кримінально-правового регулювання посідають поки що незрозуміле або навіть зайве місце, а тому підлягають виключенню із Загальної частини КК України та включення їх до Розділу V “Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству” ст. 24 “Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству”” Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”: 1. До спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству належать: 1) терміновий заборонний припис стосовно кривдника; 2) обмежувальний припис стосовно кривдника; 3) взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи; 4) направлення кривдника на проходження програми для кривдників [3].

Вказівка на те, який обмежувальний захід застосовується яким суб'єктом та яка відповідальність настає за їх порушення є обов'язковою саме в Законі України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”. Нові кримінально-правові заходи слід запроваджувати з урахуванням уже існуючих.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. *Голос України*. 2018. № 4.
2. Кримінальний кодекс Республіки Молдова. URL: <http://lex.justice.md/ru-/331268/> (дата звернення: 15.05.2019).
3. Шаблистий В. В. Обмежувальні заходи як новий (зайвий) елемент системи кримінально-правових засобів у механізмі кримінально-правового регулювання. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності*: матеріали Міжнародного науково-практичного конференції 18-19 жовтня 2018 р. / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова та ін. Харків: Право, 2018. С. 369–374.

І. О. Шмарін

кандидат юридичних наук,

помічник голови Запорізького окружного адміністративного суду

ЗАПРОВАДЖЕННЯ НАСКРІЗНОСТІ ПОНЯТТЯ “ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО” ЯК ЗАПОБІЖНИК ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ОСОБИ

На сучасному етапі становлення України як демократичної правової держави в умовах глобалізації відбуваються істотні політичні та соціально-

економічні зміни, як мають беззаперечний вплив на кримінально-правову політику, зокрема у сфері охорони життя та здоров'я потерпілої особи.

Слід зазначити, що 06.12.2017 Верховна Рада України ухвалила Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами”, який суттєво змінив редакцію положень Розділу II Особливої частини Кримінального Кодексу України [5]. Зокрема, законодавцем було запроваджено кримінальну відповідальність за домашнє насильство (стаття 126-1 Кримінального кодексу України).

Доцільність відповідних законодавчих ініціатив була зумовлена необхідністю ратифікації Стамбульської конвенції з огляду на перспективу набуття Україною повноправного членства ЄС, наближенням чинного й майбутнього законодавства України до законодавства Європейського Союзу, а також зобов'язаннями України перед Радою Європи. Слід погодитись із тим, що основна мета, яка ставилась при розробленні аналізованих змін до Кримінального кодексу України, була досягнута законодавцем, а саме ратифіковано Стамбульську конвенцію і запроваджено в законодавство України міжнародні стандарти запобігання та протидії насильству щодо жінок і домашньому насильству.

Поряд із цим, жодним чином не заперечуючи проти таких кроків законодавця, вважаємо, що будь-які законодавчі зміни, особливо до кримінального закону, повинні враховувати точність і виразність юридичних формулювань, а також правильне, уніфіковане вживання нормативної правової термінології в усіх галузях права.

Так, визначення домашнього насильства як кримінально караного діяння міститься у статті 126-1 Кримінального кодексу України. Отже, домашнє насильство – це умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [2].

Із наведеної кримінально-правової норми вбачається, що домашнє насильство як злочин спроектовано законодавцем через призму виключного переліку видів насильства, а саме: фізичного, психологічного та економічного насильства.

Поряд із цим, в інших нормативно-правових актах також міститься визначення домашнього насильства, яке дещо різниться від наведеного вище.

Зокрема, згідно з Конвенцією Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), ратифікація якої і обновила аналізовані зміни у

кримінальному законодавстві України, “домашнє насильство” означає всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім’ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні [1].

Дане визначення в подальшому кореспондувалось із положеннями Закону України від 07.12.2017 № 2229-VIII “Про запобігання та протидію домашньому насильству”, відповідно до пункту 3 частини 1 статті 1 якого домашнє насильство – це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім’ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім’єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [6].

Отже, від самого початку Стамбульська конвенція та прийнятий у подальшому вітчизняним законодавцем Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII “Про запобігання та протидію домашньому насильству” започаткували концепцію, згідно з якою сексуальне насильство є різновидом домашнього насильства, а останнє, у свою чергу, могло вчинюватись не виключно у формі дії, а й у пасивній формі, тобто шляхом допущення протиправної бездіяльності.

Натомість, положення вказаних нормативних актів були трансформовані у Кримінальний кодекс України за допомогою двох новел, а саме: 1) через запровадження статті 126-1 “Домашнє насильство”; 2) викладення у новій редакції статті 153 “Сексуальне насильство”. Відтак, ці два терміни вперше були розрізнені за своєю суттю. Крім того, відтепер у вказаних статтях відсутня чітка вказівка на можливість вчинення домашнього чи сексуального насильства як злочину шляхом допущення бездіяльності. Як наслідок, дані обставини слугують підґрунтям для здійснення теоретичних пошуків оптимальної моделі боротьби з домашнім насильством за допомогою кримінально-правових методів.

Такий стан речей, на наш погляд, дозволяє звернутись до дискусії щодо необхідності запровадження у національне законодавство взагалі та у Кримінальний кодекс України зокрема наскрізних понять.

У досліджуваному аспекті вважаємо за необхідне погодитись із В. О. Навроцьким, який зауважив, що використання наскрізних понять є показником якості законодавства. Послідовне дотримання правила, згідно з яким поняття, позначені однаковими термінами, мають однаковий зміст, вказує на те, що законодавець у межах усього кримінального закону дотримується однакових підходів, орієнтує на дотримання законності у правозастосуванні та

створює передумови для цього, оскільки забезпечується єдність законодавчого регулювання, досягаються єдині підходи у правозастосуванні, закон стає зрозумілим і передбачуваним. Отже, правильне і послідовне використання наскрізних понять найбільш яскраво демонструє системність законодавства, відображає ступінь його досконалості. Та й систематичне тлумачення кримінального закону в решті-решт базується саме на цьому положенні [3].

Крім того, принагідно зауважимо, що у вітчизняній науці кримінального права існують праці, присвячені дослідженню суспільних відносин у сфері кримінально-правового реагування з боку держави щодо вчинення особою злочинів, ознакою складів яких є насильство. Так, наприклад, Л.А. Наконечна, розглядаючи насильство перш за все як оціночне та наскрізне кримінально-правове поняття, взагалі обґрунтувала ідею відмовитись від використання в особливій частині Кримінального кодексу України терміну “насильство”. На підтвердження такої пропозиції автор зазначила, що у різних статтях кримінального закону неоднаковим є зміст і обсяг поняття насильства, натомість, в деяких складах злочину, де способом його вчинення, ймовірно, може бути насильство, вказівки на таке немає. Крім того, неприпустимим та таким, що суперечить граматичному його значенню та сутності, є розуміння досліджуваного поняття ще й як психічного впливу, який є самостійним інститутом кримінального права і потребує комплексного наукового дослідження [4, с. 13].

Очевидно, що подібний науковий підхід є “революційним” та неоднозначним для вітчизняного кримінального законодавства, однак запровадження наскрізних кримінально-правових термінів, які б узгоджувались з іншими джерелами кримінального права, істотно підвищило б якість вітчизняного законодавства. Зокрема, правозастосовні органи були б позбавлені можливості надавати невідповідну кримінально-правову оцінку через неоднакову інтерпретацію домашнього насильства як правової категорії. За таких умов, запровадження наскрізності поняття “домашнє насильство”, на наш погляд, може слугувати запобіжником дотримання принципу верховенства права у сфері кримінально-правової охорони життя та здоров’я потерпілої особи.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). *Довідник для членів парламенту*. URL: <https://rm.coe.int/1680096e45> (дата звернення: 12.03.2019).

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

3. Навроцький В. О. Наскрізні кримінально-правові поняття. URL: <http://referat-ok.com.ua/pravo/navrockii-vo-naskrizni-kriminalno-pravovi-ponyattya> (дата звернення: 12.03.2019).

4. Наконечна Л. А. Насильство як наскрізне кримінально-правове поняття: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ 2016. 21 с.

5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон

України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення: 12.03.2019).

6. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 34.

С. С. Шрамко

кандидат юридичних наук, в.о. вченого секретаря
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України

ЩОДО ОБ'ЄКТІВ ЗАПОБІЖНОГО ВПЛИВУ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

1. Численні кримінологічні та соціологічні дослідження неодноразово підтверджували, що наслідки домашнього насильства можуть зруйнувати усе подальше життя людини. У жертви такого насилля викривляється свідомість, втрачається усвідомлення добра і зла. У зв'язку з цим держави працюють над створенням нормативно-правової бази у сфері протидії та запобігання домашньому насильству з метою посилення захисту осіб, які від нього постраждали. Практика протидії домашньому насильству може відрізнитися залежно від розвиненості країн, але прояви цього явища однакові – це застосування сили та жорстокості проти слабшого члена родини, а тому основною метою запобігання є ідея щодо зменшення реальних обсягів протиправних проявів такого роду шляхом застосування різноманітних засобів превентивного впливу на його причини та умови [1, с. 220].

2. Поняття “вплив” у тлумачному словнику розглядається у двох значеннях: 1) дія, яку певна особа чи предмет або явище виявляє стосовно іншої особи чи предмета; 2) сила влади, авторитету [2, с. 751]. В. В. Голіна, досліджуючи питання запобіжного впливу на злочинність, сформулював таке його визначення: вплив – це постійні або термінові активні інформаційні чи силові дії (або їх сукупність) у виді здійснення суб'єктами запобігання злочинності відносно криміногенних об'єктів конкретних заходів [3, с. 84]. Під запобіжним впливом, на його думку, слід розуміти тиск, цілеспрямовані зусилля відповідних суб'єктів на ті криміногенні об'єкти, які у взаємозв'язку з іншими чинниками породжують явища, що обумовлюють злочинність, злочинну мотивацію і поведінку, а також активізацію антикриміногенних чинників, із метою поступового усунення їх дій і недопущення злочинних проявів [52, с. 84].

3. До причин домашнього насильства в узагальненому виді можна віднести: алкоголізм і пияцтво члена родини; власний досвід жорсткого поводження у дитинстві; безкарність за вчинення насильницьких дій стосовно члена родини; психічні відхилення та захворювання; низький рівень культури та нехтування нормами моралі; незадоволеність життям; прагнення до приниження та контролю над членом родини; дискримінація за

ознакою статі; низький соціальний та фінансовий стан у родині; фізична та емоційна уразливість одного з членів родини.

Проведене А. Б. Благою ґрунтовне дослідження насильства в сім'ї, дозволило встановити, що в більшості випадків насильству над членами сім'ї сприяла перевага злочинця у фізичній силі над потерпілим; відсутність осіб, які могли би завадити злочину; наявність співучасників; наявність у винного знаряддя злочину; специфічні поведінкові стратегії – слідування традиційним поглядам щодо своєї ролі в сім'ї, незвертання уваги на прояви жорстокості до шлюбу чи в інших сферах життєдіяльності, пробачення насильства або нереагування на насильство, повернення до насильницьких стосунків; безпорадний стан потерпілого [1, с. 192].

4. Розглядаючи причинність у кримінології, В. М. Кудрявцев писав, що причиною злочину є сама людина, а саме суб'єктивні явища та процеси, які відбуваються в її психіці [4, с. 13]. Продовжуючи думку, науковець зазначав, що найближчою до злочину ланкою є вплив на суб'єкта тієї конкретної життєвої обставини, в якій він знаходився перед вчиненням злочину. При цьому конкретна життєва ситуація породжує вольовий акт не сама по собі, а лише у взаємодії з особистістю цієї людини, через її інтереси, погляди, звички, особливості психіці й інші індивідуальні риси [4, с. 15]. Людина – особа свідома, її поведінка й вчинки носять усвідомлений, цілеспрямований характер. Але, враховуючи те, що вона є також особою суспільною, то свідомість формується під впливом різноманітних проявів життя. Соціальне середовище та конкретне суспільство, в якому людина розвивається, й формує її життєві настанови, властивості й якості.

5. Відповідно, об'єктами запобіжного впливу у розглядуваній сфері є насамперед особа (як кривдник, так і жертва), її свідомість, негативні чинники її життєдіяльності, недоліки виховної роботи та стереотипи поведінки, які сприяють вчиненню насильницьких дій; зовнішні негативні соціальні явища, взаємопов'язані з різноманітними обставинами, що призводять до домашнього насильства. Іншими словами, об'єкти запобіжного впливу у сфері протидії домашньому насильству можна умовно поділити за характером на суб'єктивні та об'єктивні.

6. Особливості протидії домашньому насильству полягають у діяльності, спрямованій на впровадження державними інституціями дієвих сучасних сімейної, соціальної та кримінологічної політик, здатних убезпечити населення від таких проявів, надати допомогу жертвам та покарати винних. Водночас слід усвідомлювати, що головним знаряддям кривдника є домінування над жертвою, з метою підживлення свого емоційного стану та задоволення своїх фізіологічних та психологічних потреб. Тому необхідно безупинно проводити широкомасштабні просвітницькі та виховні кампанії щодо розвіювання міфів про сімейні ролі, про сприйняття жорстокого поводження відносно себе, розвивати почуття емпатії до жертв домашнього насильства у суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання): монографія. Харків: ФО-П Макаренко, 2014. 360 с.
2. Білодід І. К., Бурячок А. А. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наук. думка., 1970. Т. 1. 799 с.
3. Голіна В. В., Колодяжний М. Г., Шрамко С. С. та ін. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія / за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Харків: Право, 2017. 284 с.
4. Кудрявцев В. Н. Причинность в криминологии (о структуре индивидуального преступного поведения). Москва: Юрид. лит., 1968. 176 с.

Наукове видання

**Організаційно-правові засади запобігання
домашньому насильству: реалії та перспективи**

*Матеріали круглого столу
31 травня 2019 р.*

Технічний редактор: Ю. В. Бабич
Дизайнер обкладинки: А. Д. Березовська

Підписано до друку 05.06.2019.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк ризографний. Гарнітура Times.
Умовн.-друк. арк. 11,81. Обл.-вид. арк. 11,78. Тираж 300 пр. Зам. № 1-19к.

Видавець та виготовлювач
Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
Серія ДК № 3321 від 25.11.2008 р.